

ČLÁNKY/STUDIE

- (1) řeč k udělení nobelovy ceny (jaroslav seifert)
(13) umění jakožto konflikt theologický (josef lichý)

=====

PUBLICISTIKA

- (27) z poločasu nehybnosti (milan šimečka)

=====

RECENZE

- (33) nezávislá historiografie/
v československu (h/g/skilling)
(57) skilling/listy z prahy 1937-1940 (jiřina šiklová)
(61) kontinuita sděleného (eva kantůrková)

=====

OPERNÍ HLÍDKA

- (69) závažnost jedné operní novinky (caruso)

=====

DOKUMENT

- (73) psáno ve vězení (rudolf battěk)

=====

DISKUSE

- (79) filosofie/nebo filozofie? (-pf-)

=====

KNIŽNÍ ZPRAVODAJ

==== Č L Á N K Y
 ==== S T U D I E
 =====

Jaroslav Seifert

ŘEČ K UDĚLENÍ NOBELOVY CENY

Často se setkávám, především u cizinců, s otázkou, čím je možno vysvětlit velkou oblibu poezie v mé zemi, proč je u nás nejen zájem o básně, ale dokonce potřeba poezie, a tím snad i schopnost ji vnímat, znatelně větší než jinde.

Je to dáno podle mého mínění dějinami českého národa v posledních čtyřech stech letech a především naším národním obrozením na počátku devatenáctého století. Ztráta politické samostatnosti ve třicetileté válce připravila nás o duchovní a politickou elitu, neboť ta byla umlčena nebo nucena opustit zemi, pokud neskončila na popravištích. Došlo nejen k přerušení kulturního vývoje, ale i k úpadku jazyka, nejen k násilné rekatalizaci, ale i k násilné germanizaci.

Na počátku devatenáctého století přinesl však vliv francouzské revoluce i romantismu nové podněty a nový zájem nejen o demokratické ideály, ale i o rodný jazyk a národní kulturu. Jazyk se stal nejdůležitějším výrazem identifikace národa.

Poezie byla jedním z prvních literárních žánrů, které byly vzkríšeny. Stala se důležitým činitelem kulturního i politického probouzení a už tehdy pociťoval národ za nové pokusy o české písemnictví velkou vděčnost. Lid, který ztratil svou reprezentaci politickou, zbavený svých politických mluvčích, hledal si reprezentaci náhradní a vybíral si ji z těch svých duchovních sil, jež mu zbyly.

Odtud ona poměrně značná váha poezie v našem kulturním životě, zde je vysvětlení jejího kultu a jejího prestiže už v minulém století. Ale hrála významnou roli nejen tehdy. Rozkvetla k plné bohatosti také na začátku našeho století a mezi oběma světovými válkami, aby se pak stala nejdůležitějším projevem naší národní kultury v době války, za utrpení a ohrožení národa, a dokázala přes všechna vnější omezení a cenzuru vytvářet hodnoty, jež dávaly lidem sílu a naději. Podstatný podíl na

kulturním životě připadá u nás lyrice i po válce, v posledních čtyřiceti letech. Lyrika jako kdyby byla předurčena nejen promlouvat k lidem z největší blízkosti, nejdůvěrněji, ale být i nejhlubším a nejbezpečnějším útočištěm, v němž hledáme útěchu ze strastí, jež se někdy ani neodvažujeme pojmenovat.

Jsou země, kde tuto úlohu útočiště nebo korouhve plní v první řadě náboženství a jeho kazatelé. Jsou země, kde národ nachází svůj obraz a svůj osud v katarzích dramát, nebo slyší ve slovech politických vůdců. Jsou země a národy, jež čtou vyjádření svých otázek i odpovědi na ně u duchaplných a moudrých myslitelů, někde tuto úlohu plní novináři a sdělovací prostředky. U nás jako kdyby si duch národa pro svoje vtělení vybíral básníky a dělal z nich své mluvčí. Tato převaha lyriky, myslím, trvá. Básníci, lyrikové, hnětli podobu národního vědomí a vyjadřovali národní aspirace v minulosti a hnětou toto vědomí i dnes. Národ si zvykl chápat věci tak, jak mu je podává jeho básník.

Viděno očima básníka, je to něco úžasného. Ale...

Nemá i tenhle jev svůj rub? Neznamená přemíra lyriky porušení nějaké rovnováhy v kultuře? Připouštím, že v dějinách národů mohou být doby nebo nastat okolnosti, kdy je výhodnější a snazší, nebo dokonce jediné možná výpověď lyrická, se svou schopností vystačit s nápovědí, náznakem a metaforou, zahalit jádro výpovědi, skryt je před nepovolanými zraky. Připouštím, že řeč lyriky bývala často i u nás, zejména za politické nesvobody, řečí zástupnou, náhradní, řečí z nouze, protože se nejlépe hodila k vyslovování toho, co by se jiným způsobem vyslovit nedalo. Ale přesto mi otázka převahy lyriky už dlouho leží na srdci. Tím spíš, že jsem se sám narodil lyrikem a celý život jsem jím zůstal.

Znepokojuje mě podezření, že onen sklon k lyrice a záliba v ní nemůže nebýt výrazem něčeho, co se snad dá označit jako stav ducha. Lyrismus, jakkoli hluboké může být jeho ponořování do skutečnosti, jakkoli bohaté a mnohovrstevné může být jeho vidění věcí a jakkoli závratné jeho objevování a přitom i vytváření vnitřních rozměrů lidství, je především záležitostí smyslu a citu, smysly a cit živí jeho fantazii, ale také naopak smysly a cit jsou jím oslovovány.

K plnosti vnitřního života jedince i k plnosti kultury společnosti je však nutno, aby se na nich vedle smyslů a citu podílely také rozum a vůle. Kultura je neúplná, nejsou-li pěstovány všechny její složky a podoby. Její plnost, zralost i síla, její hodnota pro člověka i společnost je tím větší, čím více duchovních potřeb dokáže uspokojovat.

Neznamená převaha lyrismu, s jeho smyslovostí a citovostí, upozadění sféry rozumové, s její analytičností a skepsí a kritičností? Neznamená dále, že se plně neuplatňuje v kultuře prvek volní s jeho dynamičností a pátosem?

Nehrozí takto jednostranně orientované kultuře nebezpečí, že nebude schopna plnit své poslání v plné míře a v plné šíři? Může mít společnost inklinující převážně nebo především k lyrismu vždycky dost sil, aby se uhájila a zajistila si trvání?

Neznepokojuje mě ani tak nebezpečí možného zanedbávání té složky kultury, která se opírá o naše schopnosti rozumové, rozvíjí se z reflexe a nachází svůj výraz v pokud možno objektivním konstatování věcí a jejich vztahů. Tato složka, vyznačující se odstupem od věcí, duševní rovnováhou, neboť programově nepodléhá ani náladám a pocitům lyrického stavu ducha, ani vášním stavu patetického, nenechává se ukolébávat, ale také nevyráží netrpělivě do útoku za nějakým mravním cílem, má v naší racionalisticko-utilitárně-praktické civilizaci dostatečně mohutné kořeny v potřebě vědět, poznat a poznatků využít. Rozvíjí se od renesance se spolehlivou samovolností. Setkává se sice někdy také s neporozuměním a vnějšími překážkami, ale její postavení v naší dnešní kultuře je přitom dominantní, přestože stojí před velkými problémy, neboť musí hledat nový způsob, jak do naší kultury znovu začlenit svoje pojmové myšlení a dát rozumu novou podobu, vzhledem k tomu, že nemůže zůstat rozumem doby předtechnické. Uvědomuji si, že je stejně důležitá jako obě ostatní, o nichž jsem se zmínil. Přesto jí zde nechci věnovat stejnou pozornost. Už proto, že pro umění, pro krásné písemnictví její způsob myšlení, myšlení pojmové, není podstatný, zatím co já se chci držet oněch dvou krajních stavů ducha, z nichž může vycházet ve své tvorbě spisovatel a které mají svůj protějšek v postojích čtenářů a posluchačů a skrze ně pak vliv na celkový charakter národní kultury.

Co mě znepokojuje, je možný nebo skutečný nedostatek patosu. Nesetkáváme se dnes s tímto slovem příliš často. A užijeme-li ho tu a tam, pak skoro s ostyhem. Připadá nám zvetšelé jako staré kulisy romantického divadla, přežilé, jako kdyby znamenalo pouze špatné, povrchní a neprožité deklamování. Skoro jako kdybychom zapomněli, že jde o dramatický stav tenze, o cílevědomé, energické a odhodlané chtění, prahnutí, nikoli ovšem po nějakých hmotných statcích, nebo dokonce statcích spotřebních, nýbrž o prahnutí po spravedlnosti, pravdě. Patos je rysem heroismu, a ten je ochotný strádat, snášet utrpení a je odhodlaný k oběti, bude-li to nutné. Užívám-li slova heroismus, nemám ovšem na mysli ten starý heroismus dějepisů a školních čítanek, heroismus válečný, nýbrž jeho podobu novodobou, heroismus, který nemává zbraněmi, je neokázalý, nenápadný, často úplně tichý, zcivilněný, nechci-li říci civilizovaný, zobčanstělý.

Domnívám se, že kultura je úplná, zralá a schopná trvání a rozvíjení jen tehdy, pokud v ní má své místo patos, pokud mu rozumíme a dovedeme ho ocenit a zejména pokud jsme ho schopni.

Co mě k tomu vede? Patos se svým heroismem je především nemyslitelný a nebyl by tím, čím je, kdyby ho neprovázelo hluboké porozumění věcem, porozumění kritické a všestranné, jiné, než jakého je schopna třeba nejcitlivější lyrika, nutně nekritická, neboť jí chybí odstup, distance, vždyť vypovídá v podstatě pouze o svém subjektu, a ještě k tomu o subjektu se světem splývajícím, o subjektu, který tvoří s objektem jednotu. Patos by nebyl patosem, kdyby nevyplýval z pochopení podstaty sporu mezi tím, co je, a tím, co být má. Aby společnost byla schopna patosu a aby byla její kultura úplná, musí rozumět své době i jinak než lyrickým způsobem. A není-li schopna patosu, není ochotna bojovat ani přinášet oběti.

Teprve literatura, která má vedle své kultury pojmového myšlení, vedle kultury rozumu nejen svou lyriku, nýbrž také svůj patos, své drama, svou živou tragédii, může dávat dost sil duchovních a mravních ke zvládnutí úkolů, před něž je společnost stále znovu stavěna. Teprve v umění tragédie vytváří a nachází společnost vzory svých postojů v závažných mravních a politických otázkách a učí se vypořádávat s nimi s důsledností, nezastavovat

se uprostřed cesty. Teprve umění tragédie s jejími prudkými střety zájmů a hodnot v nás probouzí, rozvíjí a kultivuje společenskou stránkou naší bytosti, činí z nás členy pospolitosti a dává nám příležitost, abychom opustili svou samotu. Teprve umění tragédie, na rozdíl od lyriky, "umění osamělosti", tříbí schopnost rozlišovat, co je ^{ze} společenského hlediska podstatné a nepodstatné, učí objevovat v porážkách vítězství a ve vítězstvích porážky, vůbeo vědět, co je vítězství a co porážka.

Proto bych chtěl, když se dívám kolem sebe a hřeji se v přízni milovníků lyriky, být svědkem nikoli konce tragédie, ale jejího znovuzrození, pro její patetický stav ducha. Pro onen stav rozechvění, kdy se v nás něco pohnulo a my začínáme chtít to, co považujeme za spravedlivé, za správné, a stavíme se proti tomu, co je, ačkoli by být nemělo.

Zatím co lyrický stav ducha je stavem soběstačného jedince, jenž vypovídá o vlastním nitru, ztotožňujícím se a splývajícím s objektem, patetický stav tuto jednotu subjektu a objektu nezná. Rodí se z napětí mezi skutečností a mnou, mou představou o tom, jaká by ona skutečnost měla být. Ve svých důsledcích z napětí mezi mocí a rozumem, mezi politikou a morálkou. Lyrický stav mezi tím, co je, a tím, co má být, nerozlišuje. Lyrickému subjektu je lhostejno, zda jeho imaginace je zažehována skutečností nebo fikcí, pravdou nebo přeludem, iluze je pro ni stejně pravdivá, jako pro ni může být skutečnost přeludná. Lyrický stav se nezajímá o tyto rozdíly, nekonfrontuje je ani mezi sebou, ani se sám s nimi necítí konfrontován. Patetické já nejen tyto rozdíly vidí, ale také se s nimi cítí samo konfrontováno, vidí, jak proti sobě stojí dvě alternativy, dvě možnosti, a samo se cítí vtaženo do napětí mezi nimi. Právě toto napětí je uvádí do pohybu. Začátkem onoho pohybu je neklid, nespokojenost, rozhořčení, jeho cílem dosažení nebo nastolení stavu, který se jeví jako rozumný, přirozený, krásný a má podobu práva, spravedlnosti, svobody, lidské důstojnosti.

Na mravní velikosti a smysluplnosti tohoto pohybu nic nemění skutečnost, že se jeho cíl neustále vždy znovu vzdaluje a že žádný akord oné harmonie, za níž se patos vrhá, není konečný. Pohyb patosu je obdobou snah naší estetické emoce při vnímání uměleckého díla. I ona vždy znova marně usiluje, aby v plné míře

obsáhla a vyčerpala jeho hodnoty ve vší jejich bohatosti a vychutnala jeho strukturu myšlenkovou i formální, pokouší se dosáhnout toho, aby uspokojení a radost z uměleckého díla byly zároveň největší i nepomíjející.

Patos je v každé chvíli v předstihu, nestojí na půdě dneška, živí se jinou potravou, než jsou sladkosti přítomné chvíle, těch se dokáže zříci. Dovede se ovládat, být ukázněný, asketický, a to ve správném smyslu, nikoli totiž proto, že by musel, nýbrž na základě vlastního svobodného rozhodnutí, ví, proč to dělá. Nic z toho není pro něj obtížné. Jen nedovede být netečný a chladný. Bohudík. Neboť jinak by společnost zůstávala na mrtvém bodě a ve slepé uličce, pravda by byla služkou moci, právo nástrojem hrubé síly neboli bezprávím a křivdou. Pravda nevítězila, nevítězí a nebude vítězit bez patosu. Nikdy nevítězí dokonce ani za tuto cenu. Ale v tom případě patos činí i z nezdaru, z toho, co by jinak vypadalo jako jakási živelná pohroma, osudová katastrofa, jako konec, něco víc. Činí z porážky oběť, pozvedá neúspěch na událost, která je součástí většího celku, na událost, která měla a má svůj smysl a plní své poslání jako dílčí pohyb k tomu, čeho má být dosaženo a čeho snad jednou dosaženo bude. Dokud v sobě chováme patos, trvá i naše naděje. Patos není možno porazit, přežívá své porážky. Přežívá je patos jedince i patos národů, s vážností, hrdostí a důstojností. Je povznesený nad neúspěchy. Proto je i vznešený a zároveň i povznášející. Povznesený, vznešený a povznášející i tam, kde by bez něho bylo místo jen pro skleslost a smutek.

Ale teď, když jsem vyslovil, co mi tak dlouho leželo na srdci, a ulevil své starosti, cítím nejen nutkání, ale i právo vrátit se znovu k otázce lyrismu a lyrického stavu ducha.

Mám k tomu řadu důvodů. Narodil jsem se lyrikem a provždy jsem jím zůstal; po celý život jsem se cítil ve své lyrické poloze dobře a bylo by nevděkem to nepřiznat; potřebuji sám před sebou tento svůj základní postoj ospravedlňovat a obhajovat, přestože vím, že v mých básních často zazněly i tóny, které měly svůj patos, vždyť jej může mít i něha, měl jej můj smutek, měly jej mé úzkosti a obavy.

Chci však udělat něco víc. Chci se ujmout lyrického stavu ducha vůbec. Obhájit tento životní postoj a vyzvednout také jeho

přednosti, když jsem se poklonil patosu. Zdá se mi to nejen spravedlivé, ale dokonce i svrchovaně časové. Nejen vzhledem k přílišnému důrazu, jaký od dob osvětlení naše tradiční kultura kladla na pojmové rozumové myšlení, jež nás (společně s rozvíjením naší volní složky) přivedlo k dnešnímu neuspokojivému společenskému stavu, kdy cítíme nutnost změny a hledání jiných možností porozumění našim problémům. Především vzhledem k přebujelému volnímu napětí a tendencím vyhrocovat spory do dramatických střetů, jak jsme toho svědky. Zdá se mi to nutné vzhledem ke stupňující se ageresivitě chování ve společenských vztazích, ať už jde o agresivitu nesenou ještě nějakým patosem, anebo takovou, která je už jenom ničivá a žádného patosu ani není schopna. Chci poukázat na zvláštní přednosti lyrismu právě za těchto okolností v dnešní době.

Neboť zatím co patetický stav ducha hoří netrpělivostí a překypuje úsilím ve snaze vypořádat se s neuspokojivým stavem a zmáhá tento úkol často s dobře míněnou, nicméně jednostrannou přímočarostí, lyrický stav ducha je stavem bez volního a cílevědomého napětí, je stavem spočinutí, které není ani trpělivé, ani netrpělivé. Stavem zklidněného prožívání hodnot, na nichž člověk staví nejhlubší, nejspodnější, nejzákladnější základy své rovnováhy a schopnosti obývat tento svět, obývat jej oním jediným způsobem, jímž je to možné, totiž poeticky, totiž lyricky, smím-li si dovolit použít tohoto Hölderlinova obratu.

Patos nás pohání a stravuje, je s to nás v našem nepokoji a v naší touze po uskutečnění ideálu hnát k oběti a k sebezničení. Lyrismus nás zadržuje ve svém laskavém objetí. Místo srážky sil prožíváme rozkoš jejich rovnováhy, odsunující je z našeho obzoru a dovolující nám nepociťovat jejich tlak. Místo narážení na hrany světa kolem nás, splýváme s ním v jednotě a ztotožnění.

Patos má vždycky svého protivníka, je výbojný. V lyrickém stavu si člověk stačí sám. A jestliže ve své samotě promlouvá ještě k někomu druhému a oslovuje ho, není to jeho nepřítel. Člověkův protějšek za těchto okolností, ať je to příroda, společnost nebo jiný člověk, jako kdyby byl kusem jeho samého, jen dalším účastníkem lyrické samomluvy. To, co by jinak stálo proti nám, tím se necháváme prostupovat, zatím co i my sami to prostupujeme. Vposloucháváme se do toho, co nás obklopuje, a nacházíme právě tímto způsobem sami sebe. A právě takto a tím dosahujeme

největší autentičnosti své identity a největší úplnosti své integrity. A také právě v tomto sebeodevzdávání nacházíme svoje bezpečí.

Patos je aktivní, usiluje o dosažení předsevzatého cíle. V lyrickém stavu nechceme ničeho dosáhnout, prožíváme, co již máme, a oddáváme se přítomnému a jsoucímu, i když tím jsoucím může být i evokace minulosti. Není to z mravní lhostejnosti. Pohybujeme se pouze, nebo spíše tkvíme, v jiné rovině, dlíme v jiné poloze myšlení, cítění i chtění, v poloze osobní nezainteresovanosti vůle, nikoli neúčasti, nýbrž nezájmu o výsledky.

Zatím co patos musí vkládat do svého gesta sílu a dokáže být ve své dynamičnosti násilný, jeho protějšek síly nepoužívá. Je nenásilný a nepotřebuje se do mírumilovnosti nutit. Rozevívá svou bezbrannou náruč a jeho gestem je gesto lásky. Nezmítá jím ani nepokoj intelektu, ani vášně, nezávodí s časem. Dokáže svým způsobem plynutí času popřít a ve svých vrcholných okamžicích s časem splynout v jakémisi zastavení, jemuž záleží jen na jediném: aby trvalo.

Lyrický postoj nechce druhé přesvědčovat. Nabízí jim pouze možnost, aby sdíleli to, co cítí a prožívá on sám. Nic více a nic méně. Nejde ani tak daleko, aby zaujímal stanovisko. Chybí mu k tomu odstup, vždyť splývá s tokem života. A jestliže nezaujímá stanovisko, je tím méně schopen se přít.

Ale snad je možno odvážit se ještě dalšího kroku a nadhodit otázku možného vlivu lyrického stavu ducha například v ekonomice, ekologii anebo politice. Ptát se po možném podílení se lyrického stavu ducha na přetváření člověka v vědomí vůbec, na eventuálních změnách jeho způsobu vnímání a vidění, na oné změně, která je obecně považována za nutnou, mají-li být tradiční způsoby chování, vzhledem k tomu, že nejsou na výši dnešních problémů, nahrazeny jinými. Snad je možno položit otázku spolupůsobení lyrismu při eventuálním posunu od pojmového myšlení (das begriffliche Denken) k rozumovému vnímání (vernünftige Wahrnehmung, Vernunftwahrnehmung), když jsme se dostali do stavu, který C.F. Weizsäcker (Wege in der Gefahr, str. 258) charakterizuje slovy: "Wir haben unsere Gesellschaft in einer Weise stilisiert, die weder der Wahrnehmung der Affekte noch der Wahrnehmung der Ver-

nunft entspricht. Die Folge ist eine Desintegration der Affekte und ein Verstummen der Vernunft. "+)

Lyrický stav ducha, jakkoli se to může zdát paradoxní, je s to přispívat jako jedna ze sil k tomu, aby se naší civilizaci vrátila rozumnost. Napomáhat například i k tomu, aby technika byla řízena opět rozumem, rozumem ovšem spojeným se životem a přírodou jiným způsobem než pomocí racionálních abstrakcí, tedy rozumem, který by byl jiný než náš nynější racionálně utilitární rozum pojmového myšlení.

Nabízí se i jako mírnící činitel našeho výbojného a dynamického ducha, naší tolik se prosazující vůle. Dynamismus a vůle, spolu s kulturou pojmového myšlení, byly sice zdrojem našeho technického i hospodářského rozmachu, našich průmyslových revolucí, a tím i mocenského vlivu ve světě. Ale přinesly s sebou i naše dnešní potíže a záporné stránky, jež vystupují do popředí tím více, čím větších úspěchů tento dynamický a výbojný duch dosahuje. Je to duch podrobování a dobývání, duch ovládání přírody zrovna tak jako lidí a národů a celých civilizací, duch racionalizované vůle po moci nad přírodou i nad lidmi. Je to onen stav ducha, kdy se naše vůle chce zmocňovat, čeho se dá, obohacovat se a hromadit statky, místo abychom se z věcí těšili bez toho, že bychom si je podřídili. Toto příliš silné chtění může být vyvažováno a drženo na uzdě a vedeno k postojům jiným než výbojně kořistnickým právě lyrickým postojem nezainteresovanosti vůle. Neděje-li se tak, zvrhá se ve chtivost. Jak napsal E.F. Schumacher (v knize *Small is beautiful*, str. 27): "A man driven by greed or envy loses the power of seeing things as they really are, or seeing things in their roundness and wholeness, and his very successes become failures. If whole societies become infected by these vices, they may indeed achieve astonishing things

+) "Stylizovali jsme naši společnost způsobem, který neodpovídá ani vnímání citovému, ani vnímání rozumovému. Důsledkem je desintegrace citů a zamlžení rozumu." (Překl. red.)

but they become increasingly incapable of solving the most elementary problems of everyday existence."⁺)

Není vedle nutnosti nové hodnotové orientace, jak o ní mluví různí autoři, i lyrický stav ducha, spočívající ve ztotožňování se s přírodou a se světem kolem nás vůbec, jedním z možných zdrojů vnitřní proměny člověka, a tím i jednou z cest, jak jej vyvést z jeho neudržitelného postavení samozvaného pána, který se staví mimo přírodu, nad ni a proti ní? Není lyrický stav ducha jednou z možností, jak překonat pojmání přírody jako věci dané člověku, jeho síle a dovednosti, aby se jí zmocňoval, nakládal s ní jako se svou kořistí a sytil svou nenasytitelnou chtivost? A není konečně lyrický stav ducha také oním Heideggerem požadovaným obratem ve vztahu k jsoucnu? Obratem spočívajícím v tom, že necháme jsoucno být tím, čím je, aby nás posléze samo oslovilo a ukázalo se nám ve své smysluplné podstatě tak, že se nám stane srozumitelné?

Je možno nevidět, že lyrismus ztělesňuje protipól kultu síly a moci a nabízí se zcela samozřejmě jako jeden z korektivů tendence řešit společenské otázky mocenskými prostředky a mocenskými boji, mocí technickou, mocí ekonomickou, mocí organizační, mocí politickou, mocí fyzickou, mocí, která je v každém případě vždycky jen produktem neúplného pochopení, "ein Produkt unvollständiger Einsicht"? A právě tak je možno jej stavět proti modlářství práce a výkonu, proti posedlosti myšlenkou ovládnutí a využívání přírody i lidí. Zvláště když moc často povyšuje výkonnost a zdokonalování svých mocenských systémů na nejpřednější zájem, i když jde o systémy, jež z vyššího hlediska vůbec nejsou funkční a konají své dílo za cenu ztrát na důstojnosti člověka, na hodnotách nejen hmotných, ale i mravních, za cenu ztráty harmonie v člověku i harmonických vztahů mezi lidmi.

Mnoho lidí je si dobře vědomo, že onen vystupňovaný stav chtění, dobývání, expanze a exploatace musí být spoután a držen na uzdě, nemají-li škody, které z něho vycházejí jako jeho jaký-

⁺) "Člověk hnáný chtivostí či závistí ztrácí schopnost vidět věci, jak skutečně jsou, vidět věci v jejich plnosti a celistvosti, a ze samotných jeho úspěchů se tak stávají ztráty. Jsou-li těmito neřestmi nakaženy celé společnosti, mohou věru dokázat udivující věci, stávají se však čím dál neschopnější vyřešit ty nejelementárnější problémy každodenní existence." (Překl.red.)

si negativní sociální produkt, převážit užitek. Ale uvědomovat si tyto skutečnosti, pouze o nich vědět, je málo. Aby došlo k nějaké podstatné změně a k podstatnému odvratu od snahy stupňovat moc a rozvíjet ji do všech směrů a ke škodě člověka, je třeba změny stavu ducha, změny ve vědomí, anebo, jak to bylo kdysi krásně řečeno, "revoluce hlav a srdcí".

Nechci se pokoušet činit z lyristu, nebo dokonce jen z lyriky politickou sílu nebo nástroj politiky a zbavovat poezii a vůbec umění jeho nejvlastnějšího, specifického a ničím nezastupitelného poslání ani podřizovat toto jeho poslání zájmům jiným. Nicméně se domnívám a odvažuji se to říci, že lyrický stav ducha je něčím, co daleko přesahuje oblast lyriky i poezie a umění vůbec. Tam, kde by se výrazně projevoval, mohl by vtiskovat kultuře a vůbec všem institucím společnosti nové příznivé rysy. Napomáhal by nutné celkové změně vědomí, procesu, k němuž dnes už u mnoha lidí dochází, nejvíce u umělců, nejméně u těch, kdo se nechali vtáhnout do mocenské hry politiky. Plnil by svým způsobem podobnou úlohu jako mystická meditace - ostatně lyrice vždycky blízka, jenomže je oproti lyrice prostředkem nebo nástrojem příliš výlučným. Působil by k tomu, aby lidé získávali schopnost a ochotu "den Willen still werden zu lassen und das Licht zu sehen, das sich erst bei still gewordenem Willen zeigt".⁺) Byl by jako mystická meditace, "eine Schule der Wahrnehmung, des Kommenlassens der Wirklichkeit" (C.F. Weizsäcker).⁺⁺)

Každá kultura toto poslání plnit nemůže. Skládat naděje pouze v kulturu jako takovou, v kulturu ve smyslu pěstování a dalšího tříbení toho, co jsme převzali z minula, vedlo by ke zklamání. Byla by to pořád ta tradiční kultura vůle a starého rozumu. I kdybychom zapomněli, že naše kultura dokázala být nejen nesnášenlivá (přestože panuje přesvědčení, že ke kultuře patří i tolerance, snášenlivost), že dokázala být utlačivá, arrogantní a mesianistická, být pro mnohé důležité hodnoty necitlivá, mnohým nerozumět a naopak vnucovat leccos, co hodnotou není, nemůžeme nevidět, že legitimita tradičních jejích hodnot je víc než otřesena.

⁺) "nechat vůli ztichnout a vidět světlo, které se teprve tehdy ukazuje" (Překl.red.)

⁺⁺) "školou vnímání, přijímání skutečnosti" (Překl.red.)

Toto poslání může dnes plnit jen kultura vycházející z podstatně modifikovaného stavu vědomí, z jiného stavu ducha. A zde právě vidím velkou příležitost a velkou úlohu lyrismu a lyriky, onoho stavu ducha, pro nějž je příznačné ztotožňování se se světem, vciťování, sympatie, soucítění a nezainteresovanost vůle. Její moudrost, přestože by v ní hrál základní úlohu tak neracionální element, jako je láska, nemusela by být o nic menší než moudrost kultury, s níž máme co činit dnes.

Chce se mi dokonce prohlásit, že teprve ona by byla onou šťastnou a vskutku blahodárnou kulturou, jakou by měla být.

A zde, když to říkám, vtírá se mi do mysli ještě jedna otázka, která se mi v této chvíli zdá skoro jen otázkou řečnickou: Není patos živěn a hnán právě vizí tohoto šťastného a blahodárného porozumění věcem a jejich moudrého uspořádání na podkladě sympatie a soucítění? V duchu "lásky jako vidoucího postoje duše, rušícího boj o existenci", jak to formuloval C.F. Weizsäcker? Není patos pokusem o překročení vlastního stínu a pokusem o návrat do Arkadie, kde rozumné, spravedlivé a přirozené je totožné se skutečností? Není patos jen pokusem o návrat k idyle, to jest ke stavu, kdy nad sebou nepociťujeme žádnou cizí moc a kdy mizí rozpor mezi tím, co je, a tím, co být má, ke stavu, kdy rozum a moc, mravnost a politika mohou spolu sedět u jednoho stolu? A není nakonec ztracený ráj, o nějž patos usiluje, světem lyrismu? Není právě poezie, lyrika, jedním z hlavních strůjců a tlumočnicků vize tohoto ráje?

Při těchto větách jsem v pokušení stát se z lyrika rodem - lyrikem z přesvědčení, lyrikem volbou.

Josef Lichý

UMĚNÍ JAKOŽTO KONFLIKT THEOLOGICKÝ

Ti, kteří pracují v umění, nemohou se vyhnout otázce po etickém a transcendentním smyslu své práce, tím spíše ne, uvážíme-li, že plno mladých lidí, kteří ponесou zítra, pozítří na ramenou podobu světa, pohlíží s nechutí, ba přímo s hnusem na jeho racionalistickou a technokratickou, srovnatelnou s podobou dnešní a alespoň ve svém snění zbíhá od všech funkcí a úkolů, které s sebou taková podoba nese, a to krom jiného též do představy, že právě umělecké konání, ba tvoření, jak se nejčastěji bez rozpaků bohorovně říká, je životem hodným toho jména, je léčbou z vyprahlosti hybridně analytické vědy a vykoupením z tyranie odlidštěného výzkumu oborů rozvětvených již labyrinticky, odnožujících navíc skoro den ze dne novým podoborem, novým zákrutem bludiště, novou a stále osudnější ztrátou cesty.

Slušelo by se, aby nejen umělci sami poctivě zpytovali naděje takto do nich vkládané, ale aby také fenomenologové umění zkoumali smysl umělecké činnosti nejen z hlediska komerční mašinerie nebo nanejvýš sociologicko-výchovné, či naopak esteticko-autarkické funkce, nýbrž nad to nade vše a ve vztahu k tomu všemu z hlediska transcendentního, z hlediska služby v náboženském slova smyslu, - jsou-li již v některé vrstvě obyvatelstva do nich vkládány naděje svou podstatou vědomě či méně vědomě náboženské, v celé tísnivé dvojznačnosti toho slova, neboť sloužit v náboženském smyslu lze jediné buď Bohu, anebo bohům, buď Bohu pravému, anebo modlám... Leč umění jakožto konflikt theologický nejenže není ani bohoslovci, ani uměnovědci pojednáváno, není jim po této stránce zhusta ani známo nebo přístupno.

Naprosto potom bez hodnověrných průvodců a se amazanými či mnohokrát přeškrtnutými ukazateli, s nezřetelně čitelnou, špatně nebo bezkrevně pochopenou "t o r o u" tolikrát rozebraného, přeinterpretovaného náboženského pokynu, v situaci, kterou by bylo třeba snášet v trpělivých dlouholetých modlitbách v bezlidné, ďábly poseté poušti, utíkáme se často jakožto umělci k takzvanému publiku, k té mnohohlavé děvce, k té líbezně

sani, objednáváme si své "hosana" klakou nebo článkem uměnovědce, "ukřižuj" přenecháváme jiným či spíše nebereme vůbec na zřetel. Z jednotného vzoru Spasitelova vykrádáme radostné palmy a zdravice, kdežto trny z trní či z ostnatých drátů nechť Pán snáší sám na svém gotickém těle či ve svých nejmenších bratrech moderních dob hromadně vyhlazovacích či aspoň hromadně pokusných, člověka zeslabomyslňujících v zajatou krysu. Nic víc než zloději v rukavičkách, kulturní mafie, z níž jeden každý stojí hluboko pod lotrem z Golgoty, který nejenže loupil, ale snad vskutku i vraždil, nicméně sám vypíjel svou popravu a nazval to spravedlivým. Neboť visel po pravici Toho, jehož světlo jsme nikdo nesnesli, jehož světlo nás mělo a mohlo osvětlit životem věčným už při našem příchodu na svět, už v lůně matčině, ale vystrčili jsme to světlo z naší libé tmy, ze soumraku našich bohů, kde daří se našim netopýřím letům, našemu neslyšnému lovu, vystrčili jsme, příjemně slepí, to proudné a živé světlo, řeku života na pahrbek vybělených kostí, popraveckých lebek, pod divadelní reflektor ukrutné smrti, odhalující nás, pitvorné statisty a bezvědomé blázny na jevišti, odhalující nás po této stránce právě Jemu, který ví sice, co je v člověku, ale v kalichu utrpení pije neobvyklou výraznost naší obludnosti a z kříže Samojediný pije ten strašný obraz padlého lidství, o který se marně pokoušejí i velicí malíři, nucení sami sebe vmalovat v tu věkovitou chátru, ano, "nevědí co činí, odpusť jim" - taks mohl, Pane, prosit ještě i za nás, kteří se chátry štítíme, za nás přistižené, své viny nevědomé spoluherce, samolibě zaslepené estetické činitele, v příšerném dějství zrahy na Tobě, na prvotním Světle -

V celkovém klimatu naší kulturní veřejnosti, která své sympatie, pokud jde o náboženskost, přinejmenším dělí mezi Nový zákon a kontemplativně filosofické dědictví Dálného Východu, nerozlišujíc valně mezi tím dvojím, sotva naleznete pro podobné pašijní rozjímání, zvláště jste-li umělcem, o mnoho víc než jakési stydlivé překvapení. Čekalo se od vás, že budete raději holdovat dejme tomu staročínské Knize proměn nebo důmyslným paradoxům mistra Lao-c'. A teď tohle. Skoro jakási v pozdně osvícenské společnosti málo přípustná stránka baroka. Takový řekně-

me "Bilovský redivivus", barvitý kazatel z doby protirefor-
mační, jen v trochu proměněném kostýmu pojungmannovské novo-
češtiny. Sami theologové přispěchají vás vyprostit z nábožen-
ské přepjatosti a pomocí nejsložitějších metod exegeticko-her-
meneutických nebo psychologicko-fenomenologických se vynasnaží
vás prokázat, že Golgota nepatří ošidnému srdci pietistů, mys-
tiků, umělců, ale textově kritickému výzkumu synoptiků a je-
jich prý namnoze již tendenčních pašijních předloh, zatímco
Ježíše je prý třeba vyprostit z metafyziky a gnóze pavlovské
a janovské...

A k tomu ještě dnes mnozí vaši umělečtí kolegové, kteří
celkem vzato nemají ponětí o naznačených odborných sporech,
pokud Vám nezkusí otlouci o hlavu několik protikřesťanských
postřehů, od dob Feuerbachových naštěstí lehkých a bezbolest-
ných co dávno vymlácený klas, vytáhnou na vás nejraději Savo-
narolu před kajícím Botticellim coby traviče svatých pohanských
studní vzkříšené renesanční helénskości nebo od dob Gauguino-
vých demagogicky upozorní na udivující prý "počet analogií mezi
křesťanským učením a egyptským, perským, hindským, čínským, a
dokonce tahitským a maorským náboženstvím" podle rozmanitých
synkretistických slátanin pro milovníky tajuplností nebo, jinak
řečeno, podle druhořadých kompilací pro osvětové pracovníky
takzvaného vědeckého atheismu, či spíše dle téhož rousseauovsky
poblázněného malíře tropů budou ještě dnes popřípadě tvrdit, že
"pravé Kristovo učení má tolik společného s principy a snahami
moderní společnosti, natolik jim odpovídá, že je povoláno s ní
zcela splynout, dokonale se ztotožnit" (v.B. Danielsson: Gauguin
na Tahiti a Markézách, str. 191).

S kým a kde se tedy sdílet o přístup k umění, který zde
předkládáme, tak silně orientovaný k nábožensky kritické nevoli
celého Písma svatého vůči "bohům cizím", vůči všem modlářsky
uctívaným společným jmenovatelům člověka a kosmu, vůči "princi-
pům" nejprve mysteriózně či vědecky odkrývaným a potom ztělesně-
ným a zbožňovaným právě že v těle moderní společnosti, v kosmo-
logicky uctívaném či aspoň, na rubu té úcty, kosmologicky obvi-
ňovaném státě.^{+))}

+) Široké vrstvy obyvatelstva tam i onde obviňují podobně dnes
svoje státy, jako donedávna obviňovaly Boha, kosmologicky po-
(pokračování na další straně)

Komu ještě a na čem tady ukázat, že umění smí nést sobě nejvlastnější, ačkoli skoro neslýchanou novověkou možnost být spásným dějištěm oné biblické nevole, být obrazobornou cestou po vlastních porubaných posvátných hájích a ztroskotaných oltářích k pravému Obrazu Božímu?

Stěží můžeme doufat v zájem nebo alespoň ohlas takzvané "kulturní veřejnosti", což byl jen nouzový výraz, sám v sobě rozporný, jen dočasný ústupek našemu předpokládanému čtenáři, neboť máme za to, že nebyl jinému pojmu dosud vyučen. Co leží na srdci nám, je naopak kulturní společenství, ale toho za našich dnů široko daleko není. Je právě všude zneklidňována až pobuřována, či naopak chlácholena až uspokojována veřejnost, ale jsoucno takto nazývané je po našem soudu pravým protikladem kulturního společenství. To v nejhlubším svém základě může být už podle společného původu v označení jen společenstvím *k u l t i c k ý m*; jen obecnství s božstvem zakládá *o b e c*; archaické kultury, jak známo, byly beze zbytku výrazem náboženství, umění stavbou a výzdobou chrámu, zjevením a ztělesněním obrazu božstva.

Božstva však vybledla příchodem Světla Izraelova: On byl to pravé světlo, osvěcující každého člověka přicházejícího na svět, Slovo u Boha, Slovo-Bůh, Bůh skrze Slovo Tělem, Pravdou a Životem. V Něm život byl a život byl světlo lidí, tenhle život v pravém člověku, neboť co je člověk mimo nenávisť, rasismus, ješitnost, chlast, kaprálství, úplatek, detektivní a vojenskou vraždu, profesorství, umělectví, futrál, frak, ornát, zlatý řetěz, lampas - co je člověk mimo toto než obraz Boží z Nazareta, ECCE HOMO, všem nám nepodoben, nám, s uznanou podobenkou v průkazech a pod razítky, vždyť k nerozeznání od všech křižovaných, kteří neudrželi předepsaný krok s legiemi mírotvorných říší a jakožto osoby zpátečnické byly pokrokovým světem poplivány a utraceny, ve všem jim podoben kromě jednoho,

+) (Pokračování z předchozí strany)

jímaného co "summum bonum" a *n u t n ě* pak vinného za všechna ostatní dobra, *n u t n ě* samozřejmě menší, a podle týchž lidských, ovšemže modlářských měřítek, jako byla ona základní devíza, *n u t n ě n e d o s t a t e č n á* či spíše přímo *p a s k v i l n í*.

co hyzdí i svaté mučedníky a umírá teprve s jejich tělem, ve všem jim podoben kromě pýchy, z níž nesou v sobě možná jen zrnko, neviditelnou buňku, usmrcovanou v bolestném studu napětím veškeré vůle, ale prorůstající posléze celým životním úsilím jako vítězná rakovina: ve všem jim podoben k r o m ě h ř í c h u (Žd 4,15), kromě té zkázy, kterou za nás snášel, nesl a odnášel v hlubinu zahlazujícího Božího odpuštění, za nás ji snášel, ale s námi n e t v o ř i l .

Společenství kultické může být nadále jen s tímto obrazem Boha neviditelného (Ko 1,15), s tímto člověkem, který není našeho původu, neboť nevyšel z Adama, ale od Otce, který nicméně - (to cítíme v spasitelné lítosti, v transcendentním zklamání nad tolikerou dosud nosnou přízní pokrevní, psychologickou, ideovou, kulturní atp.) - může být našemu srdci vlastnější než bratr nebo přítel, ano vlastnější než naše srdce samo: to je nám připraveno zakusit, pokud nebudeme žít sami ze sebe, z otců a praotců, z kultury, jak se jí často rozumí, ale z Něho; neboť je také kultura mrtvá, živá dosud jedině tím, že stále a nově usmrcuje, kult bohů vzniklý z kultu mrtvých, je podloudně všude přítomno obecenství s bohy, vzešlými z člověka, z Adamovy smrti, ze smrti Praotců vůbec, návrat k nim, vzývání jich, toť kult smrti v otřesném a jaderném slova smyslu, toť vzývání a zvaní smrti do života, toť přímé obcování se Smrtí, vůbec nejohybnější znečištění ducha; ale je naproti tomu také kultura živá, vyrostlá z vyznávání člověka vzešlého z Boha, příšlého, aby nás ze smrti vytrhl, On, Člověk proti Adamu, On, Syn proti Praotcům, Syn Boha Otce proti Otcí lži, matoucímú Evu hadí otázkou a hadím slibem, mučícímú Joba zošklivením dnů a vychvalováním posmrtné noci, opájejícímú Fausta velebením žízně a rozervanosti, z níž se prý rodí činy a nové, nikdy neuzavřené, v nekonečno spějící harmonie -

Právě kultické společenství s Jezukristem, věrným služebníkem pravého Boha, který skrze ponížení na kříži byl učiněn Veleknězem a Přímluvcem za nás, zakládá nadále nejenom církev v užším slova smyslu, ale též obecněji novou a živou kulturu, nové stavitelství, nové malířství a sochařství, novou poezii a hudbu. Nemusí, nemá, a pro křesťana ani nesmí patřit v těchto oblastech všechno jen potlačeným pohanským mocnostem, starým

dřímajícím božstvům, démonům, přichystaným ke vpádu, apokalyptické šelmě ničení, vražd a zmatků, převlečené za rozvernou nevěstku dějin, poněkud nestydatou, poněkud vtipkující, ale zajisté jen v míře^(e) neodmyslitelné živnosti, podporované spontánně diplomaty všech epoch - "ďábla zkazil, smrt porazil, kraluje na věky," zpívá se o Pánu Kristu v staré písni. A Vzkříšený slibuje věřícím tato znamení své moci: "ve jménu mém ďábly budou vymítati, jazyky novými mluvití, hady bráti, a jestliže by co jedovatého pili, nikoli jim neuškodí; na nemocné ruce vzkládati budou a dobře se míti budou." (Mk 16, 17-18)

Ať nadskakují katedroví theologové na jedné straně a členové charismatických či letničních církví na druhé, dovolujeme si v tom vidět též zmocnění Páně pro umělce, pro jeho odpohanštění a naopak zkristovštění, povolení Páně pro zřízení svého druhu bílé magie proti magii černé. Nejde totiž o to, svět za každou cenu odmagizovat, vždyť magii nelze vymýtít, nýbrž jen přehodnotit, jakože ďábly nelze vyhubit, nýbrž jen zkrotit, svázat, zapečetit, v y h n a t : a doopravdy jen v jménu Páně, Jeho mocí, nikoli jen zesměšnit, vědecky zneexistentnit, odsunout někam po comteovsku v dětinský věk lidstva, v mýtickou fabuli.

Satan má být totiž poražen na rozličných svých, i málo nápadných působištích, nejen v narkomanských doupatech a mezi sexuálně bezprizornou mládeží zanecháním zhoubných návyků a urovnáním mravně citových vztahů, nejen v soudních síních před nespravedlivými žalobci a křivými svědky vítězstvím zdatných obhájců a práva při nevinných, nýbrž i v poustkách postevníků z rodu sv. Antonína či přímo v obludných duších hřbitovních obyvatel, jako byl ďábelník gadarenský, zařikáním temných sil; neboť tito poslední - last but not least - nejsou zdaleka nejzanedbatelnější, jsou jenom nejméně známí, nejméně viditelní.

Člověk, z kterého Ježíš vyhnal legii démonů do vepřů, byl povolán, aby mezi svými zvěstoval, "kterak veliké věci mu učinil Pán, a že slitoval se nad ním". Umělec by mohl ve sféře sobě vlastní zvěstovat podobné vysvobození, které zakusil na sobě osobně, ale i zástupně za druhé ve své krajině, ve svém nejvlastnějším lidu jako prvotina těch, kteří mají být vytrženi z moci démonů. Všichni se diví, že ten, "kterýž býval trápen od ďábelství, sedí, odín jsa, a maje zdravý rozum". Okován tolika pouty

a řetězy rozličných uměleckých kánonů své kultury, vždy posléze "polámal řetězy, a pouta roztrhal, a žádný nemohl ho zkrotiti". Neboť do té doby bydlel v hrobech, žil z Adamovy smrti, potýkal se s lidožravou příšerou v nejhlubším svém nitru, s Minotaurem svého labyrintu, s chaotickým bezednem svého bludu; bludné byly všechny harmonie, zdánlivě jednotící s božstvem, zdánlivě zbožšťující svého výrobce, po pravdě slepé uličky, nástrahy sobě samu, démonské sugesce v samotných kořenech, peň bytosti napaden v základu, v prazákladu; snad v samém prazákladu srdce a věcí potkáváme nikoli božstvo, ale ďábla, ledaže zbožšťujeme právě Satana, majíce jej za boha hodného kultu, přinášejíce mu oběti, zvláště pak strašlivou sebeoběť rovnou zatracení; tehdy snad se umělec jednotí s tímto strašným božstvem, v nečistém okrsku smrti, nabádán balzamovanou, trouchnivě zvěčnělou pýchou praotců sestoupit v nejproklatější propast Adamova hříchu, rozevřít, rozpečetit nejstrašnější její potence

- "BUDETE JAKO BOHOVÉ - a stále jimi nejste; ovoce stromů rajských - tak praví h a d - vám znechutil Stvořitel, vzhůru, do toho, snášejte muka Tantalova, vždycky vám unikne to moje, to slíbené, ale buďte stateční, nekňourejte, spějte za nemožným, milenci věčna a nekonečna, buďte hrdí, to je můj příkaz, to je m ů j o b r a z" - tehdy, uslyšev pobídku tak ukrutnou, prohlédaje pojednou její nejhlubší výsměšnost, trhá posedlý svými řetězy, kázeňskými opatřeními, čelícími bezuzdným jeho spádům, ale - co platno - jen pouhým záporem, estetickou sublimní sterilizací, neméně výsměšnou než titánské balvanovrhačství, dionýské dithyrambické šílenství, krmené horkým masem ručně rozšápaných živých kozlů, rozdírající nejhlubší, nejtajnější vášně v temné zřídlo tragedie, v proud bezvědomě sebevražděné krve, při povrchu přecházející v extatický jásot proměnou ve víno, v božské třeštění, v lehkonožný tanec s životem-ženou, s životem-smrtí, v mimetické předvádění neřešitelných propastných záhad, kosmických rytů, figur, gest - v narůstající lásku k osudu, v milostné spiklenectví se smrtí -

co byly v umění všecky apollinské, atticizující alternativy proti dionýským, manýristickým než jenom zas nahodile určená výseč v kruhu dokonalého výsměchu Satanova, v kosmickém balamucení, které se vydává za kulturu - ach, tehdy odhazuje umělec

anatomické kánony a kompoziční schémata malířova jako školo-
metskou zvrhlost geometrovu a prozódické poučky lyrikovy jako
červotočivou mrtvolomilnost latiníkovu a výrazový přínos svě-
tově proslulých děl, povýšených na prubířský kámen hodnot prý
nadčasových jako nestoudně uniformní, primitivně kosmopolitní
svěrací kazajku psychiatrovu, vykřikuje cosi zoufale o svobodě,
ale svoboděn ještě proto n e n í -

"Užřev pak - onen nešťastník - Ježíše zdaleka, běžel a po-
klonil se jemu. A křiče hlasem velikým, řekl: Co jest tobě do
mne, Ježíši, Synu Boha nejvyššího? Zaklínám tě skrze Boha, abys
mne netrápil." Zaklínání - jako řemeslo magické a později
v sublimní podobě, umělecké - je zde použito v boji zoufalé svo-
body domnělé se svobodou skutečnou; jak zvláštní, jak plné pa-
radoxu: Gadarenský se klaní Nazaretskému, jmenuje ho jedním
z nejvyšších titulů kristologických, a přitom jej magicky zahá-
ní, ve jménu pravého Boha ve prospěch bohů nepravých, ve pro-
spěch svých démonů, ba právě ty strašné síly v něm konají celé
to klanění i zapuzující zaklínání, či aspoň při tom podstatně
spolupůsobí; a Pán se nepohorší a nevyklepe prach z obuvi, Pán
zůstane a proti magii formálně použije také magie, ptá se za-
jistě na jméno démona, což je magický předpoklad jeho vyhnání.
Důležité je, že démon nekličkuje, že vyřkne jméno, které bezpo-
chyby znal Pán dříve než on sám, že totiž sám sebe označí, od-
halí a v y d á na pospas Bohu pravému, on, jehož je bezpočet,
který má tvářích tolik, a přece žádnou, který slove "Množství",
který je posedlému Jedno a Vše, na kraji nejzávratnějších vytr-
žení, nejdobrodružnějších excesů pojednou bezedná lhostejnost,
zmrazující a zkameňující nuda panteismu alias pansatanismu, vše
jedno, vše propast zoufalství, ve které pro čarodějovy učně, pro
životem nezprubované, k pangejtu ještě neodhozené nováčky a nad-
šenecké, dětsky nevinné kariéristy poletují doposud jména a tva-
ry, a nikoli už jen plevy a grimasy, - ta pozdní prázdnota všeho,
čemu jsme věřili, nyní již nad ohněm Soudu, ve smršti Ducha sva-
tého, ta ubohost našeho zařikání ve vědách a uměnách, magie, jež
si nerozumí, jež honí do kolečka sama sebe, prázdnotu nečistotu
prázdnými jmény, beztvárno propasti beztvárnem domnělé extáze,
vše znešvařeno v nečistých kolech, v nečistých spojeních, smrt
ze smrti vzejde; a všichni tito duchové nečistí pod příchodem

Světla a Slova Ježíšova vyznávají souběžně s lidmi vykoupěnými, svobodnými: "Kdo je jako Ty, mezi bohy, ó Pane?" Vyznávají neradi a plní děsu, v blízkosti těch, které pustili ze své smrtící vlády a kteří vyznávají totéž, ale plní chvalozpěvu a při zdravém rozumu nesou dále jako zvěst o Hospodinu-Vykupiteli -

a tuto zvěst nésti dále znamená pro umělce v jeho okrsku především odbožšřtovat bohy, demaskovat jejich nepravé nároky a vypovědět jim poslušnost; píď za pídí, čáru za čarou, slabiku za slabikou vybojovat ve jménu Synově a odevzdat v držení Bohu Nejvyššímu. Neboť na plochách obrazů, které se malují v zastrčených podkrovích nebo zatuchlých suterénech, na sémantických skaliskách těžce zlézaných básní, které se křivolacely rýsují na bílém archu pod stolní lampou, ve všech těchto úkonech, zdánlivě příliš privátních, neživotných, jen jakoby dětsky vážných, neodpovědně hravých, panský kratochvilných jako hon anebo ples, se ve skutečnosti zjevují kultická gesta celých epoch, mnoha pokolení, ba několika smíšených národů, jednou tajemné prolínání model, podruhé záblesk Světla Izraelova, zkušenost vysvobození z Egypta a děkovné zpřítomnění a nové zkuzakoušení téhož divu - - - Drama však neskončilo, chvalozpěv přitahuje nové demony, v našem srdci i v srdci bližního se budí nové vzpurné síly, které svobodu vyhánějí jménem svobody, Syna Boha Nejvyššího jménem téhož Boha, ano, na rozdíl od Pána, jenž nemůže vyhánět Belzebuba v ďáblově jménu, vyhání ďábel Pána v Páně jménu, k tak podivnému rozporu se utíká, neboť co je vykoupěnému radostí svobodného zpěvu, totiž blízkost Páně, je posedlému právě pekelnou trýzní.

Je na čase, aby umělec, který je po celou dobu novověku nabádán ke kultu tvořivé osobnosti, sociálně vyvázaného génia, anebo zákonitostí antiteze ke kultu tvořivého kolektiva v podobě romanticky pojímaného lidu, jehož je bardem, věštcem, knězem nebo o něco později méně slavnostním, zato průraznějším, rvačejším kulturním zásobovatelem, podněcovatelem a manipulátorem spontánně skoro už neexistující kulturní poptávky, je na čase, aby si uvědomil svou možnost od předchozího značně odlišnou, totiž nikoli přírodní vlohu tvůrce, ale - později vysvětlíme -

svěřený úřad e x o r c i s t y . Člověk, ani umělecký, podle našeho přesvědčení nikdy nic doopravdy netvoří, pouze k sobě skládá zapomínané stránky stvoření, upozorňuje na staronový zázrak existence i na její ohrožení, díky vzdává, bije na poplach, děsí se a opět díky vzdává, dožije-li se nového zázraku. V tom je celá jeho služba, ledaže se zvrhne: a pak tedy ne že díky Bohu vzdává, nýbrž naopak pro sebe vyžaduje, bije nikoli na poplach, nýbrž ve vlastní deklamátorskou hruď, děsí, či spíše samolibě dráždí průměrné občanky svými mohutnostmi, slovem: úctu a kult si všude žárlivě zajišťuje, on-tvůrce, on-génius, uctíváný výkvět rouhavých dob, co člověku našeptaly, že sám sebe t v o ř í -

nikoli, páni kolegové, člověk je stvořen, ale co horšího, znetvořen, už dávno, Hospodinem stvořen, sám sebou znetvořen, svou tvůrčí aktivitou právě, svou bohotvorbou, svým bohorozením - naivní, primitivně nevinná duše lidská se žensky oddala temným silám, rodí z nich stvůry - donjuansky zvědavý, s přízemoností nespokojený lidský duch obcoval mužsky s bohyněmi, s ideami, a hle, i ony mu porodily stvůry -

po meči i po přeslici, páni kolegové, každý z nás neprostopnou džunglí niterných nepořádků, to je exemplární umělec, odlišný od jiných lidí jen tím, že by to měl vědět a něco s tím dělat - on, dítě starého Adama, jako ti druzí, v adamovském hříchu smrti vydáný, ale měl by to dosvědčit za jiné objeven své marnosti, svých konců, svých nezhojitelných ran, své nemožnosti, své absurdity - měl by na sobě znázornit, ve svém díle i ve svém zaměření truchlosměšnost starého lidství, groteskní povahu ďábelské nabídky "budete jako bohové" - ale činí-li to již, pak byl určitě už osvobozen v hlavním městě svého duchovního území, vidíme tak říkajíc vedlejší jeho okresy, kde zuří dosud bitva démonů s mocí Nazaretského, který po svém Vzkříšení udělil znamení své moci nejen Dvanácti (Mat. 10, 8), jak tomu bylo v době jeho pozemské existence, ale nyní již každému věřícímu (Mk 16, 17). A mezi nimi zvláštní podobu těchto darů právě umělcům, kteří ve své dějinně zděděné roli, v specifické podobě svého dědičného hříchu nejsou nepodobni šílenci gadarenskému, o kterém byla svrchu řeč. A jestliže pak zvěstují, "kte-

rak veliké věci učinil s nimi Pán", bude to u nich mít podobu radostného a hlubinného šíření této osvobozující moci, podobu duchovního boje pod korouhví neviditelného Vítěze; bude to pravděpodobně boj nenápadný, tak jako bylo nenápadné jejich prokletí, jejich osamělé hřbitovní šílenství; stěží evangelizační stany, stěží misijní brožury masových nákladů, spíše návrat zase do suterénů nebo podkroví, zase k osamělému zápasu na obrazové nebo textové ploše, k vymítání démonů od středu ke kraji, od vlastního srdce k vlastnímu prahu; v mocném jménu Nazaretského: srdce již patří Pánu, ale kéž mu patří i dům, i obývaný tvar a rytmiizovaný výraz tohoto srdce, podoba plamene a figura zpěvu, díkůčinění; "jazyky novými mluvití budou": ne za každou cenu nikdy neslýchanými zvuky (vždyť i Gadarenský, právě ještě jakožto posedlý, pravděpodobně křičel a blábolil neologismy šilencovy), nýbrž naopak slova dobře známá, ale dosud mrtvá a smrt šířící, poprvé nyní živá a obživující; nikoli tvořit, ale č i s t i t , prosekávat, odhalovat, navracet k tomu, co jsme dosud podle zkušenosti, "podle těla" nebyli nikdy, co ale můžeme a máme být podle (druhého Adama) Krista, v moci Ducha Obživitele proti duchům nečistým, v moci Svatého proti kletému; to je onen úřad exorcisty, vymítače ďáblů, svěřený od Pána vykoupené činnosti umělcově jako charisma, jako dar víry.

Umělec však, aby nebylo mýlky, bude tím typem exorcisty, který zápasí s ďáblem nikoli věkovitou, dávno hotovou rituální formulí církevní, jak tomu je například v římském rituálu nad křtěncem, nýbrž naopak ve vlastním teprve rozestavěném domě, v každém kameni své stavby, v každém prvku své skladby bude toužit po světlé moci Otce světla (Jk 1, 17), po Duchu Jezukristově, proti temné moci Lhářově a Vražedlníkově (J 8, 44), jímž je Satan. Drama je nesmírné a neskončené, boj je to vpravdě duchovní, proti "duchovním zlostem" v hlubinných pohybech jednotlivé i kolektivní duše. Každé rytmiizované slovo v lyrice, každý umělecký úkon vůbec, položení barvy v malbě, vedení čáry v kresbě, volba tónové řady v hudbě apod. je buď čarováním, obcováním s nečistými, zapovězenými silami, anebo naopak vyháněním těchto sil - jednou pouštní modlitbou a půstem (Mt. 17, 21), jindy zpěvem ze svatby Beránkovy (Zj. 19, 9), přesněji jeho předjímajícím ozvukem, i v mocném uchvácení sotva jen předzvěstí

jeho eschatologické plnosti. Ale jedna věc nemůže nesklíčit všechny "ortodoxy" již touží po nějakém "čistém učení", těch nebo oněch "neklamných hodnotách", prostě po čisté pšenici bez koukole, kteréžto třídění, jak známo, je vyhrazeno toliko andělům (Mt 13, 24-43):

Zda totiž vůbec, a kde a kdy se ten zápas děje, v kterém stadiu a čího uměleckého díla, v které hodině umělcova skrytého zrání či zjevné už sklizně vítězí Beránek nad Šelmou (Zj 17, 14), či naopak vylézá Šelma plna rouhání z moře (Zj 13), lze sotva doličně dokázat, lze sotva v příznivém případě církevně svatořečit, či naopak v případě neblahém inkvizičně určit k vyhlazení, celé to dějství duchovního boje v našich hlubinách lze sotva zveřejnit a zvěcnit; i všechno, co tu pravíme, může působit přepjatě a jednostranně v podivném pro někoho náboženském dualismu. Jde přece v umění, řekněte, mnohem častěji o věci značně skromnější, o radost ze hry například, o prosté potěšení smyslů apod. Ano, nic proti tomu, ale jak víme, že se j i ž můžeme opravdu r a d o v a t ze hry, bezstarostně se těšit z barev, tvarů, zvuků? Není-li toto pravdou až z a z á - p a s e m, ale před zápasem jen vytáčkou z bolesti, z tragédie, z viny - jen víc než povrchním pomlčením o h ř í c h u ?

"Neseme v sobě zárodky všech bohů," pravil německý básník, vrácený ze dvou světových válek, po tolika destrukcích znovu tohleto klíčení, jsme asi studní vlastních jedů, čarovných nápojů Tristanových, vína Dionýsova, jsme asi doupětem obřích hadů a nastvůr, Pythóna, Quetsalcoatla, Lavijatána - a jestliže Pán ďábla zkazil, zlomíme kouzlo vlastních jedů rozjímáním moci jeho přesvaté krve, a obludám v srdci synů Eviných rozdrtí syn Mariin bohoďábelskou lebku - až tehdy je budeme do ruky brát, docela hezké malé ještěrky, které se jinak živí a rostou úzkostí srdce, když srdce jedinkrát ze zvědavosti snad, či spíše lhostejnosti, přivolilo...

Chceme na závěr ještě poukázat na zapomínanou, ba častěji spíš ještě popíranou souvislost kulturního společenství a církve, dvou pozemských větví horního skrytého kořene, dvou samostatných sice, ale úzce součinných liturgů téhož kultu, rozumí se nyní samo sebou kultu legitimního, křesťanského, dvou úzce

propojených způsobů vzývání Pána našeho. Problém takzvané kulturní komunikace, jak se dnes často při úplné ignoraci otázek náboženských říká, nelze bez uvedení v úzkou souvislost s životem a projevy kultu smysluplně ani zmiňovat, natož řešit. Zváštní, rozšířená pověra, že totiž církev si má hledět svého a kultura též, způsobila po mnoha stránkách úpadek obého. Bolí nás rozpoznání, že za rozmach této pověry mohou především církve samy, že se totiž kulturního projevu a úkolu buď samy vzdaly vlivem některé falešné puristické theologie, anebo si nechaly zvenčí namluvit podnikavým pohanstvem, že kultura je historicky i strukturálně doménou výhradně jeho. Podle toho to potom vypadá...

Církve sice nesou dodnes to stěžejní, jinak by už dávno zanikly, víru v Nazaretského, získávají pro Něho rozmanitým způsobem - jednou živým kazatelským slovem, jindy působivým sakramentálním ritem - lidská srdce, temný niterný základ, ale velkou většinou již ne výraz těch srdcí, ne stavbu na tomto základě, ne kulturu jako projev a ratolest kultu. Démoni jsou vypovězeni - chvála Bohu za to -, ale co je horší: i kultura s nimi, či přesně řečeno k nim. To, co by mohlo a jistě mělo Bohu patřit co nejkrásnější květ vykoupeného srdce, co vonný výdech nejsubtilnější oslavy, zdobí napořád jen oltáře Venušiny, a to ještě v případech klasicky krotkých.

A pokud církve zapomněly získávat duše Bohu jakožto celost nitra a projevu, doplňuje se pak to pouhopouhé nitro o strašný bezkrevný fantóm, který radost z Boha zastěňuje, odsouvá, pohrbívá: ten fantóm sluje v e ř e j n o s t .

Co je platný niterný zásah evangelia, není-li potom náležitě vyjádřen a zachován v kulturním tvaru pořádné písně, podle okolností též obrazu, básně a ještě více modlitby a nejpředněji ve zdařilém, kulturně zralém překladu Písma svatého.

Nemůžeme nevidět, že světový překladatelský trend, co se Písma týče, vychází vstříc onomu zmíněnému fantómu, který sluje veřejnost, jinde třeba "simple man", všude vytáčka, že jde o prosté lidi, ale ve skutečnosti vítězí mimolidská, nadlidská a protilidská banalita, démonická všudypřítomnost masově sdělovacích kýčů, duchovních písňových dryáků à la Monte Carlo,

nejdražší technika a štáby inženýrů pro bezšelestové nahrávky slátanin, duševních pouťových balónků s troufalou nálepkou Božího Jména -

A kulturu pěstují jen pohané, či spíše pozdní epigoni pohanů, prolamující v konečném nihilismu zoufalství všecky své klasicistní žaláře ve svobodu nejhrůznějších orgií -

Není v moci umělce, aby měl více síly a talentu, než shůry dostal, ale záleží na jeho volbě, komu se z těch dvou pánů vydá ve službu, kterého bude milovat, a kterým pohrdne: zda propastnou modlu ve svém nitru, či Hospodina, Boha milosrdného a slitovného ve slovu osvoboditele a vymítače, ničitele žalářů a krypt ďáblových, Ježíše z Nazareta -

A záleží na církvi Kristově, zda neodžene či nezastraší od svých vrat ty, jimž Pán doporučil, ano přikázal, aby zvěstovali veliké divy, které se s nimi staly; snad bojí se církev, a je to pochopitelné, jejich nedávné minulosti, šílenecké a čarodějné; snad potkala církev za celá staletí plno démoniků, kterým pomoci nedovedla, které někdy raději, ne sice úplně bez rozpaků, nicméně přece jen upálila.

Ale kníže ďábelské neposílá své hejno jen mezi celebranty černých mší, mezi alchymistické Fausty a leverkühnovské skladaatele. Snaží se podrýt vinici Páně lišáctvím pohodlí a banality. Kéž pošle nám v tomhle případě Pán na pomoc bývalé ďábelníky gadarenské, ať slyšíme jejich zvěst jak Boží oheň čerstvě z nebe spadlý, ať sami hoříme, ať slavíme, ať žasneme!

Z p o l o č a s u n e h y b n o s t i

(Eva Kantůrková: Které je to slovo? Texty z let 1976 - 1984)

Při čtení publicistických textů Evy Kantůrkové z posledních osmi let se s ustrnutím zastavím vždy u jejich datování. Je tomu skutečně už sedm - osm let, co se ke mně dostaly její první fejetony a já zkoušel představit si, jak vypadají lidé, o kterých píše, jaká je chalupa, ze které vychází k Otavě, a jaká je zahrada, ze které je vidět na pasoucí se krávy? Je možné, aby mi dnes text starý sotva sedm let připadal jako historický záznam, zaklíněný do jiných časů, do jiných nadějí a také do mých mladších a svižnějších let? Z hlediska vnějšího dění není nijakých důvodů, abych měl z textu osm let starého historický pocit. Vždyť se za posledních osm let nic historického neudálo. Vládou nám pořád titíž lidé tímž způsobem jako před osmi a před šestnácti lety, sociální klima není ani lepší, ani horší, země trvá v nehybnosti jako dříve, ospalost národního života, nad kterou trpce uvažovala Eva K., ještě ztěžkla, ubyli autoři i příjemci fejetonů, zdražilo maso a pivo, přibylo raket, neobyčejně se zhoršil stav lesů, vod, polní zvěře a také stav vzduchu. Ubylo krátkodobých nadějí, přibylo nadějí na dlouhé lokte. Historický pocit přichází asi z běhu našich vlastních dějin, strefili jsme se zralostí svých životů do éry národní nehybnosti, která bohužel nemá zpomalující vliv na hybnost biologických pochodů v našich tělech a tajemnějších pochodů v našich duších.

Zprávy, které fejetony přinášely, byly především zprávami o této nehybnosti a o úporném hledání obrany, o hledání způsobů, jak této nehybnosti nepropadnout. Pro takový způsob mělo cenu každé sdělení o tom, co nového se stalo v tajné obci, jak bylo na pohřbu, koho zase zavřeli, kdo nás navštívil a kdo nás potěšil, co nás napadlo večer před spaním, co je hlavní v zápase s nehybností a v čem musíme vytrvat. Byla to dobrá a důležitá

debata a Eva Kantůrková do ní významně přispěla. Vlastně je škoda, že už fejetony, krom jednoho vytrvalce, nikdo nepíše.

Doba je stejná, je snad menší dychtivost obce slyšet se navzájem? Přes vnější nehybnost jsme se asi změnili, ke změnám přispěly odchody a zavírání. Mnohé jsme ovšem také hlouběji pochopili a také toho více víme. Já vím přinejmenším, kam se vlastně Eva Kantůrková dívala, když psala: "Dívám se do kraje, na pohoří navršená nad a za sebe, na údolí řek křivolace tekoucích, na chlupy předhůří a bahnisko, v němž se v šátcích husitských žen utopili těžkooděnci, vše je zde, jak bývalo od nepaměti - jen těch živých věr už tu není." (str.52)

Vidím však, že naivitou a slepou nadějí jsme se neprohřešili ani tehdy, v poločase nehybnosti. Bezděčně jsem zkoumal texty Evy K. právě z tohoto pohledu. Chtěl jsem si ověřit, zda se nedopustila iluzí a lehkých hesel, které se táhnou naším národním vědomím jak dědičný hřích. Nic takového tam není, živá a nelehká zkušenost tvořila už tehdy poznání zralé a trvalé. Nespoléhající tolik na vykoupení přicházející zvnějšku, z malých změn v tváři nehybné politické moci. Jiné hledání vyvstalo už tehdy do popředí, hledání niterné integrace, jejíž naléhavost jsme mnozí objevili až potom, co selhaly naděje vkládané do historických zákonitostí, příliš lhostejných k délce jednoho lidského života. Lze to nazvat jakkoliv, Eva K. to nazvala hledáním, jak obstát, jako národ i jako jednotlivec. A navíc v šířící se únavě a permanentním ohrožení. A také ve vědomí sociálnosti našeho bytí, pro niž má Eva K. vyvinutý smysl. Píše o tom ve fejetonu, věnovaném Janu Trefulkovi k padesátinám, jehož název asi ne náhodou je totožný s názvem celého souboru textů.

"V trvání tíha hledání ještě více doléhá. Pod příkrovem je život náročný, příkrov každého vystavuje volbě. To je ta tíha: že se člověk musí neustále rozhodovat, že je obnažován na sám smysl bytí. To je ta přesila sociálních tyranií: jsou člověku jediným zaměstnavatelem, sociálním pojišťovatelem, vzdělavatelem i politickým reprezentantem a přivlastňují si člověka se vším všudy, s jeho stářím, dětmi, uplatněním, vlezou mu do hrnce i do postele, a člověk aby neustále hledal odpověď na to strašlivé: jak obstát!"

Tato řeč se mi velmi líbí. I v jiných textech Evy K. jsem vždy oceňoval její schopnost sociálního vidění, schopnost nevztýčovat příliš hlavu, ztrápenou údivem nad poklesem národního a kulturního bytí, nad netečné, ale živé sociální okolí. Proto jsem si také do svých nepořádných poznámek takřka nečitelně poznamenal dvě věty z její velké úvahy nad Paměťmi Václava Černého. Naštěstí je nacházím i v tomto souboru textů, protože recenze Pamětí celou knihu uzavírá. Jsou to tyto věty:

"...Chudoba, pokud tu je, nemůže dosáhnout podoby fyzického hladu... mýlil se, kdo napsal, že vláda politickou svolnost mas uplácí životní úrovní; spíše je to tak, že masy drží vládu na krátkém řetězu svojí možné nespokojenosti, kdy by se jejich životní úroveň měla podstatně snížit." "A zde mi vůbec připadá směšné, když pro československý případ někdo argumentuje proti touze po počitcích, kdežto u západních zemí vyzdvihuje právě jejich spotřebitelské bohatství. A ať mi myslitelé prominou tu otázku - copak oni nejedí, neoblékají se, bydlí v sudech a živí se kobyilkami?"

Nebudu teď vysvětlovat, proč jsem si zapsal těch pár vět. Možná nejen kvůli jejich odvaze a chytrosti, líbí se mi také představa krátkého řetězu a kobylek.

Vraťme se však k "historické" povaze textů Evy Kantůrkové. Připomněly mi nyní, co jsem si z nich vzal, bez rozpaků a bez pocitu provinění, v tehdejší, podivně hřeživém vědomí, že fejetony jsou občinným vlastnictvím. Jak si pamatuju, hledal jsem v té době vysvětlení pro vzdálenost, která se rozkládala mezi naším osamělým a rozjitřeným viděním národní situace a trváním všedního národního života, který naplňoval nehybnost rozmanitostí, vřením, tragédiemi i štěstím. Hledal jsem vysvětlení pro zvláštní stav národního vědomí, v němž všechny otázky směřující za horizont malých českých životů zněly předem ostýchavě, nepatřičně a zoufale. Tehdy jsem jako vítanou pomoc přivítal malebnou českou situaci, kterou Eva K. popsala ve šťastné chvíli na Silvestra v roce 1978. Fejeton se jmenoval *Ve středu Čech*, vlastně se tak jmenuje dodnes.

Ve středu Čech, v Pyšelích a Čtyřkolech, odkud je vidět Blaník, na konci roku, když se národ chystá pořádně se najíst a napít, roztočit to, spokojeně říhat a řehtat se u televize

nad báječným Menšíkem, si hlava Evy K. nedá pokoj a klade si nepatřičné otázky. Oči vidí pozůstatky hradu Lštěn, který prý patřil Slavníkovcům a později na něm kterýsi Přemyslovec týral ženu jiného Přemyslovce, pamětní desku "tribuna národa českého" Eduarda Grégra, vepřín a dálnici. Střed Čech je podivnou kombinací a pokrývá jej už jen slabá blanka historické paměti. Je nepatřičné ptát se tu v roce 1978 na národní kontinuitu, na tanky v lesích a na Palacha.

"Takže Slavníkovci, Přemyslovci, hrabě Vrtba, Eduard Grégr, čas tu neuplýval bezejmenný. A co se dočtu z krajiny o našem dnešním času? Vepřín a dálnice, ale taky zdevastovaný statek v Pyšelicích. Obzor na dosah a zimostřáz u cesty. Chaty a vilky, proud aut. Myslivci v polích, táhnoucí se v rojnici, brokovnice zavěšené na rameni." (str.42)

Tento střed Čech se pro mě stal zástupným obrazem naší národní a sociální situace. Od středu až po hranice celé země stejný obraz, mohou se v něm změnit figury a scenérie, avšak jeho sociální smysl zůstává stejný. Myslivci. Už jsem je nejednou také pozoroval. "Běhají po polích s flintičkami, vyznamenaní právem vystřelit si a zabít." Zkuste jim předložit třeba i jedinou otázku přesahující "obzor na dosah". Známe ty odpovědi, a nejen od myslivců. "Přinesou bažantího kohouta mamíně, mamina ho prošpikuje a upeče na Nový rok k obědu."

Prodlévám u tohoto obrazu ne proto, že bych neznal i jiné, nadějnější. Popisuji ho proto, že je obrazem spojeného údělu ztrápených hlav a všedního národního trvání. Je to věčný obraz, platil i za Slavníkovců. Imponovalo mi už tehdy, že z něho nešla na Evu K. beznaděj a deprese. Dějiny mají odjakživa podobu takto spojeného údělu. V národě vždy existovala ona krátká paměť, sahající od jednoho nedělního oběda k druhému, potřebná k přežití, a vedle ní paměť historická, natažená přes uplynulé věky k budoucnosti, potřebná k naději v důstojnost a svobodu. Obě možnosti národního vědomí mohou vedle sebe příjemně posedět v hospodě, abychom zůstali v původním obraze:

"Ze dvou hospod vyberu tu ošumělejší, ve výstavnější zapíjejí hon myslivci; dům je zvenčí zanedbaný, dvůr jak před bouřkou nebo po ní, ale výčep s jídelnou překvapí zabydlenou útulností. Mladý fousatý hostinský točí pivo, vaří jídla v ku-

chyni, nadává, že před Silvestrem nepřivezli lahvové pivo a přinese mi smažený řízek přes celý talíř. Nějaký děda tu slaví pětasedmdesátiny a dává nalévat velké rumy, vedle u stolu se trempíři flekují příběhy o tom, jak který obelstil poliše. Při odchodu mi kdosi popřeje do Nového roku "trochu tý lásky, o něco víc peněz a ještě ten rok, aby nám soudruzi vydrželi".

Dodnes mě na této hospodské scéně nic neznechucuje. S potěšením bych přisedl k Evě K. a dal si také řízek přes celý talíř. A vím, kam by běžela naše řeč. Ven z tepla a zabydlenosti k mravnímu napětí doby, ve které žijeme, k podivným proměnám národního bytí a k tíživé otázce, jak obstát. S vědomím spojitosti údělu bych si dal velký rum od dědy a nechal si popřát, aby nám soudruzi ještě rok vydrželi. Být to dnes a ne v poločase nehybnosti, počkali bychom chvíli, zda nepřijdou myslivci a nezeptají se, proč už nejsou ani zajíci, ani koroptve, ani bažanti a proč už léta nikdo neviděl křepelku. Zeptají se třeba i na to, zda není chybou myslet jen od jedné neděle k druhé a zapomínat, že národ žije přes staletí. Mohla by vzniknout zajímavá debata.

Debaty fejetonů v poločase nehybnosti byly právě takové, Eva Kantůrková k těmto debatám významně přispěla.

O něco později vedla Eva K. taktéž zajímavou debatu s Miloslavem Pátkem a Ivanem Pfaffem o Sabinově konfidentství. Bránila Sabinu ze soucitu a z lítosti, a také z odporu k sobectví, sytosti a pokrytectví české vlastenecké společnosti. Pátrala v pramenech a ve starých knihách a shromáždila přesvědčivé důkazy o tom, že Sabina vlastně nikomu neuškodil a bezvýznamnými zprávami pro policii si aspoň vykoupil možnost psát, dobře psát. Jinak řečeno tu šlo o otázku, co je přednější, zda dílo, nebo nejasná a proměnlivá váha mravnosti. Celá debata by neměla po stu letech od Sabinova případu zvláštní přitažlivost, kdybychom právě nežili uprostřed děsivě podobných mravních dilemat. Nebylo to krátce po tom, co nějací hloupí kluci spálili veřejně Hrabalovy knížky? Nepřemýšleli mnozí právě tehdy o tom, jak si poměrně lacině a bez újmy na cti koupit možnost tvůrčí práce? Mnozí zažili i horší dilemata. Tyhle věci se nedají soudit ani z hlediska dějin, ani z hlediska jiných životů. V takovém rozhodování je člověk jen sám se sebou a na hraně bytí přijímá to, s čím je schopen

dále žít, anebo není. Rozhodování o to těžší, že vlastně předem neví úplně přesně, zda bude horší vnitřní trýzeň ze zrady, anebo vnější sevření. Sabina se tvářil výbojně a pohrdavě, ale uvnitř mu asi do smíchu nebylo. Konfidenství mu zas nevynášelo tolik, aby se mohl opíjet.

V hodnocení činů, podobných Sabinovu, zůstaneme asi vždy rozdělení. V obecné formulaci je mravní zákon umrtven, ožije až k palčivosti vždy jen v individuálním prožitku bez ohledu na historické okolnosti, samy dějiny mravnost vlastně ani neznají. Potyčky s mravním zákonem ve svém vnitřním ustrajení si musí odbyt každý sám. A výsledek se nedá předem propočítat. Eva K. v žádném případě nenapsala obranu konfidenství, setkala se s popuzeností, protože se úporně snažila pochopit někoho, kdo se dal špatnou cestou. To je však samo o sobě dobrá cesta, úsilí o pochopení je vždy lepší než rychlé zavržení.

Nu, kdoví, jak smýšlí Eva K. o tomto případě z dějin dnes, když sama stála na hraně bytí v dlouhém čase k přemítání mezi svými přítelkyněmi v domě smutku. Drastické možnosti Sabinovy volby se vyskytují zřídka, ale národní historie je doslova utkána ze samých drobných voleb, které ve své nenápadnosti tu svízelnější ze dvou možností jakoby skrývaly. Dobře víme, že je tomu tak i dnes.

Pokročil jsem lehce v psaní a dotkl jsem se vlastně jen tří textů z celého souboru. Svědčí to o tom, že provokace v těchto textech jsou trvanlivé a i po letech povzbuzují přemýšlení. Jaksi samovolně došlo k tomu, že jsem setrval u starších textů déle, než jsem měl v úmyslu. Zaujal mě střed v naší nehybnosti a těšilo mě zaznamenávat, jak dobře jsme měli vše už prozkoumáno. Toto poznání je ovšem kaleno trpkostí nad tím, že druhý poločas se hrál už zbytečně a nařízené prodloužení může vést už jen k úplnému národnímu zmátožnění.

Milan Šimečka

H. Gordon Skilling

N e z á v i s l á h i s t o r i o g r a f i e
v Č e s k o s l o v e n s k u

(+)

Vilém Prečan (ed.), Acta Creationis. Unabhängige Geschichtsschreibung in der Tschechoslowakei 1969-1980; Hannover 1980, 252 ss., s přílohou obsahující úplný anglický překlad německé předmluvy, která vyšla samostatně 1980.

Československé historické sborníky, vydané strojopisně pod těmito názvy:

1. Historické studie. Sborník. Praha, leden 1978, 261 ss.
2. (bez titulu), červen 1978, nestránkováno, cca 180 ss.
3. Sborník historických studií. jaro 1979, 234 ss.
4. Studie z československých dějin. Sborník. podzim 1979, 169 ss. (jiná verze má 183 ss.)
5. Studie historické. Sborník. červen 1980, nestránkováno, cca 180 ss.
6. Studie z československých dějin. Sborník. Praha, prosinec 1980, 226 ss.
7. Z dějin. Sborník studií. Praha 1981, nestránkováno, cca 232 ss.
8. Historické a sociologické studie. Praha, leden 1982, 189 ss.

(+) Tento článek byl napsán na počest dr. Viléma Prečana, českého historika žijícího nyní v exilu, který 9. ledna 1983 oslavil 50. narozeniny. Dr. Prečan kromě své vědecké práce vykonal více než kdo jiný pro povzbuzení a podporu svých kolegů doma, historiků i nehistoriků, a pro popularizaci jejich díla za hranicemi. Viz následující díla V. Prečana: Kniha Charty (Kolín 1977); Die Sieben Jahre von Prag. 1969-1976. Briefe und Dokumente aus der Zeit der "Normalisierung" (Frankfurt am Main 1978); Křesťané a Charta 77. Výběr dokumentů a textů (Kolín 1980); Parallel Politics: Essays from Czech and Slovak Samizdat (spolu s H.G. Skillingem), International Journal of Politics, XI (jaro 1981), zvl. číslo; "K současné situaci Charty 77", Listy VIII, červenec 1978, s. 4-5; VIII, č. 6, prosinec 1978, s. 3-7; "An Introduction to Charter 77", ve sborníku The Right to Know. The Right to Act (Washington, D.C., 1978); Václav Havel. O lidskou identitu (Londýn 1983); Human Rights in Czechoslovakia: a documentation. September 1981 - December 1982 (Paříž 1983).

Skutečnost, že v Praze vyšlo v samizdatu osm svazků historických sborníků, dokazuje oprávněnost tvrzení dr. Prečana, že "vznikla autentická nezávislá historická literatura", která "se pokouší razit si svou vlastní cestu neideologické historické vědy, nezávislé na direktivách, příkazech, zákazech, předem daných schémata a tabu".¹⁾ V době, kdy to Prečan napsal, v roce 1980, tento sborník vyšel teprve čtyřikrát. Všech osm svazků, vydaných do dneška a představujících, ač pod různými názvy, souvislou ediční řadu, obsahuje 28 článků, práce 21 vědeckých pracovníků, z nichž se téměř všichni podepsali vlastními jmény, dále pak recenze a poznámky autorů, kteří používají buď vlastní jméno, iniciály nebo pseudonymy.²⁾ Jde zjevně o nové období československé historiografie, které je třeba připojit k těm, jež byla nastíněna Andrewem Rosssem v jednom z předchozích čísel našeho časopisu.³⁾

Oficiální historiografie v období 1948 - 1969

Vznik nezávislé historiografie je možno lépe pochopit ve srovnání s "oficiální historiografií", která se vytvořila po roce 1948, byla narušena a nakrátko eliminována v r. 1968 a znovu nastolena po roce 1969. Byl to, jak Prečan vysvětluje, "zvláštní utilitární a instrumentální typ historiografie", ostatně jediný povolený, "nosný pilíř" totalitního systému (str. XIII). Historie a minulost sloužily k tomu, aby zdůvodnily nelegitimitu tohoto systému a režimu, a historická interpretace byla politickým nástrojem pro manipulaci veřejného mínění. "Bylo vyhlášeno a kanonizováno základní ideologické schéma

1) Acta Creationis, str. XII. Citováno podle německé verze.

2) Jednotlivé svazky nejsou číslovány, ale nadále jim budou dávána čísla podle pořadí. Všechny jsou k dispozici v knihovně vzácných tisků Thomase Fischera na universitě v Torontu. Lze předpokládat, že místem vydání je Praha. Sborníky nemají uveden seznam odpovědných redaktorů ani vydavatele. Změny v názvu jsou zřejmě vyvolány snahou odvrátit obvinění z nedovolené publikace pravidelného periodika.

3) Andrew Rossos, "Česká historiografie", ve dvou částech, *Canadian Slavonic Papers*, XXIV, č. 3 (září 1983), 245-60, a č. 4 (prosinec 1983), 359-83.

historického výkladu" (str. XVI). Po roce 1948 zřídili noví komunističtí vládcí síť institucí, výzkumných ústavů a vysokoškolských pracovišť, aby studium a výzkum historie kontrolovaly, řídily a aby nad ním vykonávaly dozor. Poté, co byla provedena důkladná čistka mezi historiky, byly do institucí dosazeny nové vědecké "kádry" (z nichž mnozí se později stali sami obětí systému) a tito noví pracovníci byli přinucováni ke konformitě jak indoktrinací, tak systémem odměn a sankcí (str. XVI).

Avšak v 60. letech se oficiální historiografie začala rozpadávat v důsledku aktivního zapojení historiků do reformního hnutí. Mnozí historikové začali "zpochybňovat utilitární a instrumentální úlohu dějepisectví, /.../ formulovali své vlastní profesionální zájmy a začali se vymaňovat z omezení a hranic, které jim určovala vládnoucí politika a ideologie" (str. XVIII). Byl to dlouhodobý, několikaletý proces, vrcholící v roce 1968, kdy historikové vyhlásili a v rozhodující většině přijali principy historické vědy, které se v otevřených společnostech považují za samozřejmé: "právo na svobodné publikování výsledků vlastních výzkumů; otevřená soutěž všech historických myšlenkových škol, ať jsou marxistické, či nikoli; neomezený kontakt s vědou z celého světa a požadavek zrušení jakýchkoli tabu".

Toto období svobody nemělo dlouhého trvání. Po zakončení Pražského jara sovětskou invazí v srpnu 1968 a zejména po nastolení nového režimu Gustáva Husáka v dubnu 1969 byl učiněn pokus o znovunastolení dřívějšího systému "oficiální historiografie". Čistka, která následovala, měla zničující dopad na celou historickou vědu; přerвала osobní životní dráhy, přerušila prováděné výzkumy, zlikvidovala celé disciplíny a podlomila výzkumné ústavy a univerzitní katedry. ⁴⁾ Zdecimování historických kádrů bylo dokumentováno v brožuře nazvané Acta Persecu-

4) Podrobnější rozbor osudu společenských věd včetně historie za "normalizace" viz v: Vratislav Prošek a J.ří Zemla (pseudonym V. Prečana), Společenské vědy ve svěráku "konsolidace", Listy IV, srpen 1974, str. 24-28; říjen 1974, str. 39-44; prosinec 1974, str. 34-37; V, únor 1975, str. 38-42; "Společenské vědy v období 1948-68", Svědectví XIII, č. 52 (1976), str. 654-60. Tyto články vyšly nejprve v samizdatu.

tionis. předložené XIV. mezinárodnímu kongresu historiků v San Francisku v r. 1975. Obsahuje seznam 145 historiků, kteří byli zbaveni svého zaměstnání ve výzkumných ústavech, na vysokých školách a v archivech a byli v mnoha případech nuceni přejít k manuální práci nebo k práci méněcenné.⁵⁾ Někteří - Milan Hübl, Jaroslav Mezník a Jan Tesař - byli uvězněni. Práce všech těchto historiků byly odstraněny z knihoven a zlikvidovány. Bylo jim zakázáno publikovat anebo se zúčastnit odborných schůzek a diskusí, byli vyloučeni z členství v Historické společnosti. Bylo jim zakázáno používat knihoven a archivů i pro soukromé výzkumy a bylo pro ně velmi nesnadné studovat a psát po vyčerpávajícím a ubíjejícím celodenním či nočním zaměstnání.

Na krátký čas v srpnu 1968 historikové ukázali, že neztratili svůj cit pro profesionální povinnost. Již v prvních hodinách okupace skupina vědců z Historického ústavu pojala myšlenku dokumentovat události pro potřebu budoucích badatelů. K polovině září bylo jejich dílo dokončeno a publikováno s oficiálním imprimatur Československé akademie věd pod názvem Sedm pražských dnů.⁶⁾ V důsledku své černé vazby a tragických udá-

5) Acta Persecutionis. Dokument z Československa: německý překlad stejného názvu (San Francisco 1975). Seznam nebyl úplný, neboť informace o osudech historiků mimo Prahu nebyly k dispozici a pokračující čistka způsobila, že mnozí další vědecktí pracovníci byli propuštěni později.

Prečanova osobní výzva ke světovému kongresu podpořila význam a váhu Acta Persecutionis. V dopise přátelům historikům výmluvně vylíčil podmínky, v nichž jeho kolegové trpí, a vysvětlil, proč se rozhodl k emigraci po šesti letech nucené vědecké nečinnosti. Ve zprávě, dobře vystihující poměry, které později opustil, napsal: "Chtěl jsem zůstat historikem, neboť jsem přesvědčen... že historik musí zůstat věrný svým povinnostem a odpovědnosti stůj co stůj. Že musí pokračovat v práci za jakýchkoli podmínek. Toto přesvědčení je založeno na oprávněném názoru, že historik je nenáhraditelný a nepostradatelný" (strojopis, Praha, červenec 1975). Plný text uveřejněn v Listech V, č. 7, prosinec, str. 31-34; anglický text v: Index on Censorship, IV, č. 4 (zima 1975), 214-222.

6) Sedm pražských dnů. 21.-27. srpen 1968. Dokumentace (Praha, září 1968). Publikace byla uveřejněna v různých cizích jazycích, včetně angličtiny: Robert Littell (ed.), The Czech Black Book (New York 1969). Toto vydání bohužel opomíjí řadu důležitých dokumentů a přílohy. Pro získání přehledu (pokračování poznámky na další straně)

lostí, které zaznamenávala, byla tato kniha okamžitě nazvána "černou knihou". V úvodu vydavatelé, jejichž jména nebyla uvedena, vyjadřovali hrdost nad tím, že byli schopni "jako historikové splnit svou profesionální povinnost vůči svému vlastnímu lidu" (str.IV). Svazek nebyl určen k prodeji, ale byl distribuován do knihoven a jiných institucí po celé zemi.

Tento poslední krátký závan nezávislosti byl předzvěstí nezávislé historiografie, která se měla vynořit později. V dané chvíli však byla skutečná vědecká práce znemožněna. Několik rukopisů sice kolovalo soukromě mezi "vyloučеныmi" vědci, ale zdálo se, že to jen umírající historická věda naposledy lape po dechu. Vyhlídky do budoucna nevypadaly vesele, protože nebylo možné vychovávat mladé badatele a mnozí ze starších, jako Prečan, Karel Kaplan a Michal Reiman (a později Jan Tesař, Karel Durman, naposledy Jan Mlynárik a Karel Bartošek) byli nuceni odejít do exilu.

Vznik nezávislé historiografie

Přesto se 70. léta odlišovala od padesátých, kdy byla poprvé vytvořena "oficiální historiografie". Zaprvé, jak poznamenává Prečan, dřívější utopistická víra byla mrtva a nový recept na interpretaci dějin nebyl ještě nalezen. Zadruhé nové metody teroru, ať byly jakkoli tvrdé, nevedly k fyzické likvidaci, a ve většině případů ani k věznění. A tak z okruhu "vyloučеныých" mohla nakonec povstat "skupina nezávislých vědců, zabývajících se aktivním historickým výzkumem, i když za neuvěřitelně obtížných podmínek" (str. XX-XXI). V roce 1977 dostala nezávislá kulturní a vědecká aktivita všeho druhu mocný impuls

(Pokračování poznámky z předchozí strany)

o tom, jak byla kniha připravována, viz interview se dvěma z autorů, Vilémem Prečanem a Milanem Otáhalem (Reportér 3, 23.ledna 1969) a Prečanův dopis Gustávu Husákovi (24.srpna 1971) uveřejněný v: Prečan, Sieben Jahre, str.23-25, 67-70.

V oficiální nótě československé vládě sovětský režim odsoudil Černou knihu jako "hrubou falsifikaci skutečnosti, která nemá nic společného s historickou vědou" (Sieben Jahre, str.21). V r. 1971 byli dva z autorů, Prečan a Otáhal, obviněni z "po-
buřování" (později změněno na "podvracení"), kterého se dopustili tím, že tuto knihu sestavili. Ačkoli projednávání bylo později zastaveno a očekávaný soud se nekonal, obvinění nebylo staženo (Sieben Jahre, str. 55-56, 67-70).

vznikem Charty 77. Historikové, z nichž zhruba čtyřicet podepsalo Chartu, nabrali "druhý dech" a začali prokazovat své odhodlání zůstat historiky všemu navzdory.

Svémi Acta Creationis, připravenými v exilu, vzdal Prečan hold svým kolegům, kteří zůstali doma, pořídív vědeckou dokumentaci jejich pokračujícího díla. Svazek obsahuje plné nebo zkrácené znění deseti článků přeložených do němčiny, z nichž sedm vyšlo již v Historických studiích, a další dva v pozdějších vydáních téhož sborníku. Ještě důležitější je bibliografie všech historických prací (knih, článků, esejů) napsaných v Československu od konce 60. let do jara 1980, i když v této zemi nebyly tiskem uveřejněny. Byla sestavena trojjazyčně (originál český či slovenský plus německý a anglický překlad) a obsahuje udivující počet 182 prací, dílo 90 autorů. Sedmdesát z těchto prací pojednává o současných dějinách od r. 1938. Pouze několik prací se zabývá dřívějšími obdobími dějin nebo filozofií či metodologií. Kolem 130 prací pojednává o problémech slovenské, české nebo československé historie (str. XXVII-XXVIII). Znovuzrození historické literatury v podmínkách "normalizovaného" Československa je pozoruhodným jevem a zaslouží si podrobný rozbor. V určitém smyslu, jak potvrzuje Prečan, existuje pouze jedna jediná "historie", právě tak jako existuje pouze jedna česká (nebo slovenská) literatura, ať již je vytvořena uvnitř, nebo vně oficiálních struktur, doma, či v zahraničí. Přesto jsou rozdíly v podmínkách, v nichž se dějiny píší. Dílo, které "se snaží odrážet svět a nitro autora v autentické podobě", je "umlčováno, odsouzeno k likvidaci"; existuje pouze v rukopisech a je čteno jen malým okruhem lidí; autoři těchto prací jsou podrobni rozličnému znevýhodňování a omezování, je jim zapovězeno, aby vystupovali jako profesionální historikové doma, natož na mezinárodním fóru. Na druhé straně mají tito historikové určité výhody ve srovnání se svými "oficiálními" partnery doma: nejsou vystaveni cenzuře nebo jiné kontrole, a mohou proto hájit a zachovávat si svou lidskou i profesionální identitu bez jakýchkoli kompromisů (str. XXV).

Když Prečan popisuje tuto část českého a slovenského dějepisectví, volí po pečlivé úvaze termín "nezávislý". Odmítá ostatní termíny - "neoficiální", "opoziční", "svobodné" nebo "para-

lelní" - jako nepřesné nebo matoucí.^{+) Historiografie, o níž mu jde, není přesně řečeno "neoficiální", neboť někteří historikové se mohou pohybovat mezi oběma sférami, oficiální i neoficiální (jak tomu bylo v 60. letech). Není "opoziční", neboť tito historikové se nemusí vůbec zabývat politikou jako takovou, ale soustřeďují se na historické bádání. Není "paralelní", jelikož pojednává o různých předmětech a často přichází k různým závěrům. Není ani "svobodná" - vzhledem k "nesvobodným" podmínkám, v nichž historikové pracují, a vzhledem k nebezpečí, jakému se svou činností vystavují. Podstata této formy dějepisectví spočívá v jeho "nezávislosti": "v nezávislosti na utilitární a instrumentální koncepci oficiální historické literatury a v nezávislosti těchto bádání na dogmatech a schématech vládnoucí ideologie." Tento rys spojuje jejich práci s historiografií Čechů a Slováků v minulosti a se svobodným vědeckým světem. Tento rys dodává těmto historikům mravní hodnotu a důstojnost svobodných vědců (str. XXI-XXV).}

Historický sborník

Obsah osmi svazků Historických studií a sborníků následujících lze nejlépe podat v níže uvedeném tématickém přehledu stěžejních článků. Stručnější články, poznámky a komentáře nejsou zde zahrnuty s výjimkou několika, označených Θ , které jsou víceméně rovnocenné samostatným pojednáním. Ty, které jsou v Acta Creationis k dispozici v němčině nebo - v jednom případě - v anglickém překladu, jsou označeny $\neq$ resp. $\neq\neq$. Na dalších stránkách jsou některé vybrané články a poznámky nebo přehledy a recenze rozebírány podrobněji.

^{+) Pozn. red.:} Viz obsáhlý výtah z této pasáže Acta Creationis uveřejněný v článku Jak si budeme vlastně říkat?, KS 1983, sv. 4, s. 24.

M o d e r n í č e s k á h i s t o r i e

První polovina 19. století

číslo

≠ M. Otáhal	Česká politika (1848)	3
K. Pichlík	Česká politika (1848) ⊕	5
≠ J. Křen	Palacký (1848-49)	3
R. Palouš	Bolzano	8

Konec 19. století

J. Křen	Česko-německé vztahy	7
---------	----------------------	---

Československo mezi válkami

H. Mejdrová	Solidarita s britskou generální stávkou	4
R. Břach	Česko-polské vztahy před Locarnem	6
J. Smrček	Kamil Krofta	6
J. Křen, H. Mejdrová	Mnichov 1938	8

Německá okupace

F. Červinka	Česká literatura	1
J. Doležal	České školy	1
≠ J. Doležal	Česká kultura	4
J. Doležal	Pražské povstání	5
≠ V. Kural	Gen. Moravec ⊕	2

S l o v e n s k á h i s t o r i e

J. Mlynárik	Slovenská sociálnědemokratická strana ve 20. letech	1
≠ J. Mlynárik	M. R. Štefánik	4
J. Jablonický	Trnavské povstání 1944	8

Č e s k á h i s t o r i o g r a f i e

≠ J. Opat	Kalista - 80. výročí narození	5
J. Jaroš	F. Červinka - nekrolog ⊕	7

Č e s k o s l o v e n s k á s o c i o l o g i e

J. Klofáč	Sociální struktura a čs. sociologie	8
-----------	-------------------------------------	---

S t a r š í č e s k á h i s t o r i e (dále nerozebíraná)

≠ J. Mezník	Morava, 1375-1411 ⁷⁾	5
J. Jánský	Rekatolizace Čech po r. 1620 ⁸⁾	6

7) Jaroslav Mezník: "Finance moravského markraběte Josta, 1375-1411", 5, str. 68-97

8) Josef Jánský: "Rekatolizace v Čechách - její historický smysl a význam", 6, str. 4-89

R u s k á h i s t o r i e (dále nerozebíraná)

✱ K. Kinský (K. Durman)	Ruská politika v Bulharsku, 1876-87 ⁹⁾	3
M. Reiman	Říjnová revoluce ¹⁰⁾	2

H i s t o r i c k á t e o r i e (dále nerozebíraná)

B. Loewenstein	Bonapartismus	1
B. Loewenstein	Pugačev a Leviatan ¹¹⁾	2

M e z i n á r o d n í k o m u n i s m u s

M. Hájek	Italská komunistická strana	1
✱ M. Hájek	IKS a Kominternu	2
M. Hájek	Komunistická internacionála	7
K. Zubatý	Komunistická internacionála [®]	4

Česká politika před rokem 1848

Někteří autoři soustředili svou pozornost na období formování české politiky před rokem 1848, kdy neexistovaly ani politické strany, ani definované programy a kdy český "politický národ", zničený po Bílé hoře, začal se znovu vytvářet. Evoluce českého národního uvědomění od Josefa Jungmanna přes Františka Palackého, J.K. Tyla a K.H. Máchu až po Karla Havlíčka je rozebrána Milanem Otáhaem, dříve výzkumným pracovníkem Historického ústavu.¹²⁾ České národní hnutí, na rozdíl od podobného hnutí v Maďarsku a v Polsku, nebylo vedeno šlechtou, ani nebylo prolnouto obecným náboženským cítěním, ale bylo vyvoláno a vede-

9) K. Kinský (pseudonym Karla Durmana): "K charakteristice ruské politiky v Bulharsku v letech 1876-1887", 3, nestránkováno.

10) M. Reiman: "Říjnová revoluce v kontextu ruských a sovětských dějin", 2, nestránkováno.

11) B. Loewenstein: "Tři studie o občanské společnosti", 1, str. 1-86;
B. Loewenstein: "Pugačev a Leviatan. Civilizace mezi zvůli jednotlivce a státu", 2, nestránkováno.

12) Milan Otáhal: "Počátky české politiky (do r. 1848)", 3; rovněž v: Prečan, Acta Creationis. "Die Anfänge der tschechischen Politik (bis 1848)", str. 92-119. Pokud jde o recenze napsané Otáhaem, viz 3 a 4 a také Otáhal, "Význam bojů o Rukopisy", v: Milan Machovec, Petr Pithart a Josef Dubský (ed.), T.G. Masaryk a naše současnost (Praha 1980, strojopis).

no intelektuály, kteří kladli důraz na jazyk a literaturu. Bylo "lidové", na začátku podporované hlavně "středními vrstvami", později se však rostoucí měrou spojovalo s širokými vrstvami prostého lidu. Česká šlechta, ač nebyla ve své většině národnostně naladěna, stala se spojencem tohoto hnutí díky společnému zájmu na znovuvybudování státoprávního statutu Českého království. Hnutí bylo silně protiněmecké a nemělo sympatie německého "liberalismu". Nepodporovalo ani "radikální demokracii", která se šířila mezi některými Čechy, ale naopak přibližovalo se ke konzervatismu a austroslavismu, zůstávalo loajální vůči monarchii a usilovalo pouze o její konstituční reformu. Neúspěch Čechů v r. 1848 vyplýval podle Otáhal z politické nepřipravenosti, jeho argumenty však nejsou zcela přesvědčivé.

Karel Pichlík, specialista na I. světovou válku, dříve vědecký pracovník Vojenského historického ústavu, věnoval dlouhý článek vyvrácení jedné Otáhalovy poznámky pod čarou, kde se píše o tom, že v češtině neexistuje žádné slovo srovnatelné s "Böhmen" či "böhmisch", používaným v němčině. Jsou to termíny, které se vztahují v historickém a regionálním smyslu k Českému království jako celku. Pichlík naopak tvrdí, že čeština z politických důvodů nepřevzala z němčiny rozlišování mezi "böhmisch" a "tschechisch", ale nadále užívá termínu "český" pro oba tyto pojmy. Neexistuje tedy skutečný ekvivalent pro "böhmisch" v lingvistickém slova smyslu, implikovaný v Otáhalově užívání termínu "český" (tschechisch). Pichlík detailně popisuje jazykový úzus před r. 1848, aniž plně rozptýlil nejasnosti obklopující tento problém.¹³⁾

V odpovědi na tuto kritiku vysvětluje Otáhal, že pojednává o růstu českého (ve smyslu "tschechisch") nacionalismu, který zvítězil nad alternativou programu dvojazyčného "landespatriotismu" a politického národa zahrnujícího jak Čechy, tak Němce. Tuto koncepci obhajoval Bernard Bolzano, nekonformní katolický kněz, vynikající filosof a matematik poloviny 19. století, který ač sám původem český Němec, byl významnou a vlivnou postavou českého národního obrození. Tato neobyčejná osobnost se stala předmětem studie Radima Palouše, který učil pedagogiku na Karlově Universitě až do svého propuštění v r. 1977 (v roce 1982 byl

13) Karel Pichlík: "Poznámka na okraj jedné poznámky pod čarou", 5, str.98-121, s replikou Otáhal, ibid., str.122-126.

Palouš mluvčím Charty 77).¹⁴⁾ Bolzano pojímal "národ" jako společenství spoluobčanů, v tomto případě Čechů a Němců, spojených navzájem v bratrství a vyhýbajících se extrémnímu nacionalismu. Ostře se stavěl proti potlačování Čechů a jejich jazyka a obhajoval rovnoprávnost Čechů, právě tak jako německé židovské menšiny v Čechách.¹⁵⁾

František Palacký se v letech 1848-9 ve svém návrhu na federální reorganizaci monarchie zaměřil opačným směrem, odvraceje se od "böhmisch" k vysloveně "českému" stanovisku. Odmítal panslavismus a úplnou nezávislost pro Čechy a v kroměřížském parlamentu se zasazoval za federální systém založený na národním principu, jenž by sjednocoval Čechy z Čech, Moravy a Slezska a dokonce i Slováky v autonomní celek a zaručoval Němcům v českých zemích rovněž územní autonomii. V podrobném rozboru Palackého návrhu ho nazval Jan Křen, dříve učitel na Vysoké škole politické při ÚV KSČ a specialista na českou politiku v průběhu druhé světové války, "vrcholem dějin českého myšlení" a "nejoriginálnější a intelektuálně nejhlubším ze všech federalizačních návrhů té doby".¹⁶⁾ Zdá se, že kvalita Palackého myšlenek popírá Otáhalovu charakteristiku slabin české politiky tohoto období.

Češi a Němci okolo r. 1900

Jan Křen věnoval rovněž pozornost konfliktu mezi Čechy a Němci v Rakousku-Uhersku na přelomu století.¹⁷⁾ V důkladné

14) Radim Palouš: "K Bolzanovu významu v duchovním vývoji a v národním povědomí", 8, str. 2-43.

15) Viz J. Křen, recenze na knihu o Kafkovi napsanou Chr. Stölzlem (7, str. 203 nn.), v níž vyzývá české historiky, aby studovali židovskou otázku jako integrální součást české historie, včetně českého antisemitismu v minulosti. Viz rovněž diskusi o příspěvku Židů k československému osvobozovacímu boji ve II. světové válce v recenzi knihy Ericha Kulky Židé v Československé Svobodově armádě (Toronto 1979), O.P., 8, leden 1982.

16) Jan Křen, "Palackého představy střední Evropy (1848-49)", 3, str. 138-73; viz také německy "Palacký's Mitteleuropavorstellungen" (Prečan, Acta Creationis, str. 119-46).

17) Jan Křen, "Češi a Němci na přelomu století; Pokus o historickou bilanci", 7, str. 2 nn.

studii založené především na druhotných pramenech rozebral "zázrak" českého národního rozvoje ve všech oblastech - ekonomické, sociální, demografické, vzdělávací, kulturní a politické (pokud jde o volební a správní reprezentaci, nikoli však o konstituční pokrok). Popisuje vztahy mezi Čechy a Němci jako vztahy mezi "dvěma moderními vyvinutými entitami, které jsou si blízké společensky i civilizačně". Přes vzájemnou podobnost se však Češi a "čeští" nebo "sudetští" Němci od sebe stále více vzdalovali: vytvářely se z nich "uzavřené společnosti s minimem vzájemných vztahů". Rakouský politický systém, zkostnatělý a negativistický, nemohl plnit úlohu prostředníka mezi oběma soky a najít řešení pro jejich trpké konflikty. Oba národy tedy vedly mezi sebou "Kleinkrieg" na relativně nevýznamném poli jazykového práva a územních "nároků" a hledaly podporu mimo monarchii. Na obou stranách se v rámci nacionálních hnutí šířila demagogie, šovinismus a antisemitismus a obě strany spíše usilovaly o zničení soupeře než o smíření. Ačkoli k extrémům nedocházelo příliš často, tento oboustranný "agresivní a integrální nacionalismus" byl "jedním z prvních výronů iracionálního šílenství tohoto nejracionalnějšího ze všech věků", který sám sobě dal výraz v "tragické literatuře absurdity, která líčí odcizení moderního člověka a anticipuje krizi soudobé civilizace." To vše zasévalo "símě jednoho z největších problémů soudobé evropské civilizace vůbec, totiž vlády iracionálních excesů, zvláště v podobě extrémistických, zoufalých, šílených a fanatických menšin."

Československo mezi válkami

Čtyři články jsou věnovány tématům vztahujícím se k zahraniční politice nebo k mezinárodním vztahům. Hana Mejdrová zkoumala akce, které podnikli českoslovenští dělníci na výraz solidarity s britskými horníky v období generální stávky v r.1926. S použitím bohatých statistických údajů rozebírá neslavné, málo účinné výsledky těchto kampaní.¹⁸⁾ Josef Smrček napsal stručný článek

18) Hana Mejdrová, "Československo 1926: solidarita s anglickými horníky", 4, s.74-129.

o prvních dnech československé diplomacie, využívaje k tomu částečně deníku Kamila Krofty, historika, který vstoupil v roce 1920 do diplomatických služeb.¹⁹⁾ Radko Břach zkoumal na základě československých archivních materiálů a polských pramenů československo-polské vztahy před Locarnem, pokusil se vyjasnit některá opatření, která přijal vůči Německu Edvard Beneš.²⁰⁾ Konečně Jan Křen a Hana Mejdrová připravili bibliografický rozbor československých historických prací o Mnichovu, kde zkoumají některé ze základních kontroverzí týkajících se britské, francouzské a československé zodpovědnosti a připravenosti Sovětského svazu poskytnout Československu pomoc. Jejich studie se soustřeďuje na práci dr. Václava Krále, dominantní postavy československé historiografie v období normalizace. Oceňují nesmírné množství archivního materiálu, který zde shromáždil (s výjimkou utajeného materiálu z archivů sovětských), ale kritizují ostře jeho zjednodušené antibritské a prosovětské stanovisko, jeho nenávisť vůči Benešovi a jeho černo-bílý "třídní" přístup. Označují jeho práci jako "nejzávažnější příspěvek československé historiografie k problematice Mnichova", ale vytýkají mu "zanedbávání základních principů historické kritiky" a "používání /.../ méněcenných pramenů", dokonce i dokumentů z politických procesů 50. let.²¹⁾

Německá okupace

Čtyři velké články a několik dlouhých kritických recenzí je věnováno německé okupaci. Jiří Doležal, dříve pracovník Historického ústavu a specialista na Slovenské povstání a hnutí odporu za války, napsal dvě studie o nacistické politice v pro-

19) Josef Smrček, "Z Kroftova deníku i odjinud (k počátkům naší diplomacie)", 6, str. 90-105.

20) Radko Břach, "Na okraj čs.-polských vztahů před Locarnem", 6, str. 106-142.

21) J. Křen a H. Mejdrová: "Současná československá historická literatura o Mnichovu", 8, str. 114-44. Viz také zprávu o konferenci o Mnichovu v Paříži 1978 (ibid., str. 145-58).

tektorátu. První je podrobným a o archivní materiály opřeným výkladem systematického úsilí o germanizaci české mládeže a o likvidaci "národního sebeuvědomění" prostřednictvím škol a jiných forem výchovy. Ačkoli organizovaný odpor učitelů nebo žáků byl omezený, Němci neuspěli v úsilí získat aktivní podporu mládeže pro nacismus.²²⁾

Druhá studie, ač není dokumentována, představuje hluboký rozbor nacistické politiky v oblasti kultury jako celku, včetně časopisů, filmů, divadel, universit a škol, tělovýchovy atd.²³⁾ Doležal uzavírá, že těžce byla postižena nejen česká kultura, ale také národní charakter, neboť řada lidí propadla demoralizaci a jejich víra v demokracii byla oslabena. Němci povolovali Čechům, na rozdíl od Poláků, určitou míru kulturního sebevyjádření, a právě tato politika podlamovala podzemní odpor, a dokonce získala některé Čechy ke kolaboraci. Návrat k minulosti v literatuře, ačkoli pomáhal udržovat české vědomí, nebyl bez vedlejších účinků, neboť vedl ke svého druhu "národnímu egoismu" a k extrémnímu antigermanismu a ke slábnoucímu zájmu o osud Židů. Česká kultura přežila, ale byla touto zkušeností těžce-poznamenána. Poláci naproti tomu byli vystaveni extrémní persekuci a neměli možnost vyjadřovat se sami legálně, ale zato neutrpěli tak velké morální škody jako Češi. Nacistickým úřadům se však nepodařilo přinutit českou-kulturu, aby dokončila svou vlastní "vivisekci". Byli v ní i jedinci, kteří se podíleli na hnutí odporu a vytvářeli "nové normy etiky a morálky", což po válce pomáhalo "překonat přežitky období protektorátu" a "mnichovský komplex", který se vytvořil.

V kritickém rozboru knihy Václava Černého o válečných letech Doležal oceňuje jeho líčení kulturního odboje v období války a úlohu Černého v něm. Vylíčený obraz je pestrý, zahrnuje jak hrdinný odpor, tak i zbabělý oportunismus, a v několika případech přímo i zradu. Se souhlasem zaznamenává Černého odkazy

22) Jiří Doležal: "Nacisté a české školství", 1, str.182-207.

23) Jiří Doležal: "Vztahy nacistů k české kultuře", 4, str.3-56; také německy v: Prečan, Acta Creationis, str.153-64. Německá verze je oproti originálu poněkud zkrácena.

na "únik ke knihám" a obzvláště obrácení k minulosti v literatuře. Z Doležalových kritických rozborů stejně jako z jeho článků je jasně patrna nejedna souvislost se současností, obzvláště ze závěru, že "múzy nemusejí mlčet" tváří v tvář totalitní moci (str.162).²⁴⁾

Problém literární tvorby za protektorátu důkladně rozebírá František Červinka, dříve profesor moderních dějin na Karlově universitě, který byl zbaven své práce a publikačních možností od počátku 70.let. Zkoumá některé z historických románů, které byly legálně uveřejněny v průběhu válečných let, a sklání se před kvalitou některých z nich (např. prací Vladislava Vančury, katolických spisovatelů jako Jaroslava Durycha, Františka Křeliny a Karla Schulze aj.), ale kritizuje i jejich slabé stránky, které vyplývají z podmínek, za nichž spisovatelé žili a pracovali.²⁵⁾

Pražské povstání z r. 1945 bylo rozebráno Jiřím Doležalem v myšlenkově bohatém článku, který - ač není dokumentován - je nepochybně založen na hlubokých znalostech pramenů.²⁶⁾

Autor odmítá oficiální verzi hodnocení událostí jako buržoazního spiknutí ve spojení s Američany a Vlasovovými jednotkami i romantickou interpretací povstání jako "vrcholu českého odboje". Ačkoli osvobození bylo dosaženo velkou měrou v důsledku spojeneckých vojenských akcí, povstání přispělo svým dílem k zadržení ústupu německých jednotek z Čech a usnadnilo Sovětům postup na Prahu. Praha nebyla úplně osvobozena povstáním, ani nebyla osvobozena pouze sovětskými vojenskými jednotkami. Povstání má svou heroickou stránku, ale i své stinné rysy, které odrážejí českou zkušenost z minulosti. Češi nebyli kolaboranty, píše autor, ale nebyli všichni ani protinacistickými bojovníky. Hnutí odporu ne získalo podporu obyvatelstva jako celku, bylo těžce zasaženo persekucí a nebylo připraveno na ozbro-

24) Doležal, 4, str.151-66; Václav Černý, Pláč Koruny české. Toronto 1977. Viz též poznámku Otáhalo o silných a slabých stránkách českého odboje, 3, str. 191 nn.

25) František Červinka: "Útěk do historie", 1, str.154-81; nekrolog k úmrtí F.Červinky - viz J.Jareš, 7, str. 217 nn.

26) Jiří Doležal: "Úvahy o pražském povstání", 5, str.13-67.

jený boj. Navíc česká politická kultura byla vždy v převážné míře legální a nenásilnická, neměla žádnou tradici ozbrojeného povstání nebo podzemní činnosti. Česká národní rada 1945 neměla žádné zbraně, neměla skutečnou kontrolu nad masami, byla dokonce ve vztahu k povstání skeptická. Její hlavní myšlenkou bylo zabránit ústupu německých jednotek přes Prahu. Převládala představa o pokojném převzetí moci v Praze a jinde, podobně jako 28. října 1918. Když povstání vypuklo, bylo z větší části neplánovaným a spontánním výbuchem nenávisti vůči Němcům, vyvolaným příznivou vojenskou situací a netrpělivostí Čechů, toužících po svobodě. Pro většinu z účastníků to byl "nečekанý skok /.../ do neznáma" (str. 66).

Zmínku zasluhuje též čtyři recenze knih pojednávajících o období války. Jedna, napsaná Václavem Kurallem, dříve pracovníkem Vojenského historického ústavu a specialistou na odboj za války, pojednává široce o pamětech generála Františka Moravce, šéfa čs. zpravodajské služby.²⁷⁾ Na základě archivních materiálů, které mu zřejmě byly kdysi dostupné, vyslovuje Kural podstatné pochybnosti o řadě Moravcových tvrzení a výpovědí, především o těch, které se vztahují k jeho hlavnímu německému zdroji, vysoce postavenému zpravodajskému důstojníkovi známému jako A-54. Týká se to takových zásadních otázek jako německé "mobilizace" v květnu 1938, napadení Sovětského svazu a zavraždění Heydricha. Druhá recenze chválí - s některými výhradami - studii vypracovanou některými badateli, kteří dosud pracují uvnitř oficiálních struktur, v ministerstvu dopravy a spojů; studie je věnována úloze, kterou hráli za války v podzemním hnutí dělníci dopravy a spojů.²⁸⁾ Třetí recenze vřele chválí podrobnou studii o vztazích Čechů a Němců v období války; studii napsal československý Němec - emigrant J.W. Brügel. Brügel dovozuje, že největší odpovědnost za odsun Němců v r.1945 padá na Hitlera a na německou politiku vůči Čechům během války

27) Václav Kural, 2, nestránkováno; též německy v: Prečan, Acta Creationis, str.165-88. Viz F.Moravec: Špion, jemuž nevěřili (Toronto 1977)

28) B.V., 8, str.165-67; viz J.Gebhart, A.Hájková a J.Kulík, 2245 dnů odporu; Podíl spojů a spojařů na národně osvobozeneckém zápase českého lidu v letech 1939-1945 (Praha 1980)

a na nacionalismus, který tato politika vyvolala mezi Čechy, včetně komunistů.²⁹⁾ Konečně, Milan Otáhal napsal poznámku o osvobozeneckém boji, kde odboji vytýká, že se nesoustředil na boj proti nepříteli a že se podřizoval sám od sebe zahraničnímu vedení.³⁰⁾

Moderní slovenská historie

Některá témata moderní slovenské historie byla předmětem tří článků, z nichž dva jsou od Jána Mlynárika, dříve učitele marxismu-leninismu na Akademii múzických umění, Slovák, který byl po dlouhou dobu specialistou na slovenské dělnické hnutí.³¹⁾ První pojednává o úloze slovenské sociální demokracie během prvních měsíců existence ČSR.³²⁾ Popisuje úsilí E. Lehockého a ostatních vůdců podpořit nový československý stát a postavit se na odpor snahám maďarských a některých slovenských a německých sociálních demokratů, kteří chtěli zachovat na Slovensku maďarskou vládu. Vyvrcholením tohoto boje slovenských sociálních demokratů za "vytvoření a upevnění československé republiky", píše Mlynárik, bylo sjednocení slovenského a českého sociálně demokratického hnutí.

29) J. Křen, 1, nestr.; J.W. Brügel: Tschechen und Deutschen 1939-46 (Mnichov 1974)

30) Milan Otáhal, 3, str. 191-95.

31) Mlynárik vyvolal velkou bouři nesouhlasu svým samizdatovým článkem napsaným pod pseudonymem Danubius, v němž zpochybňoval morálnost a politickou moudrost násilného odsunu Němců z Československa v r. 1945 a napsal, že vina padá na prezidenta Beneše, KSČ a celý československý lid. Viz Danubius: "Tézy o vysídlení československých Nemců" (Praha 1977, strojopis), přetištěno ve Svědectví XV. č.57 (1978). Po roce věznění byl Mlynárik propuštěn bez soudu a poté odešel do exilu. Viz též H.Gordon Skilling: Charta 77 a lidská práva v Československu (Londýn 1981), str.106-7.

32) Ján Mlynárik: "Slovenská sociálnodemokratická strana v čase vzniku ČSR", 1, str. 87-153.

Druhý Mlynárikův článek, stručnější a bez poznámek pod čarou, je esej o podílu Milana Štefánika na vytvoření a zachování československé republiky.³³⁾ Ačkoli v průběhu 50.let byl Štefánik víceméně vymazán ze slovenské historie a označen za "imperialistického špiona" a nyní je znovu pomlouván oficiální historiografií, zůstává podle mínění Mlynárika velkou postavou slovenské historie. Štefánik, nadšený slovenský patriot, byl proti zachování maďarské vlády, právě tak, jako byl proti panslavismu nebo proti spojení s Ruskem; největší naděje pro Slováky vkládal v úzkou spolupráci s Čechy a v dosažení státní jednoty s nimi. Celý svůj život věřil v jednotu Čechů a Slováků jako "jednoho a téhož národa složeného ze dvou částí" (str.68). Měl navíc velkou víru v demokracii, vysoce oceňoval českou husitskou tradici a považoval západní demokracie za jedinou záruku nezávislosti Československa. Přestože "československé" pojetí národa bylo opuštěno, Štefánikův odkaz zůstává živý dodnes: "Štefánikova cesta se ukázala pro slovenský národ jedinou možnou a správnou cestou, jak dosáhnout skutečné obrody." "Proto po uplynutí půlstoletí Štefánik k nám promlouvá stejně naléhavě, jako tomu bylo v období vzniku Československa" (str. 70-71).³⁴⁾

Třetí článek napsal Jozef Jablonický, specialista na Slovenské národní povstání, který si zachoval své postavení ve Slovenském historickém ústavu i po roce 1969. Jeho hlavní práce o povstání mu vynesla v r. 1970 státní cenu, ale o tři roky později byla odsouzena za nedocenění úlohy komunistické strany. Jablonický byl přeložen do jiného ústavu a později mu úplně zabránili vykonávat práci historika. Pokračoval dále ve svém bádání, ale nesměl publikovat. Nakonec byl trestně stíhán na

33) Ján Mlynárik: "Milan Rostislav Štefánik a československá státnost", 4, str.57-73; stručný obsah v: Prečan Acta Creationis, str. 147-52.

34) Jiný velký článek Mlynárikův dokumentuje Štefánikovu předválečnou a válečnou víru v československou jednotu a akce, jež za války podnikal pro vytvoření Československa. Viz Ján Mlynárik: "Milan Rostislav Štefánik v Masarykově korespondenci", v: Machovec aj. (ed), Masaryk a naše současnost, str. 172-204.

základě obvinění, že jeho spisy poškozují zájmy státu.³⁵⁾
 Článek publikovaný v samizdatovém sborníku je upravenou verzí článku napsaného před 20 lety, založenou na nových archivních materiálech a oproštěnou od dřívějších "dogmatických" představ. Pojednává o vzpouře vojenské posádky v Trnavě, která byla mimo hlavní území SNP, ale stala se jeho nedílnou součástí, a kvalifikuje ji jako neohrožené vystoupení v boji proti fašismu. Jablonického "hřích" spočíval totiž v tom, že měl za nepochybné, že iniciátory a vůdci této vzpoury byli vojáci, a nikoli komunistická strana.³⁶⁾

Mezinárodní komunismus

Tři články o mezinárodním komunismu pocházejí z pera Miloše Hájka, někdejšího ředitele Ústavu dějin socialismu (dříve Ústavu dějin KSČ) při ÚV KSČ. Hájek byl členem strany od r.1942 do 1970, byl specialistou na dělnické hnutí a Třetí internacionálu. Jeden článek, ve skutečnosti malá kniha o 100 stránkách s více než 350 poznámkami pod čarou, je podrobná studie o potlačování vnitřní demokracie v rámci Komunistické internacionály. Pojednává o následujících tématech: svoboda diskuse, frakcí, práva a povinnosti členů, jmenování a volby, růst aparátu, vztahy mezi KI a jejími sekcemi a vztahy těchto sekcí vůči ruské sekci a navzájem. Hájek tvrdí, že konec demokracie nebyl nikterak předurčen, nýbrž byl výsledkem vítězství Stalina v ruské straně a přenesení norem a metod ruské KS do internacionály. Ačkoli to odráželo hegemonii ruské strany v internacionále, bylo to přivítáno většinou neruských sekcí jako vítězství "radikální levice", která dávala přednost jednotě a disciplíně, nad "pravicí", která se snažila udržet určitý stupeň vnitřní demokracie.³⁷⁾

35) O případu Jablonického viz Prečanův článek v: Acta Creationis, str. 221-237; viz také Skillling, Charta 77, str.57

36) Jozef Jablonický: "Povstanie v Trnave", 8, str.44-47

37) Miloš Hájek: "Vnitřní režim v Komunistické internacionále v l. 1919-1929, 7, str. 86-201.

Ostatní Hájkovy příspěvky můžeme připomenout pouze stručně. Dva články byly věnovány historii Italské komunistické strany. První je důkladnou studií o historiografii vzniku IKS, v níž Hájek rozebírá řadu prací, především, ačkoli nikoli výlučně, italských, a soustřeďuje se na hlavní rozporné otázky a vedoucí postavy, Gramsciho, Bordigu a Serratiho.³⁸⁾ Jeho druhý článek je věnován vztahům mezi IKS a KI v průběhu 20.let, se zvláštním zřetelem k úloze Togliattiho; Hájek zde opětovně ilustruje své základní téma, jímž je postupné omezování vnitřní demokracie a ustavování ruské nadvlády.³⁹⁾

Je nutno připomenout také studii o vzniku Třetí internacionály, kterou v samizdatu uveřejnili společně Miloš Hájek a Hana Mejdrová. Tato kniha, která má přes 700 stran a opírá se o stovky pramenů, je v recenzi charakterizována jako významné dílo, s nímž se nemůže měřit žádná jiná kniha vydaná - ať oficiálně, nebo neoficiálně - za posledních osm let.⁴⁰⁾ ..

Závěry

Nyní můžeme přikročit k posouzení obecných rysů nezávislé historiografie představené v těchto osmi svazcích. Téměř bez výjimky jsou to díla vyrovnaná a objektivně vědecká, převážně založená na širokém využívání pramenů, a dokonce i archivů, a mohla by být publikována v časopisech kdekoli v demokratickém světě. Všechna jsou prosta dogmatismu a předpojatosti oficiální

38) Miloš Hájek: "Vznik Italské komunistické strany ve světle historiografie", 1, str. 211 nn.

39) Miloš Hájek: "Vztahy mezi Italskou komunistickou stranou a Kominternou ve dvacátých letech", 2, nestr. Viz také Hájkovy recenze knih pojednávajících o A. Bordigovi (1, str. 256-61) a o P. Togliattim (3, str. 182 nn.).

40) M. Hájek a H. Mejdrová: Vznik Třetí internacionály (Praha, 1976, strojopis); Karel Zubaty, 4, str. 131-50. Viz též recenzi Mejdrové na knihu B. Lazice a M. Drachoviče o Leninovi a Kominterně (1, str. 247-55).

historiografie, tj. rysů, které byly kdysi pro spisy mnohých z autorů charakteristické. Tato díla představují široké spektrum diferencovaných hledisek, přičemž až překvapuje absence marxistické terminologie, byť třeba "revizionistického" charakteru.⁴¹⁾ Za daných podmínek, v nichž jsou tato díla psána, je jejich styl podivuhodně nestranný, bez přehnaných polemik. Pouze tehdy, když pojednávají o oficiálních publikacích týkajících se českých a slovenských témat, dávají někdy najevo emoce a ostrou kritičnost.

Jak již bylo poznamenáno, většina hlavních článků pojednává o české a slovenské historii, obvykle v době moderní, žádný se však nezabývá obdobím po roce 1945. Pouze jeden pojednává o historii sovětské, a ten byl napsán Čechem v exilu, Michalem Reimanem, jehož článek byl jediným příspěvkem ze zahraničí.⁴²⁾ Zajímavé je rovněž to, že nebyla recenzována ani jedna sovětská kniha, ani sovětské literatury nebylo téměř v hlavních článcích využito. Rozebírána byla jiná cizí literatura a často se jí dostalo kladného hodnocení, jako např. v referátech o knihách a článcích E.H. Carra (5), Stephena F. Cohena (2,5), Ernsta Nolteho (2), Piotra Wandycze (6,8) a italských marxistů (5).

Reakce na současnou oficiální historickou literaturu jsou, jak bylo možno předpokládat, více polemické a odmítavé.⁴³⁾ Důležitý článek sociologa Jaroslava Klofáče hodnotí literaturu 70.let o československé sociální struktuře velmi nepříznivě ve srovnání s pracemi P. Machonina a dalších, napsanými v 60.letech.⁴⁴⁾ Další již zmíněný článek, o historiografii Mnichova, odsuzuje práci Václava Krále, ačkoli zároveň uvádí některé

41) Srv. Prečan, Acta Creationis, str. XXIX.

42) Michal Reiman: "Říjnová revoluce v kontextu ruských a sovětských dějin", 2, nestr. Reiman polemizuje se sovětskou koncepcí Říjnové revoluce jako revoluce "socialistické" a nazývá ji "ruskou plebejskou" revolucí. Viz recenzi Reimanovy knihy o vzniku stalinismu, 6, str. 149-54.

43) Srv. Prečan, Acta-Creationis, str. XXI, který označuje většinu rozebíraných prací jako nepolemické. Viz jeho vlastní kritiku knihy J. Kočího (str. XXXIII).

44) Jaroslav Klofáč: "Sociální struktura ČSSR v pohledu čs. sociologie 70.let", 8, str. 80-113.

kladné rysy této práce. S příkrým odsouzením se setkala kniha J. Kočího o českém národním obrozením (4, str.173) a kniha E. Čejky o válečných letech 1939-1941 (8, str.168). Jozef Haubelt byl tvrdě odsouzen za svou negativní recenzi důkladného bibliografického díla Františka Kutnara, na jejímž základě bylo Kutnarovo dílo staženo z trhu i z půjčoven.⁴⁵⁾ Na druhé straně kniha o podzemním hnutí dělníků spojů a komunikací, jak bylo shora řečeno, byla vřele oceněna. Několik knih Čechů v exilu (Brügel, Reiman a záznamy z konference ve Wiessee, 1, 6, 8) bylo hodnoceno kladně. Sborníku o T.G. Masarykovi (viz výše pozn. 12), který vyšel v samizdatu, bylo věnováno mnoho místa: uvedena resumé všech článků a dokumentů (6, str.169-213).

Propast mezi těmito historiky a historiky oficiálními vychází najevo nejjasněji ve dvou dalších člancích. Jedním je recenze s názvem "Propaganda namísto historické vědy" o nejdůležitější práci uveřejněné u příležitosti 35. výročí osvobození v r. 1945.⁴⁶⁾ Recenze začíná citátem Jaroslava Purše, ředitele Ústavu československých a světových dějin (tj. intituce, která vznikla při reorganizaci ČSAV po r. 1969 jako pokračovatel Historického ústavu, z něhož byli mnozí autoři těchto sborníků vyloučeni): "Nepřijímáme z historie všechno; nepřijímáme špínu, sliz, bahno... Tak jako nepijeme vodu z nečistých zdrojů, ale pečlivě ji čistíme a filtrujeme, právě tak nepřijímáme z historie a z minulosti všechno, co o ní víme. Přebíráme pouze čisté, progresivní, revoluční tradice a využíváme je jako základ pro tvůrčí rozvoj hodnot naší socialistické přítomnosti a budoucnosti".⁴⁷⁾ Recenzovaná kniha, o níž se praví, že se řídí Puršo-

45) Jan Karel, 6, str. 218-25. Kutnar, docent Karlovy univerzity, je autorem mnoha studií o české historii 18. a 19. století. Viz Rossos: "Česká historiografie" str. 245, 382. Příznivé kritiky jednoho sovětského a dvou polských vědců jsou uvedeny v: 8, str. 183-84.

46) J. César a Z. Snítal: Československá revoluce 1944-1948 (Praha 1979); recenze J. Borovanského, 6, str. 159-68.

47) Ibid., str. 159. Citováno z: Jaroslav Purš, "Historiografie čelem k budoucnosti", Tvorba č. 39 (1979) str. 11; srv. Haubeltovu recenzi Kutnara (viz pozn. 45), v níž odsuzuje Kutnarův důraz na "kontinuitu" historického výzkumu. Podle Haubelta je historikovou povinností navazovat na progresivní tradice, jak pravil Zdeněk Nejedlý, a negovat konzervativní nebo reakční tradice, např. Josefa Pekaře, a osvojovat si jediný správný "stranický a třídní přístup" (str. 222).

vým receptem, je charakterizována jako "smutný odraz stavu oficiálního historického bádání, příklad degradace historiografie na úroveň filtru toho, co je vhodné a co přináší momentální prospěch pro přikrášlení současné politiky" (str. 168). Je to "zářný příklad toho, jak neříci téměř nic nového na 400 stránkách a jak znova přetiskovat stovky citátů Klementa Gottwalda a Gustáva Husáka, aniž se provedla jakákoli serióznější analýza daného období a jeho jednotlivých událostí a rysů, nebo aniž se historické poznání obohatilo alespoň o několik málo nových faktů a o jejich tvůrčí interpretaci." Ignorujíc s výjimkou čtyř prací všechna dříve publikovaná díla, byla tato kniha napsána "přesně v souladu s propagandistickou šablonou černo-bílého líčení" (str. 161). Při popisu komunistické politiky v letech 1939-41 se např. omezuje na "mistrovské verbální balancování a kazuistiku" a neříká nic o sovětsko-německém paktu, o sovětsko-finské válce a o událostech v baltických státech nebo o změně linie Kominterny a o tom, jak přestala připouštět jakoukoli zmínku o jednotném Československu" (str. 164-65).

S tím kontrastuje úcta, kterou vzdává vynikajícímu českému historikovi Zdeňku Kalistovi Jaroslav Opat, dříve spolupracovník Ústavu dějin východní Evropy.⁴⁸⁾ Zdeněk Kalista byl původně marxistou, na začátku 20. let konvertoval ke katolicismu a stal se žákem Josefa Pekaře, velkého českého historika. Pro oba dva je historické dílo založeno na "lásce", jeho podstatou je "tvůrčí subjektivita", založená na historických faktech - což je stanovisko, které je na světelné roky vzdáleno dogmatismu Jaroslava Purše a oficiální historiografii, kterou představuje. Kalista prožíval osud podobný tomu - i když o mnoho horší -, jaký prožívají v současné době historikové odstranění ze svých míst po roce 1970. V roce 1931 byl jmenován docentem na Karlově universitě, jeho učitelská práce však byla přerušena zavřením vysokých škol za německé okupace; k přednáškám se vrátil roku 1945, ale po únoru 1948 byl místa zbaven; v r. 1951 byl uvězněn a propuštěn až v r. 1966; 1968 byl jmenován řádným profesorem, ale nemohl se ujmout své práce v důsledku sovětské okupace. Po svém propuštění z vězení našel Kalista tolik síly, že v následujících

48) Jaroslav Opat: "Zdeněk Kalista - Úvaha k osmdesátinám českého historika", 5, str. 2-16.

5 letech (kdy už překračoval sedmdesátku) napsal několik zásadních historických prací, z nichž žádná nebyla uveřejněna. Kalistovo úžasné vědecké dílo z oněch let i jeho práce následující byly výsledkem - jak píše Opat - jeho nezměrné lásky k historii a jeho odhodlání zůstat věrný sám sobě a své profesi.

Jeho mladší kolegové představení v tomto časopise bývali kdysi Kalistovi a jeho pojetí dějin velmi vzdáleni, později však, vyloučení z okruhu profesionálních historiků, sdíleli jeho osud. A tak nyní, zajedno s ním v respektu k historické pravdě a v požadavcích na úroveň práce historika, mohou vydavatelé a přispěvatelé sdružení kolem tohoto nezávislého časopisu najít povzbuzení v Kalistově odhodlanosti pokračovat v povolání, kterému jako on zasvětili svůj život.

Postskriptum

Od doby, kdy byly napsány předchozí stránky, vyšly v Praze téměř současně dva samostatné sborníky, které naznačují, že nezávislí historikové se rozdělili do dvou skupin, z nichž každá vydává svůj vlastní časopis. Jeden - Statě historické, sociologické, kritiky a glosy. Sborník (Praha, listopad 1982, 279 stran, nesprávně číslováno 319 stran) - obsahuje velký článek o českém historikovi Josefu Pekařovi, napsaný Janem Rohanem, a článek o jiném významném historikovi, Karlu Kazbundovi. Druhý - Z českých a slovenských dějin. Sborník (Praha, listopad 1982, 201 ss.) - obsahuje velký článek o Kominterně a vzniku KSČ od Hany Mejdrové a několik kritických recenzí oficiální československé historické literatury. Článek Jozefa Jablonického o Nitře a Slovenském národním povstání je publikován v témže znění v obou těchto sbornících. Jiný autor - Jaroslav Mezník - napsal dva různé články do obou sborníků. To svědčí o tom, že nehledě na rozdíly, které odlišují obě skupiny, některé vazby mezi nimi zůstaly zachovány.

(Přeloženo z angl. originálu Independent Historiography in Czechoslovakia, v: Canadian Slavonic Papers, XXV, č. 4, s. 518-539)

H. Gordon Skillling: Listy z Prahy 1937-1940

++++

(Edice Expedice, sv. 187, Praha 1984)

"Dnes, na začátku osmdesátých let, si už jen těžko dokážeme představit, že před padesáti lety bylo Československo středem světového zájmu a předmětem obdivu západního veřejného mínění. Československo, v němž do roku 1935 panoval "král-filosof" Tomáš G. Masaryk, jeho zakladatel a první prezident, se tehdy těšilo nemalé vážnosti jako "ostrov demokracie" uprostřed diktatur východní Evropy. A kromě toho se zdálo, že tato země po roce 1935 zůstane jakýmsi zákolníkem evropské bezpečnosti, spojujícím Východ a Západ svými spojeneckými dohodami se Sovětským svazem a s Francií, a že poslouží jako bariéra proti nacistické agresi ve střední a východní Evropě.

Tyto skutečnosti vzbudily ve mně poprvé zájem o tuto zemi a podnítily mě k úvahám o tom, že bych se mohl věnovat studiu jejích dějin v přípravě na doktorát. Do studia jsem se pustil v roce 1936, a tak jsem byl téměř náhodou, v důsledku svého studijního pobytu v Praze počínaje rokem 1937, vtažen do víru světové krize a stal se očitým svědkem vypjatých osudů Československé republiky v roce 1937, jejího okleštění v roce 1938 a její likvidace nacistickou okupací v březnu 1939.

Moje dopisy rodičům v Kanadě a Sally Brightové (až do doby, kdy za mnou přijela koncem roku 1937, abychom spolu na Staroměstské radnici uzavřeli sňatek) spolu s některými jejími dopisy, adresovanými jejím nebo mým rodičům, popisují naše zážitky z těchto pohnutých časů a vyjadřují naše postoje k událostem, které se děly kolem nás. Snad dnešnímu čtenáři zprostředkují atmosféru dní krize, jak se jevila mladému Kanaďanovi a Američance, kteří byli svědkem rozbití země, do níž přišli, aby ji milovali, a s níž zůstali po celý svůj život svázáni."

Těmito slovy začíná soubor dopisů H. Gordona Skillinga, profesora historie na universitě v Torontu, který se věnoval a dosud věnuje dějinám naší země a který v lecčem připomíná Ernesta Denise, ale na rozdíl od něho píše o začátku dvacátého století a o současnosti národů střední Evropy, o roce 1968, o Chartě 77,

ale také o "renesanci" českého národa v devatenáctém století. V současné době zpracovává českou politiku před první světovou válkou v kontextu evropské diplomacie.

Veškerá korespondence H.G. Skillinga z Evropy od roku 1935 je nyní uložena v Thomas Fisher Rare Book Library na universitě v Torontu a je k dispozici historikům zajímajícím se o problematiku tohoto období. Úryvky z dopisů zařazené do přeloženého souboru autor záměrně nekorigoval ani jinak neupravoval, takže jejich čtení v nás vyvolává dobovou atmosféru, umocněnou pohledem tehdy ještě cizince, který viděl a zaznamenával i to, co ostatní už neviděli a brali jako samozřejmost.

Autor rozdělil Listy z Prahy do tří částí. Každá z nich je uvedena stručným přehledem událostí, které zde on a jeho žena prožívali a jež jsou pak reflektovány v dopisech. H.G. Skilling a jeho žena Sally v nich líčí nejen události, ale i své bezprostřední dojmy z nich. Popisují tehdejší atmosféru Prahy, život v pražských kavárnách, kde si "člověk u jedné minerálky mohl přečíst všechny zahraniční noviny", jindy zase líčí třeba oslavy bitvy u Zborova na Strahovském stadionu nebo reakce lidí, když Prahou projížděl T.G. Masaryk. V jiném dopise zachycují svůj bezprostřední dojem z různých koncertů, přednášek (např. Zdeňka Nejedlého), líčí svůj výjezd lanovkou na Petřín a setkání s profesorem Odložilíkem, nebo výlet do zájezdního hostince v Šárce. Nechybí tu přirozeně ani jejich reakce na Chamberlaina, na britskou a francouzskou politiku, na pakt Sovětského svazu s hitlerovským Německem; nebízejí tak čtenáři možnost sledovat jejich tehdejší zážitky i jejich naivitum ideály, iluze i zklamání.

Po čtyřech měsících pobytu odejel H.G. Skilling zpět do Londýna, kde pokračoval v práci na své disertaci, a v květnu 1938 se se svou ženou Sally vrátil a prožil zde mnichovské události i 15. březen 1939.

V té době pracoval též na poloviční úvazek v československém rozhlase ve vysílání do Severní Ameriky; vytrvalé hájil právo republiky na existenci a mluvil do svědomí našich tehdejších zahraničních spojenců. On i jeho paní prožívali se silným zaujetím vše, co se tu tehdy dalo. Ve svých dopisech obviňuje Gordon Skilling, tehdy dvacetipětiletý student, západní demokratické

státy z toho, že nebrání Německu v agresí a nečinně přihlíží jí postupu fašistů ve Španělsku. Popisuje atmosféru Prahy v době zářijové mobilizace, s nadšením líčí ulice plné vojáků odhodlaných bojovat a je přesvědčen, že takovéto odhodlání a jednota lidu se nedá zlomit. Čeká se na válku, přitom ale nikdo nevěří, že válka opravdu začne. Všechno je tak absurdní, že člověk chce reálnou skutečnost vytlačit ze svého vědomí. Přesto však G. Skilling ujišťuje své rodiče, že kdyby válka opravdu vypukla, stačí ještě odjet za moře. "Nemějte o nás obavy," píše, "jsme rozhodnutí tady vydržet, protože oba tu můžeme hodně pomoci. Já jako obvykle pilně pracuji v Radiožurnálu, vysíláme hodně zvláštních relací pro Ameriku. Teď mě tu potřebují, protože situace do velké míry závisí na zahraniční veřejnosti, na kterou jsou zaměřeny naše zprávy. Cítím, že nejlepší je zůstat zde a nenechat Čechy na holičkách. Teď již víme, jak se museli cítit Habešané, Španělé, když je Anglie a Francie opustily a zradily... Je povznášející být zde v tuto dobu a sledovat tu pokojnou odvalu a rozhodnost všech lidí. Ve Společnosti národů neudělal snad nikdo víc pro zachování míru než Eduard Beneš."

Po Mnichovu popisuje nejen reakci lidí v ulicích, ale i tábory uprchlíků ze Sudet, v nichž byli mnohdy pohromadě Němci i Češi, snášeli se dobře a byli ve svém odporu zajedno. Píše svým rodičům o tom, jak tehdejší vláda ve snaze vyhovět Německu dobrovolně přejmenovává názvy biografů, jak stahuje z oběhu známky s portrétem Eduarda Beneše a ještě i jinak pro nás typicky "konsolidačně" se snaží vyjít vstříc a zalíbit se Hitlerovi. "Lidé ale zůstávají stejní," píše v dopise z listopadu 1938, "Češi byli již dříve často podrobeni cizí nadvládě, ale nikdy to nezlomilo jejich vůli po nezávislosti a svobodě." V sokolském sletu vidí hráz proti okupaci a je přesvědčen, že takovýto lid nelze podrobit.

Poslední část je nazvána "Svědkové pohromy" a v ní jsou zařazeny dopisy zachycující březen 1939 a období až do Skillingova odjezdu z Prahy dne 8. června téhož roku a pak atmosféru již okupované Vídně, Francie a první týdny války v Londýně. V dopisech, občas již šifrovaných, líčí zatýkání lidí v Praze, zmatek uprchlíků, změny postojů, obavy i hrdinství, ale třeba i matěj-

skou pouť. V jednom z dopisů, datovaném 12.3.1939, připouští i možnost vypuknutí světové války, ale přitom je z dopisu patrné, že v takovýto vývoj věcí nevěří.

Dnešnímu čtenáři, který ví, co následovalo, může připadat nepochopitelné, že lidem tehdy nebylo jasné, jak to dopadne. Současně mně ale při čtení těchto dopisů běhá mráz po zádech, neboť vidím analogičnost dnešní a tehdejší situace a chápu tehdejší nechuť lidí přiznat si reálnost nebezpečí i jejich neustálé popírání toho, co je nežádoucí. Jejich tehdejší "neschopnost" rozumně uvažovat, vidět věci reálně, přijmout fakt okupace a války, mi připomíná vlastní postoj k událostem před šestnácti lety i můj současný přístup k stálému harašení s raketaми v Evropě. Jak dojemně i naivně zní třeba úryvek z dopisu ze dne 26.3.1939, kde H.G. Skilling líčí "strašné dílo totalitizace demokratické země", procesu, který tak dobře známe, a kde autor vyslovuje názor, že nebude možné zlomit v této zemi ducha odporu, že lidé se nepřizpůsobí. Ráda bych ty analogie přehlédla a neviděla je.

A pak následuje kvapný odjezd Gordona a Sally Skillingových do Vídně a do Francie, kam se jim v patách plíží válka, která je dožene až k útěku přes Kanál. Nakonec je v Londýně zastihne první bombardování, zatemnění, válečné útrapy a při tom všem autor dopisuje svou disertaci. Konečně je jeho práce dokončena, obhájena, a on může z Evropy odjet. Současně s dobovými záznamy čtenář poznává i to, jak se tehdy v Oxfordu studovalo, jak vysoké byly nároky na disertace, jak samostatný přístup a pojetí se předpokládaly u studentů a jak širokou škálu vědomostí i znalost jazyka museli mít, jestliže chtěli přistoupit k doktorátu. I toto pojetí studia, oběť přinášovaná vědě, vyhraněnost postojů politických a odpovědnost za další život a osud jsou poznatkem, který získáte z této knihy, která končí dopisem: "Odpluli jsme 25. července 1940 z Anglie. Předtím byla potopena Arandorra Star; loď přeplněná německými uprchlíky byla torpedována na Irském moři. Křižovali jsme přes Atlantik cik cak, válečná loď nás doprovázela jen Irským mořem. Na lodi bylo plno britských dětí, které byly - samotné - evakuovány do Kanady a o něž se staraly jen stevardky. Všichni jsme šťastně dopluli do Quebec City."

Jiřina Šiklová

K o n t i n u i t a s d ě l e n ě h o

Nad knihou Bedřicha Fučíka Čtrnáctero zastavení)

Nemnoho spisovatelů mělo dar i štěstí napsat knihu, v níž se octnete jako v zemi zaslíbené: dočtete ji, a nemáte ani hlad, ani žízeň, a dokonce i okolní svět se vám zdá lepší. Mnohý autor, i proslavený a uznávaný, dal by za napsání takové knihy cokoli - a Bedřich Fučík ji napsal "jen tak". Nejdřív, jak píše, ho přiměl Jan Vladislav, aby uznal, že nemá právo odnést si do nevědění výtečnou znalost českého kulturního prostředí, a v posledních měsících života - jak nám řekl na Velký pátek, když jsme mu přišli popřát k velikonočním, pár týdnů před svou smrtí - radši psal o přátelích, než aby se musel věnovat bolestem, sužujícím jeho tělo. Základní pravda ale je ta, že velké duše se s námi mohou podělit zase jen o velikost.

První polovinu díla, Sedmero zastavení, svěřil Bedřich Fučík přátelům ve strojopisné edici Kvart v druhé půlce sedmdesátých let, později pak knížka vyšla v exilové řadě Arkýř. Loni určil, že první strojopisné vydání knihy, dopracované na Čtrnáctero zastavení, mají jeho přátelé dostat při jeho pětadesátinách v lednu 1985, což se i stalo, jen dárce se obdarování nedožil. Pro toto vydání pamatoval na všechno, od stylistických úprav textů předchozích, přes výběr fotografií až po způsob strojopisné úpravy; v textu samém už ale nestačil dovést portrét Holanův. "Proti ostatním vypadá /Holan/ tím jediným záběrem jako světec," psal v dopise v červnu 1984, "zatímco jiní jsou všelijak počmáraní. A protože právě on je 'nejčernější', nebylo by to spravedlivé ani vyvážené, musím jeho tvář ukázat taky z jiné strany." To už udělat nestihl.

Čtrnáctíkem zastavení vznikla kniha nikoli pouze dopracovaná ze sedmi portrétů na čtrnáct, ale kniha nová, a to nejenom proto, že i předchozích sedm portrétů Bedřich Fučík dost podstatně rozšířil, avšak zejména, že doplněním a novým řazením vznikají další a hlubší průhledy, než jaké poskytovala kniha původní, a že tudíž obsah tu není pouze rozšířen, ale násoben. Dopsané

části si vysokým stylem nezadají s knihou původní, nemluvě opět o objevném vidění portrétovaných osob. Čtrnáctero zastavení Bedřicha Fučíka mám za jednu z nejkrásnějších českých knih a jsem šťastná, že jsem měla možnost ji číst; je to výrazný a významný ozvuk vrcholné doby české kultury mezi dvěma válkami, doby, jež formovala Fučíkovu generaci.

Ačkoliv se v knize cudně přiznává i k literárním začátkům, celý život - až na oněch dlouhých devět let kriminálu v padesátých letech - sloužil Bedřich Fučík literatuře jako její vydavatel. Za první republiky v Melantrichu, po válce ve Vyšehradu, v posledních letech života pak u nich doma na Vinohradech, kde redigoval zejména strojopisné vydání Spisů Jakuba Demla. Ke službě literatuře se hlásí jako k životnímu poslání a jeho nakladatelskýma rukama a recenzentským perem prošlo dost vzácného, co česká - ale i světová - literatura měla; a jeho nakladatelský nos i jemný smysl pro poetično nacházely v české literatuře i hodnoty, na něž až po letech došlo, za všechny se nabízí jmenovat Jakuba Demla, ale taky Jana Zahradníčka, jehož Znamení moci se v básnickém významu přirovnává k Máji, a že si Bedřich Fučík cenil víc hodnot básnických než vnějšího názorového souhlasu, dosvědčuje jeho příchyllost k poezii Halasově; pro dosud nenastalé budoucno pak objevuje Viléma Závadu. A ježto nespíš nebyl nakladatelský vydrhiduch, ale literatury milovník, soustředil nejen pro vydávání, ale i do okruhu svého přátelství právě ty (a mnohé další, na něž už se, k naší lítosti, nedostalo a jež pouze vyjmenovává v dlouhém seznamu), které vyličil ve čtrnácti portrétech. Jedině o Nezvalovi bych těžko mohla napsat, že to bylo přátelství, co vyvolalo Fučíkovu potřebu "přeříkat si růžnec setkání", Nezval se celým vnitřním ustrojením od ostatních v knize liší. "Ať chceme či nechceme," píše Bedřich Fučík v úvodu k jeho portrétu, "jsme poznamenáni každou věcí, kterou jsme na tomto světě spatřili, každým šlehnutím světla a tmy, kterými jsme prošli, a každým dotekem své duše s duší jinou." Nezval mu byl jedním ze čtveřice básníků západní Moravy, jeho rodného kraje, byl též ochráncem Demlovým, na což se nezapomíná, ale zejména a hlavně byl přispěvatelem do středoškolského časopisu Svítání, prvního a "nejmilejšího", který Bedřich Fučík redigoval, byl tedy součástí jeho mládí.

Je v poslední době až módou - v exilu jako doma - naříkat nad českou národní zkázou a kulturním nebytím. A cynismus, jak dobře napsal Alexandr Zinověv v Zářných zítřcích, se stal ideologií lidí znechucených, zklamanych, avšak panovačných, kteří by nás nejraději pohřbili ve "ztrátě dějin" a "smrti kultury". V recenzi na to není dost místa, ale stálo by za hledání příčin - jistěže nejen filosofických, etických a estetických, ale taky životně dějových -, proč Bedřich Fučík této pochmurnosti a namyšlené zlobě vůči světu, ačkoliv by pro to mohl mít víc důvodů než mnozí z cyniků, nepodléhá. Ten muž prostě není pro vyprahlost disponován. Kniha zdaleka není plná jen jasu nebo nekonfliktnosti jako třeba vyprávění Seifertovo, kdy básník i smíchovský danse macabre vyladuje z očekávaného drastična do jímavého smutku a smírnosti; je v ní zemitost pohledu člověka původem z venkova, tedy takového, který chce a umí vidět konkrétně a který skutečnost a její děje pojímá v jejich přisnosti a neoblomně; beznaděj však, a z ní plynoucí cynismus tu nezachytíte ani nitečkou.

Aby se recenzent dobral patnáctého portrétu, shledává v podobiznách těch čtrnácti, kteří jsou nejen z různých generací, ale i rozdílných, ba dokonce až protilehlých společensko-politických i filosofických názorů, co mají natolik společného, že autora přiměli vybrat si je k přátelení i do knížky; a hleďte, co za základní autorovy charakteristiky některých postav jsem si vypsala: Halas - urozenost; Vančura - soulad; Tichý - noblessa; Závada - erb chudých. On to je rytíř, ten Bedřich Fučík! A sám na sebe vypovídá, jak jej ohromil Kolářův obraz opuštěné Rosinanty. Zasáhlo jej, že kolem herky vytvořil Kolář nikoli prázdno, ale rovnou NIC. Pocítit to NIC! A - ovšemže - vzdorovat mu. Neboť doni Quijoti vtiskují světu lidství.

Podstatou tohoto rytířství, trochu bláhového - a viděno očima dnešní převládavé utilitarity reálně směšného -, avšak ve Fučíkově životní představě tvořícího záchranného ducha právě našeho věčného světa, je naprostá odmítavost k politice a vřelá láska k umění; eticko-filosofickým základem, jak soudím, je pak necírkevnícky pojaté katolictví. Jsou to jedny z nejsilnějších pasáží, kde Bedřich Fučík líčí, že a proč byli velikými přáteli katolík Zahradníček a komunista Halas, mystik Jan Čep a sociál-

ním citem určený Vilém Závada. Za autora to pak vysvětluje, proč se mu mohli pod jedním kloboukem knihy sejít lidé vzdálení i jeho vlastním postojům. A té jemnosti, toho obezřelého ohmatávání slov, než vyličí, jak se Halas v posledním období života shledával se spiritualitou. A té přátelské nadlehčenosti, když vypráví, jak Halas měl nad postelí Lenina a Zahradníček Panenku Marii a jak jeden druhému, sotva opustil společně obývanou místnost, životní symboly sundávali se stěny. Lenina Halas často nacházel za postelí, ale když přátele katolíky vyhazovali ze zoficiálně organizace spisovatelů, prostě do ní nevstoupil. Ty jemné přechody myšlení, doteky spirituálního a "světského", cit pro sociální problémy u katolíků a smysl pro všeobnažující význam spirituality, bez níž by i krásno jen živořilo, u komunistů, uchvacují čtenáře jistě i proto, že nejsou pojednány an sich, ale jsou vyličeny na životních osudech, které na šírou obsáhlost pohledu doplatily ať vyhošťováním z literatury či ze země, anebo rovnou vězněním, u Vančury pak i smrtí. A jak je to všechno i dnes platné a aktuální! Je to jeden z myšlenkových vrcholů knihy: že umění, ale taky etičnost a sociální cit se ve své opravdovosti brání ideologicky zploštělému rozseknutí, rozpolcení, vycházejícímu z postulátů mocenských; a že kdykoli na toto rozpolcení přistoupil umělec, doplatil na to svým uměním.

V té knize se proto tak volně dýchá, uvědomila jsem si, že v ní není obsažen ani gram ideologie. Bedřich Fučík je člověk naveskrz neideologický. Přičítám jeho venkovskému původu, a ovšemže taky jeho křesťanství, že v lidech hledá, a buď nachází, nebo nenachází, buď jsou v nich rozvinuté, nebo pochroumané, jen vlastnosti hle lidské. Nic k člověku ze světa moci přidaného; a když, pak to zkoumá taky jediné v podobě, jak ses s přidaným vyrovnal jako člověk. A jsi buď čestný, věrný, jemný, pravdivý, upřímný, spravedlivý, dobrého srdce, statečný, vřelý atd., anebo takový nejsi, a tvůj život je navazování a pulzování lidských svazků, jsi přítelem, otcem, milencem, manželem, ochráncem, obdivovatelem, ale vždy jen lidí, ničeho pomyslného. Lidské bytí je tu vyprávěno jen v jeho nejvlastnějším okruhu, z něhož je také odvozováno každé usuzování. Když Bedřich

Fučík píše o tom, že Halase odvrhovali pro "morbidity", vysvět-
lí hned přirozeně Halasovo celoživotní poznamenání smrtí: jako
chlapeček prožil celou noc na jedné posteli s mrtvou maminkou.
A tak postupuje všude. Dobrota je dobrotou skutku, a nikoli ab-
straktním dobrem, jehož se nenajíš. Úvaha nikde není cezena
mozkem do neživotného obecná, čtenáři neustále před očima vy-
vstává život, jak byl, a člověk, jak on ho znal. A i ve věci
skutečně pomyslné, jako je vztah k národu, promluví konkrétně:
vyjádří vděčnost nezámožným rodičům, kteří vydržovali syny na
studiích a zasloužili se vlastní obětí o kulturnost národa.

V pořadí, které Bedřich Fučík určil, následují v knize za
sebou: F.X. Šalda, Otokar Březina, Josef Florian, Jakub Deml,
Vladislav Vančura, František Tichý, Vítězslav Nezval, František
Halas, Jan Čep, Jan Zahradníček, Vilém Závada, Vladimír Holan,
Jiří Kolář a Rudolf Černý. Jsou to pojmy české kultury - Rudolf
Černý zastupuje větev učitelskou - a Bedřich Fučík je vymezuje
zcela osobně, moudře a s pochopením, noblesně a taky přísně,
řekla bych. Vrací se vyprávěním až do dob studií, zřetelně roz-
lišuje pradávne svazky "keltských sociálů", sedmi nejbližších
přátel, odvozujících v přátelském spolku původ od Keltů a oškli-
vících si "hovadsky krmné měšťáctví" (z knihy patřil ke Keltům
Čep, Zahradníček, Černý, jednou nohou Závada, a Halas byl spolku
předsedou), od přátelství uctivých nebo obdivných, jaké choval
k Šaldovi a Florianovi, či k Demlovi a Březinovi. Knihou prolí-
ná celý ten dlouhý čas od dvacátých let až do nynějška, čas pře-
vratů a zhmoždění téměř všeho, čeho se mysl dotkne. A přestože
nikdo z nich, ani Šalda ne, nezůstal ušetřen nepochopení, ústr-
ků, ran osudu, jak se říká, ale i ran od lidí a od režimů -
osudy jsou to všechny smutné, tak smutné! -, Bedřich Fučík, kte-
rý sám prožil devět let v lágrech a vězeních, nabírá pro úsudek
jakoby druhý, jiný dech, takový, jaký nemohou mít zcyničtělí
zklamanci. Je to dech moudrého, neuraženého lidství a smyslu pro
podstatné, pravé. A jím, ničím jiným, vytváří Fučík mezi námi a
svým světem a časem přepevný most.

V rozhovoru se zahraničním novinářem nedávno Jaroslav Sei-
fert řekl, že Čechy, Československo, tedy hodnota středoevrop-
ská, tvořily mezi Východem a Západem most; nyní, řekl básník,
je ten most zbořen. Takové zbořenisko by jistě bylo újmou nejen

prostředkování od východu k západu a zpět, ale i místu samému; když však čtete Fučíkovo zobrazení jeho světa, oné země zaslíbenosti kultury, na zbořenisku si nepřipadáte. Most, který měl Jaroslav Seifert na mysli, ať vede ze západu na východ, či od nás k minulému a od minulého k budoucímu, není nic jen pomyslného; ten most jsme my, lidé. A buď něco přemostujeme, anebo ne. A kdo by se odvážil tvrdit, že kultura - ten most! - je tu devastována nebo už zničena, Bedřich Fučík to svou knihou vyvrací: kultura je především kontinuitou kulturního, vědomím a znalostí souvislosti toho, co tu bylo přede mnou, s tím, co zanecháme po sobě. Je pravda, že byla značně omezena možnost navazovat zkušeností přímou; avšak, snad právě navzdory tomuto omezení, lidé jako Bedřich Fučík se do posledního zbytečku energie starají o kontinuitu napsaného. Takových mostů mezigeneračních i mezi-názorových už máme kolik! A ostatně, napadá mě, svět sdělený se ubydluje ve světě žitém s tím větší pravověrností, čím rychleji a beze zbytku svou nicotností ten žitý mizí z paměti přímé zkušenosti; a veškerou minulost beztak máme jen psanou. Čili vybranou. A spřízňujeme se - jako v tom slavném a nudném románu - volbou. ..

Ano, my máme možnost vybírat! Takže nejsme tak chudí a odsouzení ke ztracení. Jestliže tedy Seifert vyladuje obraz toho času, který potřebujeme pro sebe znát, do jímavosti, a Václav Černý sahá až ke slovům a barvám brutálním, aby vyklestil ze skutečnosti každou i jen potenciální iluzivnost, Bedřich Fučík se úzkostlivě snaží o objektivitu pohledu. "Nechť se bráním, jak bráním, a to především z obavy, že bych mohl pronést mínění ukvapeně jednostranná, nemohu než přiznat..." - píše před charakteristikou Josefa Floriana. Protože je též - jako Seifert a Černý - mistrem jazyka, básníkem výrazu i atmosféry situací a příběhů, svět, do něhož nás zavádí, je dokonale živý a vstupuje do nás jako přímá zkušenost; a je to svět vznešený. Když jsem celou tu dobu, co píšu tento článek, přemýšlela o tom jediném slovu, které by jej charakterizovalo, nezbavila jsem se této nadnesené věty: Člověče, tvé jméno je vznešenost. Avšak vznešenost nebrání psát beze strachu před roztodivnostmi světa i lidí, a má-li drobný klípek, vtípek nebo i směšné nedorozumění schopnost rozevřít skořepinu, jmenující se člověk, Fučík je ne-

zaváhá použít. Tak je v knize "polidštěn" Šalda i Deml, Tichý i Čep, Březina i Masaryk. O dvou posledních zařadil Fučík výmluvnou fotografii jejich setkání: maličký holohlavý básník mačká klobouk před vysokým bělovlasým starcem s presidentským kloboukem na hlavě. Bedřich Fučík se nebojí přiznat ani k facce od Františka Tichého. Ta kniha není mauzeum velikánů, je to soubor lidí a povah a příběhů plných vášní, jemné citovosti, lidských nedostatečností a sympatických slabostí i záhad. Zejména posledních je vypravěč luštitelem: proč se Březina na dvacet pět let odmlčel; co mu to Rudolf Černý naznačil grafickým kryptogramem; proč prchl Tichý do Francie; jaká asi záhada oddělila paní Junovou od Jakuba Demla? A portréty jsou pak bohaté, plnokrevné a subjektivita vypravěče je nepřebíjí, neutiskuje je, spíš je jejich pozadím, jež je osvětluje a zvýrazňuje. Vybral si lidi, které měl rád, a celá kniha dýchá laskavostí, humorem a dobrotou a jenom, stane-li se, že do příběhu zabočí figura okrajová a jemu ne milá - za všechny jmenuji "básníka" Josefa Jelena -, soud se náhle přitvrdí a čtenář si může udělat představu, odkud až kam sahá Fučíkovo porozumění a chápavost a odkud začíná nemilosrdné odmítnutí a kritika. Portréty, čehož je možné cenit si ještě navíc, jsou ucelostněny i pregnantně vyjádřeným názorem na poetiku toho kterého umělce. Je to ucelený svět, který vás obklopí naléhavostí myšlenky, svébytným pojetím skutečnosti, umění i lidí, vysoce etickou normou a lidskými vlastnostmi, které se v některých dnešních vyprázdněných opusech snad vůbec nevyskytují, anebo jsou v nich zesměšněny: cudností, laskavostí, upřímností, humorností, sebeironií, vděčností, věrností, ano i pokorou a ochotou k oběti; a i opatrností, jež je také vlastností mužů.

Každý čtenář si v té knížce jistě učiní vlastní objev, mým objevem tu byl Vilém Závada. Nejspíš dobrý člověk, myslívala jsem si, ale v poezii oficiózní nuda. Kde člověk dost nezná a má předpojatý názor, ke své vlastní škodě pak ani nemíní poznat. Zaujalo mě pouze v šedesátém osmém roce, že Vilém Závada přebásnil Knihu Jobovu, ale dál jsem o tom nepřemýšlela. Zaujatě, s láskou a přísně vypravuje Bedřich Fučík o tomto svém příteli, jemuž bude vděčen, jak napsal, do posledního vydechnutí, neboť

Vilém Závada, překonav plachost i zábrany oficiálního postavení, zastal se mukla Bedřicha Fučíka před soudem. V padesátých letech! A bez ohlasu veřejnosti, jen pro svou vůli k pravdě a v úctě k příteli. Fakticky to nebylo platné nic, ale takto Fučík neuvažuje; v souvislosti s tím, že až po deseti letech v roce 1967 Nejvyšší soud Zavadovo kladné svědectví potvrdil, Fučík napíše: "Ani tam jsem nebyl méně dojat, ne za svou nicotnou osobu, nýbrž za všechno české společenství nacházející znovu svou duši a svědomí..."

Ve Fučíkově podání se Zavadův portrét rozklene jako obraz postavy dramaticky rozlomené: aby si uchránil záda, získal Závada postavení a slávu oficiality; a v poslední chvíli, skutečně na poslední zvonění, přesto nepoztrácel i všechnu svoji poezii. Přebásnění Joba, ono vyлизování provinilých ran, vyústilo do knížky Na prahu, básnické vzpoury Fučíkem přesně vyložené. A je komičnem oficiálna a tragičnem Zavadovým, že i tuto knížku, již Fučík klade tam, kde zmlkl Znamením moci Zahradníček, oficiální vykladač nazve "předvídavými verši o tom, že naše země stojí," potom, co jsme "se dostali krizovou situací na samotný práh katastrofy", "na prahu nového dne". Zavadovi tím prahem byla ovšem smrt, to, co se za ní před člověkem otevírá. A zemřel "mezi soudruhy" v osamění v Sanopsu a Bedřich Fučík poslední větou jeho portrétu připomíná staré rčení, že "po každém člověku zůstanou na světě jen jeho dobré skutky".

"Bylo by třeba umínit si," napsal Jan Čep, Fučíkův přítel z nejmilejších, v září roku 1942 do svého deníku, který pak v šedesátých letech pod titulem Poutník na zemi vydala Křesťanská akademie v Římě, titulem, který pro kapitolu o Čepovi Fučík převzal, "že nebudeme vázat svou nadějí na událost chvíle přítomné nebo nejbližší příští. Vždyť věci, které se nám zdají ještě dnes existovat tak nepohnutě a tvrdě, se možná rozplynou už zítra, rozplývají se už v tomto okamžiku. Kdo by mohl mít ještě za to, že události, které prožíváme, se dějí jenom z úmyslu a drobných počtů několika lidí, jejichž jmény bývají označovány! Není pochyby, že jejich vlastní proud probíhá kdesi mnohem hlouběji a jinou logikou, než kterou jsme schopni a ochotni chápat." Nedovedu posoudit, jak dalece zakusil konkrétního zadostiučinění z delšího vlnění vnitřní logiky událostí smutný exulant

z pařížského bytu s výhledem na Notre Dame, ale na Bedřicha Fučíka se myšlenka vztahuje výborně: vždyť zdaleka si mohl za mříží vězení a drátem lágrů pomyslet, že o přátelích, jež všechny přežije, napíše knihu? Při své upřímné skromnosti jistě během psaní nepomyslel na to, že vyprávěním o dávných a drahých kamarádech usjednocuje naše povědomí národní kultury.

Je mrtev portrétista, i kniha je uzavřená. Ale i nad smrtí lidskou panuje ona vyšší logika: kontinuita sděleného. A sděleného.

Eva Kantůrková

O P E R N Í H L Í D K A

Z á v a ž n o s t j e d n é o p e r n í n o v i n k y

"Jak unavuje to divadlo, které známe nazpaměť!" řekli bychom po premiéře Mistra Jeronýma v Národním divadle (12. října 1984). Použili bychom tím slov šaška z tohoto kusu; slov, která v nás vyvolala hlubokou nevoli - o té bychom chtěli psát především. Nevoli nikoliv snad proto, že šašek komentuje smrt a počínání Jeronýma uvedenými slovy, nebo že snad o Jeronýmovi praví: "Zase jeden Mesiáš, potřestělec, který chtěl spasit svět - blázen!", nýbrž nevoli z toho, že v opeře Ivo Jiráska jediná tato slova znějí věrohodně, a tedy že jsme tu otevřeně, nemáme-li se nechat prohlásit za blázny, nabádání k životu, který je výhodné žít. Hned vysvětlíme, co máme na mysli. Autor byl vyzván, aby napsal operu k znovuootevření Národního divadla, a nejprve uvažoval, jak jsme se mohli v den premiéry dočíst v interview v Práci, o námětu ze života Husova, ale pak, když se prý seznámil s postavou Jeronýmovou, poznal, že to je hrdina "jeho srdce" - člověk, který zakolísal, ale pak pochopil. Bohužel Jeroným vyšel dosti matně, místy až komicky, a jedinou plnokrevnou postavou je v celém díle šašek, ztělesněný panem

Bermanem. Pesimismus až schopenhauerovský a totální skepse šaškova nejsou vyváženy žádnou protisílou, šašek je na straně protivníků Jeronýmových. Šašek nepronáší žádné moudrosti, nýbrž spíše se cynicky vysmívá divákům: "Pravdu mají mocní." Zdá se, že zásadami šaškovými se řídí i autor sám. Tj. především se musí jeho paměť zaměřit příslušným směrem, trpět určitými poruchami, ledačos musí přeslechnout a na druhé straně zase říci, co je třeba. To vše známe, to je to divadlo, které unavuje a již ani nevyvolává nevoli. Ale je tu rozdíl: tentokrát se divadlo nehraje pouze pro příslušné kontrolory, aby se jim prokazovala poslušnost, tentokrát nám pan Ivo Jirásek ústy šaška sděluje, že se přiklonil k mocným, neboť mají pravdu a také ji mít budou. Tím se tato operní novinka liší od jiných, a chceme o ní proto uvažovat podrobněji. Vede nás k tomu mimo jiné i fakt, že jinak solidní kritik v Lidové demokracii uzavřel svůj referát o Jeronýmovi slovy: "I s výhradami lze dílo a představení hodnotit kladně, v Národním divadle ožívá působivý obraz o boji člověka této země za lepší svět." Soudíme, že referent svůj základní pocit zakrývá přijatelnou frází. Jeho výhrady se totiž týkaly pouze hudebních kvalit díla, kdežto všechno, co souvisí s "bojem", shledal přiměřeným.

Divák je především konfrontován s výklady dramaturga Noska v programu večera, které již samy stačí rozladit svou nejapností. Pokud totiž pan Nosek líčí východiska skladatele (který si sám napsal libreto), z nichž dospěl k svému "závažnému dílu", zarazí nás skladatelova zaslepenost ještě před otevřením opony: V Jeronýmově době se museli členové společnosti zodpovídat "ze svých názorů", církve si "osobovala je považovat za své poddané", "kdo se nepodřídil, byl kacíř." Musí nás překvapit, ale nepřekvapuje to ani pana Noska, ani pana Jiráska, že Jeroným byl "mistrem čtyř universit: pražské, pařížské, heidelberské a kolínské", že si mohl do Prahy "přivést Viklefovy knihy z Oxfordu". Panu dramaturgovi ani skladateli nic nepřipomínají zvláštní okolnosti procesu s Jeronýmem: kardinálové hodlali "využít Jeronýmova psychického stavu... a přinutit ho k odvolání...", na Jeronýma "byl celý červen a srpen vykonáván soustředěný nátlak", "pak byli jmenováni noví komisaři" a "vypracována nová žaloba". To nemluvíme o tom, že se Jeroným z "obžalovaného stává

žalobcem" a není ve své řeči přerušován. Pan Jirásek ve své honbě za pravdou (v Práci řekl: "Mám-li být srozumitelný, musím být pravdivý"), ve svém "boji proti bezpráví, v nezničitelné víře v lepší a spravedlivější budoucnost světa lidí" (z významí v programu představení) je veden čichem, který mu jako státně vydržovanému pesimistovi dovoluje hrát roli rádoby moudrého šaška - pokud se ovšem právě nepodepisuje nějaká petice, pak platí disciplína pro každého. Téměř bychom se chtěli zeptat, proč dramaturg neporadil skladateli aktuálnější téma, když pana Jirásku tolik vzrušuje smrt, totiž příběh pomýleného studenta, který prý zaměnil studený plamen za horký. Ale shlédnutí představení nás přesvědčilo, že takový návrh by byl lichý, byl by pouze jakousi aktualizací, kdežto pan Jirásek je aktuální.

Řekli jsme již, že postava Jeronýma dopadá komicky. Jeho labilní povahu, stěží slučitelnou s hrdinou a bojovníkem, poznáme již v setkání se "svůdkyní" Eliškou (Hana Beranová). Když se Eliška třikrát ptá, zda půjde na slavnost jara, první odpověď zní "Ne", druhá "Nevím", třetí "Ano". V žaláři dostane Zabarella od Jeronýma na otázku, zda chce žít, hned dvě odpovědi naráz: "Ne! Ano!" Setkání Jeronýma s Eliškou náš věcný šašek komentoval: "Tohle mudrování skončí v posteli." Leč Jeroným pana Hajny, jak patrně na první pohled, o něčem takovém dovede nanejvýš zazpívat. Tím se jen vysvětluje, proč Jeroným volí smrt v plamenech. Eliška ho totiž pronásleduje v Kostnici i ve snách a Jeronýmovi je jasné, jaké bakchanálie by ho na lukách v okolí Prahy očekávaly. Když Jeroným ve vězení rozjímá (připomeňme opět nestydatá slova pana Noska: "V koncentračních táborech prožívaly tisíce lidí podobné chvíle jako Jeroným Pražský" - abychom nebyli na pochybách, v kterých táborech, dodává: "Jeho památka je výzvou k boji proti neofašismu..."), hystericky ječí, Bohu spíše spílá a vztekle poroučí, aby pak neotřelým "Bože, proč jsi mne opustil!" uzavřel své vydírání.

Bohužel uniká, zač to vlastně Jeroným bojoval. Koncil, který najel na skřípající plošině, zpíval, pokud jsme mohli postřehnout latinsky, pak ovšem, když šlo o nátlak ve vězení, přešlo se do hovorové češtiny, aby v latině sice honěný Jeroným rozuměl jednoznačně. Boj "proti oběma parazitům českého království, proti

římské církvi... a německému živlu", jak píše pan Nosek, jsme bohužel nezahlédli a škoda, že nám pan Bor v Lidové demokracii nepodal bližší výklad, když nehorázné texty v programu tohoto představení při jiné příležitosti označil za "cenné informativní stati".

Hudební produkce pod vedením pana Lišky zprvu působila svěžím dojmem, ale postupně bylo stále jasnější, že jde o symfonickou hudbu se zpěvy, použitelnou ke každé příležitosti. Druhou polovinu večera bylo možno vydržet jen s přemáháním, však také řada diváků dům opustila, aby holdovala v pivnicích moku tehdy ještě nezdraženému. Deset obrazů, prolog a epilog bylo trochu moc i na otrlého diváka. Ale hlavně si nedovedeme představit hudbu, která by chabou ideu představení mohla zachránit. Závažnost, kterou v tomto díle referenci sledali, nelze přece dovozovat z váhy doby, v níž se odehrává děj, ani z třídního postoje autora.

Nalézáme zde ale závažnost jiného druhu. Předznamenána je slohovými cvičeními pana Noska, vrcholí však ve výsměchu šaškovi. Divák je naváděn, aby v základních životních situacích předstíral poruchu paměti. Ostatně ani magistři dnešního Učení Karlova si nepočínají jinak. Před časem jeden docent, a to se ovšem nechystala žádná hranice pod okny jeho pracovny na náměstí Krasnoarmějců, sedl a sepsal obsah Kantova spisku "O věčném míru" jen proto, aby jej vyšperkoval rámcujícími větami o "předběžných konzultacích, které ve Vídni připravovaly jednání o snížení ozbrojených sil..." a o "první fázi Evropské mírové konference v hale Finlandia". Poruchu paměti učenec prokázal zvláště v úvodním odstavci, když vypočítal "rozvaliny" druhé světové války, připojuje i vesnice ve Vietnamu, Kambodži, Mozambiku a "kdekoli jinde". V jeho kýčovitém roztesknění bychom rádi zaslechli právě ta jména vesnic, měst a národů "jinde" (anebo snad třídní boj patří do "věčného míru"?). Nikdo pseudo-magistra nenutil, aby článek napsal, ani aby podal tradiční "výběr" názvů vyhlazených obcí, mohl přece pouze věčně rozebrat Kantův spis, ovšem byl schopen jen reprodukovat jeho obsah - a tím jsme i u jádra případu Jirásek. Kdo nemá, co by řekl, říká aspoň to, o čem si myslí, že by to říci měl. Pan Jirásek však

učinil o krok víc - a v tom tkví jeho "závažnost". Volá: "Dělejte to jako já! Hlavní věc je mít se dobře, a rozhodně bych nechtěl skončit na hranici!" Posluhovačství, ale nikoliv snad nějaké ideji, nýbrž nanejvýš úředníkům.

Caruso

D O K U M E N T

Rudolf Battěk

P s á n o v e v ě z e n í

V roč. 1982 a 1983 jsme publikovali některé úvahové pasáže z vězeňské korespondence V. Havla a V. Bědy. Nyní přinášíme ukázkou z dopisů Rudolfa Baťtka, který si od r. 1980 odpykává trest odnětí svobody za údajné podvracení republiky. Baťtkovy dopisy jsou obsahově velmi rozmanité: pokud jde o jejich literární složku v užším slova smyslu, najdeme zde prózu filosofickou i vzpomínkovou, básně, aforismy, minipovídky, to vše hojně kořeněno humorem - o to vzácnějším, že autor je v posrpnové době vězněn již potřetí (předtím v letech 1969-70 a 1971-4). Za nejpozoruhodnější však považujeme jeho osobité etickofilosofické maximy, prezentované (příznačně) jako výroky jistého Johna Bakera, kazatele fiktivní náboženské komunity "mormenů" (nikoliv mormonů!), která "vznikla s největší pravděpodobností na Shetlandských ostrovech, odkud se rozšířila do hornatých oblastí severního Skotska, kde už ale dnes nemá žádné vyznavače". Výběr z těchto svérázných "oslovení" uvádíme doznáním téhož kazatele Bakera:

"Když člověk stárne, může zhloupnout na různý způsob, já mám tendenci vyslovovat ponaučení."

Dámy a pánové,

je vám jistě známo, že pevnou zásadou určitých lidí je nedělat nikdy nic, co by je mohlo jakkoliv poškodit nebo by nezískali nějaký prospěch. Se vsí vážností, prosím, uvažte, proč vy takoví nejste a co z toho máte!

888 Dámy a pánové,
od života nic nečekejte - budete jím značně zklamáni,
pokud nepochpíte, že životní gradace nemá žádnou ji-
nou perspektivu než úsilí mravní, tvůrčí a duchovní...

888 Pravím vám, dámy a pánové,
že s kopáním jam to nikam nedotáhnete. Ale nedáte-li si
už říct a občas někomu jámu kopete, nedělejte ji nikdy
zbytečně hlubokou, ať ten, kdo do ní padne, má šanci
vylézt. Myslete na to, že jámy kopou i jiní...

888 Dámy a pánové,
my všichni podléháme psychologii dvojí optiky. Tentýž
čin jsme schopni vidět jako projev nemorální vůle, nebo
jako scestné podlehnutí vnějším vlivům. Při prvním pohle-
du voláme po trestu - to zpravidla, když jde o druhé,
při druhém žádáme o porozumění a omluvu - to když jde
o nás.

888 Dámy a pánové,
je dvojnásob pošetilé, opakuje-li ve stáří omyly svého
mládí.

888 Dámy a pánové,
dojdete-li k názoru, že smyslem vašeho života je
služba lidem, pak vězte, že jste získali značný náskok, ale za-
pomenete-li sloužit i sobě, náskok určitě ztratíte.

888 Dámy a pánové,
ti, kdo nic nehledají, aby se vyhnuli zklamání, se podo-
bají těm, kdož hledají nevědouce co, ale přece jen -
i takové hledání je lepší než pasivní rezignace.

888 Dámy a pánové,
chcete-li se vyhnout trpkým zklamáním, musíte i v nejko-
lektivnějším cítění zůstat sami sebou.

- 888 Dámy a pánové,
stravujete-li se zármutkem nad tím, co je vám odepřeno,
nedovedete asi zhodnotit mnohé z toho, co je vám dopřá-
no, neboť vše vám dostupné je vždy cennější než to, po
čem často toužebně a marně saháte.
- 888 Dámy a pánové,
než se začnete odvolávat na osud, zamyslete se nad tím,
čemu jste věřili, za čím jste šli a čemu jste dali svá
srdce.
- 888 Dámy a pánové,
budete-li někdy v životě na dně s pocitem, že už nemůžete
dál, vezte, že je to ten pravý okamžik začít znovu a jinak.
- 888 Dámy a pánové,
dojdete-li k závěru, že se musíte rozloučit se svou mi-
nulostí, udělejte to důkladně, ale s taktem - je to přece
jen vaše minulost.
- 888 Dámy a pánové,
uvažte, že předstírání a přetvářka se mohou stát bez vel-
ké námahy vaší druhou přirozeností, budete-li jen trochu
důslední a nenecháte-li se zastrašit žádnými humanizující-
mi moralisty.
- 888 Dámy a pánové,
bojte se včas sami sebe, abyste se později nemuseli bát
následků svých činů.
- 888 Dámy a pánové,
netvrďte, že jste v životě našli vše, co jste najít chtěli;
mohlo by to svědčit o skromnosti vaší vůle, nebo o omylech
v hledání, neboť nalézat můžete jenom věci malé, o velké
musíte usilovat.

888 Dámy a pánové,
včas vás varuji, každá moc je jako vodič vysokého napětí,
podílet se na ní je životu nebezpečné; v každém případě
je to vždy krajní ohrožení osobnosti.

888 Dámy a pánové,
v knize "Slabostí" stojí psáno - Domluvíš-li se sám se
sebou, máš naději domluvit se s druhými a- a dále - Zbav
se zarputilosti své mysli, abys netoužil panovat nad člo-
věkem - neboli, jak praví prorok - Nebudeš porážet vepřů
ze dvora sousedova, aniž souseda samého - a ještě dále -
K víře pravé-li dojdeš, smířlivost tvého svědomí nepři-
pustí hubení bližních pro víru jinou.

888 Dámy a pánové,
rád bych doporučil těm, kdo žijí v mylné představě, že
slova kazatele jim mohou připravit cestu do ráje, aby se
raději se zaujetím věnovali nějaké obecně prospěšné čin-
nosti, neboť to bude mnohem nadějnější cesta k jejich spáse.

888 Dámy a pánové,
lituji, že vás musím zklamat, ale neoslovuji vás proto,
abych vás naučil víře v Boha - této podivuhodné lidské
kategorii - neboť ten, kdo ji vlastním přičiněním získal,
nemůže ji ztratit, a kdo ji ztratil, ztratil ji jen zdán-
livě, neboť ji ve skutečnosti neměl.

888 Dámy a pánové,
není tak těžké zbavovat se svých slabostí, dokážeme-li
prohlubovat dobro, které v sobě nosíme.

888 Dámy a pánové,
někdy při nejlepší vůli nemohu zůstat vážný. Nedávno mě
jedna mladá sestra požádala, abych ji slovní sugescí od-
naučil kouření, pití alkoholu, požívání narkotik, přejí-
dání, hypererotismu a ještě několika drobných zhýralostí.
Moc mě to rozesmálo a řekl jsem jí, že žádná tak mocná
slova neznám a že sugesce není součástí mého působení.

Byla zjevně zklamaná. Když jsem jí doporučil navštívit odborného lékaře, rezolutně prohlásila, že s těmi ateisty nechce mít nic společného a nebude se před nimi svlékat.

888 Dámy a pánové,
člověk je pozoruhodná a zvláštní bytost - nikdy nemůžete vědět, zda bude jednak tak, jak předpokládáte. Nedivte se proto, že život s lidmi je vzrušující nejistotou.

888 Dámy a pánové,
jsou lidé, kteří se vážně domnívají, že náprava věcí svět-
ských může nastat, jen když se jejich chování stane obec-
nou normou mravnosti. Omluvme tento přirozený projev lid-
ského mesianismu.

888 Dámy a pánové,
je na pováženou mít vždy a ve všem pravdu a chovat se
podle toho.

888 Dámy a pánové,
čím méně se stydíme za vlastní slabosti, tím nemilosrd-
nější jsme ke slabostem druhých. Aniž byste si dávali ru-
ku na srdce - nepociťujete někdy škodolibé uspokojení
z nedostatků druhých?

888 Dámy a pánové,
dvakrát v životě jsme přelstěni, když do života vtupuje-
me a když z něho odcházíme, neboť kdybychom věděli, co
nás v životě čeká, nevstoupili bychom, a když už bychom
žít dovedli, musíme odejít.

888 Dámy a pánové,
jsou mezi námi takoví, kdo duši nemajíce, v její nesmrtel-
nost nevěří, však o svém těle nepochybujíce, rádi by pro
jeho nesmrtelnost něco učinili.

- 888 Dámy a pánové,
je zlé, když se nejenom tváříme, ale i jednáme, jako by
zde ostatní byli pro nás, kdežto my jen sami pro sebe.
- 888 Dámy a pánové,
jak známo, život neposkytuje žádné zpáteční jízdenky -
nelze ho vrátet, ale směr další cesty, ten můžete změnit
vždy.
- 888 Dámy a pánové,
často zapomínáme, že problém určité myšlenky či nápadu
není v tom, zda je, či není dobrý sám o sobě, ale zda
a v jaké míře je realizovatelný.
- 888 Dámy a pánové,
můžete-li říci, že tvůrčí práce pro vás znamená náplň
života, láska okouzlení životem, umění inspirací k živo-
tu, filosofie pochopení života a víra usmíření se živo-
tem a smrtí, pak jste se nepochybně ocitli v blízkosti
štěstí.
- 888 Dámy a pánové,
ve své touze být vyvolenými zapomínáme, že hranice mezi
vírou pravou a nepravou je pomyslná.

DISKUSE

F i l o s o f i e, n e b o f i l o z o f i e ?

Zdalo se už pomalu, že v téhle věci nemůže být sporu: ať se nám to líbí, nebo ne, vývoj mluví jednoznačně pro filozofii, a kdybys o tom snad chtěl pochybovat, jednou je to prosím úředně zjištěno a vyhlášeno, i nezbývá než ukázněně dávat přednost tomu, čemu přednost dáti velí předpisy. Ostatně, jak by mohla samotinká filosofie odolat nezadržitelnému pokroku, jenžto smetl, není to tak dávno, celou universitu, ba i prezidenta! Nic naplat, de progressu non est disputandum. Nemá smysl protivit se nevyhnutelnému. Však i na ten -izmus si hádám zvykneme, až přijde jeho čas (bude to zřejmě co nevidět).

Tak se pomalu zdálo, že tahle záležitost je už definitivně a jednou provždy vyřízena. "Demokratizace" pravopisu slaví poslední triumfy. A do toho najednou Bíl láski čas: Brněnský večerník bije na poplach... Pozdvižení bylo věru náramné; dnes už je ovšem zase klid, reformnímu radikálníčení potichu odtroubeno a celá aféra ututlána, ostatně způsobem naprosto typickým pro chod našeho veřejného života vůbec. Bouře ve sklenici vody, řeknete si možná. Snad; rozhodně však v nejednom ohledu bouře symptomatická; ta "patálie" přímo vybízí k zamyšlení nad některými širšími souvislostmi dosavadní ortografické praxe.

Říkává se někdy, že my Češi přikládáme ve svém národním životě až příliš velký význam jazyku, a v oblasti jazyka zas pravopisu. Nevím, o tyhle otázky se teď nechci přít. Rád bych jen - pro případ, že někdo shledá můj námět nicotným před tvářící Doby, v níž žijeme - poukázal na druhou stránku věci. Jazyk, a tedy i pravopis, vyvíjí se v určitém společenském a kulturním prostředí, obojí spolu souvisí sterými nitkami: jazyk (a také pravopis, mějte jen chvílečku strpení!) obráží dobové představy, ideové tendence, sociální mýty, a společnost zase chápe a koncipuje sebe samu pomocí pojmů, jež bere z jazyka. A tak si říkám, že i způsob, jakým prakticky zacházíme s jazykem včetně pravopisu (bez ohledu na to, jakou ideální hodnotu mu eventuálně připisujeme!), vypovídá cosi o tom, "jací jsme"; že jazyk, ba ani pravopis není věc tak nepatrná, aby se z ní

nedal vytěžit kousek společenské reflexe. Ostatně mám dojem, že v tomto ohledu se u nás jazyku (natož pak pravopisu) přehnaná pozornost nevěnuje. Spíše naopak.

x x x

Na celé té aféře bylo nápadné především to, jak širokou a prudkou odezvu odhalení brněnského listu vyvolalo. Ovšem, takovéto veličiny u nás nelze nijak objektivně změřit, neboť se nemohou projevit v pravém slova smyslu veřejně; snad ale příliš nechybíme, odhadneme-li, že relativně se té pravopisné patálii dostalo přinejmenším stejné pozornosti, jakou by na sebe upoutalo, dejme tomu, prozrazení nějaké patálie ekologické. Snad to opravdu svědčí o tom, že naše veřejnost je "mimořádně citlivá" na pravopisné otázky, jak praví autor poznámky zařazené do minulého čísla KS; zdá se mi nicméně, že začnou část obecného pobouření dlužno přičíst docela "řádné" citlivosti na jisté, vpravdě nesnesitelné způsoby oficiálních míst: jestliže se před veřejností zásadně a systematicky utajují informace o stavu věcí, resp. plány chystaných změn v životně důležitých oblastech (ať už jde, jmenujme namátkou, o chronické potíže zdravotnictví, devastaci životního prostředí nebo zdražování potravin), pak je věru těžké nebyt rozčilen, když něco z toho náhodou vyjde najevo. Potud tedy pravopisná aféra svědčí o tom, že naše veřejnost jednak neztrácí zdravé instinkty, jednak, že jazykovou kulturu počítá mezi životně důležité otázky. Což je naprosto v pořádku.

Nad touto - čistě emocionální - stránkou veřejné odezvy tedy není třeba se pozastavovat. Co však je na pováženou, toť její podivně "skeptické" zabarvení. Mohu zde arci mluvit jen ze své bezprostřední zkušenosti, ale zdá se mi, že vedle přirozeného rozhořčení nad nehorázným postupem pravopisné komise převládalo mezi lidmi jakési chmurné přesvědčení o zásadní uskutečnitelnosti prozrazených reformních plánů; alespoň většina lidí, s nimiž jsem o věci hovořil, brala onu "radikální variantu" ne jako špatný vtip (což by bylo nejzdravější, třebaže ne zrovna realistické), ani jako pošetilý, k nezdaru odsouzený projekt několika pseudovědeckých výstředníků (čímž podle normálních měřítek nepochybně je), nýbrž jako docela vážnou, iminentní hrozbu, která by se k o n e c k o n -

c ů , přes všecken nesouhlas a odpor kulturní veřejnosti, m o h l a "z vůle úřední" vyplnit.⁺) Odkud se bere tahle malomyslnost? Jsou takovéto obavy zase jen úkazem čistě psychologickým (např. výrazem pocitu bezmoci občana vůči úřední vrchnosti), anebo mají snad přece jakési r e á l n é oprávnění? Vždyť podle zjištěných skutečností ^{al}šlo v tomto případě zdaleka o hotovou věc, k radikální reformě se pouze "přiklábili mnozí odpovědní pracovníci". Navíc, jak správně připomíná autor zmíněné poznámky v KS, snahy o důsledné zfonetizování českého pravopisu nepředstavují přece samy o sobě nic nového: objevují se periodicky již od dob národního obrození a v tomto století je můžeme sledovat i po celé období meziválečné. Jenže tehdy šlo o víceméně osamocené nadšence-amatéry (viz např. J.V. Hradčanský, Noví pravopis československý, Praha 1929) nebo o nepříliš vlivné skupiny (učitelské korporace ap.), v kruzích jazykovědných a u příslušných oficiálních institucí nenacházely snahy ty valného pochopení, ba naopak. Radikální oprávcí pravopisu mohli sice své názory vykládat v tisku či ve zvláštních brožurách, mohli organizovat přednášky, zasílat úřadům rozličná memoranda - nemohli však spoléhat na nic jiného než na sílu svých vlastních argumentů, a ty byly věru

⁺) A jak už tomu v podobných situacích bývá (zvláště když jsou lidé odkázáni na nepřesné akkusé informace, šířící se navíc téměř výhradně ústním podáním), ozývaly se zároveň různé nelichotivé poznámky na adresu našich vrcholných politických vládců a g e s t o r ů všech veřejných institucí (včetně jazykovědných); pronášely se nejdivočejší dohady o motivaci jejich zalíbení v pravopisném radikalismu, ba objevily se dokonce poněkud paranoidní interpretace takovéto politiky, jako by to byla součást čísi promyšlené snahy o destrukci národních kulturních tradic... Nechci sestupovat na tuto anekdotickou úroveň, ale přece si zde neodpustím malý kontrast: Před lety mi kdosi vyprávěl historku pro zasmání, pocházející údajně ze zákulisí pravopisné komise; pointa spočívala v tom, že u těch několika přejatých slov, která - ač plně zdomácnělá - byla r. 1957 ušetřena všeobecné fonetizace (president, -ismus, filosofie, universita...), se prý o výjimku zasadili právě někteří z tehdy rozhodujících politických činitelů, neboť se jim zdálo jaksi neuctivé (!) psát socialismus a prezident -, a s tím se "svezla" i filosofie a pár dalších výrazů. Vzpomínám si, že vypravěč, sam odpůrce radikální reformy, se při tom netajil svým opovržením: jak nevědecké, jak konzervativní! Inu, je-li ta historka pravdivá, pak nutno přiznat, že naši "gestoři" dělají nesporně pokroky...

chabé. Kdežto dnes... dnes se týmiž pochybnými projekty obírá pravopisná komise při Československé akademii věd, autoritativní vědecké kolegium, které v těchto věcech už tradičně hraje roli nejvyššího, úředně zmocněného arbitra! To už je samo o sobě poněkud zneklidňující. Co to může znamenat? Zastánců radikální reformy zajisté nijak výrazně nepřibýlo; a jejich argumenty se s přibývajícím věkem nestávají o nic přesvědčivější. Také postoj lingvistů se vcelku nezměnil; lze předpokládat, že i dnes zůstává (až na výjimky, které však bývaly i dřív) stejně odmítavý jako kdykoli předtím. A pokud jde o širší veřejnost, ta nebyla pravopisnému experimentování nakloněna nikdy. Zřejmě tedy řečená komise není inspirována ani zájmem vědy, ani zájmem publika, nýbrž zájmem... někoho jiného. Ostatně, kdo že jsou ti "odpovědní pracovníci", kteří se "přiklánějí" k radikální reformě? O jejich totožnosti není známo nic. A nejistota se jen stupňuje, když si k tomu ještě uvědomíme, že přístupnost vlivům, které nemají s vědou ani kulturou nic společného, je přímo s t r u k t u r á l n í m rysem současných vědeckých a kulturních institucí vůbec; že už v samotném jejich ustrojení je takříkajíc zakódována d i s - p o z i c e k tomu, aby šarlatánství a polovzdělanost nabyly vrchu nad odbornou kompetencí a věcnými argumenty. Za těchto okolností se věru nelze divit, že prozrazené plány pravopisné komise vzbudily ve veřejnosti jisté obavy; nedá se dost dobře vyloučit, že příslušní oficiální činitelé by přinejmenším byli s c h o p n i postavit národ před "hotovou věc" a nový pravopis prostě nadekretovat. Připouštím to sice nerad, a sám tomu moc nevěřím, nicméně jakési důvody k zneklidnění tu jsou. Jiná věc je, jak by takový pokus dopadl; to už by ovšem záleželo výhradně na postoji veřejnosti. Rozhodně však není o co stát: "pravopisný konflikt" by se mohl snadno zvrhnout ve spor prestižní, a to nejen pro "vědecké" autority, které by se k podobnému podniku propůjčily, ale hlavně pro jejich mocenské "investory".

Avšak, konstatujeme-li tento skličující stav věcí, měli bychom se také ptát po jeho příčinách. Jak vůbec mohlo k takovému vývoji dojít?

Podíváme-li se na ten náš "skepticismus" z druhé strany, musíme si přiznat, že podstatným jeho předpokladem je všeobecný zvyk přijímat ve věcech pravopisných jako samozřejmost, že veškeré rozhodování spočívá v rukou speciálního, oficiálně k tomu oprávněného sboru znalců. Zpravidla nám už ani na mysl nepřijde, že by se nezbytného stupně kodifikace dalo dosáhnout jinak než cestou úředního předpisu. Zvykli jsme si brát pravopisnou normu tak trochu jako systém dopravních značek a signálů. Má-li takový systém uspokojivě plnit svou funkci (zajišťovat jednotná a ustálená pravidla veřejné komunikace), musí .. jednak vyhovovat určitým "technickým parametrům" (jednoznačnost, snadná osvojitelnost atd.), jednak musí být všeobecně platný a závazný; nuže, nejsnáze a nejefektivněji se oběma požadavkům učiní zadost tím, že se v normotvorném procesu propojí autorita vědy s autoritou státu: vědecky školení odborníci budou pracovat na tom, aby byl celý systém co nejpraktičtější a nejúčelnější, a stát bude jejich závěrům dodávat úřední platnosti; nám, občanům-laikům, pak ovšem nezbývá, než abychom se, "v zájmu pořádku", takto stanovenou normou ukázněně řídili, i když třeba k tomu či onomu máme soukromé výhrady.

Je jasné, že v případě nutnosti postavit se napodpor nějakým dobrodružným pokusům pravopisné komise byl by pro nás takovýto přístup k věci vážným handicapem. Pod dojmem nedávné aféry se však vnucuje otázka, není-li právě tento navyklý způsob uvažování vlastní prapříčinou naší současné tísně. Jistěže dnešní situace má řadu příčin bezprostředních, aktuálních, z nichž mnohé obsahují prvek nahodilosti, a tedy nepředvídatelnosti; analýzou těchto "blízkých" příčin bychom mohli zjišťovat, proč k takovéto situaci došlo právě nyní, a ne třeba před třiceti lety, ač některé základní předpoklady k tomu byly již tehdy položeny. Ale to nás teď nezajímá. Jde nám o to, jak v ů b e c m o h l o k takovému vývoji dojít. Nuže, zdá se pravděpodobné, že všechny ty "blízké", více méně snadno vystopovatelné příčiny by sotva měly stejný účinek, kdyby zde současně nepůsobila ona obecnější, časově i logicky vzdálenější a ve své "samozřejmosti" hůře rozpoznatelná příčina, která, jak jsem již naznačil, spočívá v přenechání péče o pravopis státně koncesovaným znalcům. Ba věru, vypadá to tak, že naše dnešní nesnáze s pravopis-

nou komisí vyrůstají vposledku právě odtud. Zdá se, že nastává čas (pozdě, ale přece), kdy jest nám pykat za to, že jsme vůbec dopustili, aby se otázky pravopisu staly o f i c i á l n í záležitostí. K tomu totiž nedošlo náhodou, ani působením nějaké "slepé" zákonitosti, nýbrž prostě proto, že jsme tomu chtěli - majíce to patrně za nejvýhodnější způsob, jak řešit jisté praktické nezbytnosti. Že se takovéto uspořádání věcí stalo tak rychle samozřejmé, to ještě neznamená, že by na tomto vývoji bylo něco "nevyhnutelného"; chceme-li se o tom přesvědčit, stačí se podívat, jakými cestami se vývoj ubíral v jiných zemích. Přitom je třeba si uvědomit, že tady nelze svalovat vinu jen a jen na s o u č a s n é poměry; neboť ono "státně technokratické" pojetí pravopisu u nás převládlo mnohem dříve, nežli stát nabyl té podoby, v jaké jej známe dnes. Utvářelo se pozvolna již od počátku století. Výmluvným ukazatelem tohoto procesu jsou samotná Pravidla českého pravopisu. Když vyšla roku 1902 poprvé, stála za nimi prakticky jen osobní autorita jejich hlavního původce, velkého jazykozpytce Gebauera. Záhy však jeho jméno z publikace mizí, Pravidla se stávají anonymní, a nabývají zato čím dál, tím více autority úřední. Důležitou roli při tom bezpochyby sehrála ta okolnost, že od samého začátku byla Pravidla sankcionována ministerstvem školství (za Rakouska min. kultu a vyučování) jako z á v a z n á učební pomůcka; kolika generacím byl takto už ve škole vštěpován povinný respekt k Pravidlům jakožto úřední instanci! Za první republiky byla už Pravidla běžně považována za v š e o b e c n ě závazná, přičemž zdroj této závaznosti spatřován právě v jejich úředním schválení. Kulturní veřejnost nejenže autoritu této pravopisné (a tehdy i gramatické) instituce nezpochybňovala, nevěnovala dokonce ani mnoho pozornosti jejímu působení. Pokud se ozývaly kritické hlasy, pocházely spíše z kruhů lingvistických. Tak např. Vilém Mathesius si ve třicátých letech stěžuje na to, že se u nás "mlčky přihlíží k tomu, když se bez zveřejnění vědeckých důvodů s úřední platností diktují drastické změny netoliko ve vžitém grafickém obraze českých slov, nýbrž i v jejich znění, jejich tvarech a užívání" (MATHESIUS 1947, s. 425).⁺ Tehdy šlo ovšem o jiné věci než dnes

⁺) Odkazy k literatuře viz na konci článku.

(soudobým problémem byl tzv. jazykový purismus), ale na tom teď nezáleží. Oficiálnost Pravidel posiloval též fakt, že byla vydávána ve Státním nakladatelství (za Rakouska c.k. školní knihosklad) a pod záštitou České akademie věd a umění, což byla instituce ne-li přímo státní, tedy rozhodně ne na státu nezávislá. Na této půdě pak ustavena (roku 1919) komise odborníků, aby "pečovala o reformu českého pravopisu": věru příznačná to formulace! Po první světové válce se dokonce vážně uvažovalo o zřízení zvláštního státního ústavu pro jazyk český. Projekt se sice pro nedostatek peněz neuskutečnil (jazykový ústav založen až roku 1946, a ne jako samostatný ústav státní, nýbrž jako zařízení České akademie), zajímavý je nicméně sám fakt, že v představách "našich vědeckých i školských odborníků a píšící veřejnosti" se už tenkrát bralo jako samozřejmé, že je povinností s t á t u "starati se o potřeby spisovného jazyka" (viz ZÍSKAL, in: ČŽŠ, 1947, s. 21 nn.). Nechci ovšem nikterak přehlížet skutečnost, že i v této oblasti, jako v tolika jiných, může stát vykonat mnoho prospěšného (státní dotace např. významně přispěly k urychlení prací na prvním velkém slovníku novodobého spisovného jazyka), avšak rubem této mince je, že stát (jak nám bylo dáno poznat až později) může také mnoho pokazit. Je to instituce vystavená různým zvratům a může se dostat do nepravých rukou. To snad není třeba dále rozvádět; uvažme jen takový detail: jak obrovský je rozdíl mezi státem, který vlastní jedno jediné nakladatelství (totiž právě Státní...), a státem, který má sice také k dispozici jedno Státní (pedagogické) nakladatelství, ale krom toho de facto kontroluje, ba přímo řídí všechna ostatní.

Tím samozřejmě nechci tvrdit, že co se stalo, stát se muselo, že tahleta pravopisná "patálie" byla nevyhnutelná; v dějinách se, striktně vzato, nic neděje "nevyhnutelně"; a následky zde nelze z příčin d e d u k o v a t , jako by šlo o proces logický. Chci říci jen tolik, že tak jako v soukromém životě, i pro život veřejný platí, že každou volbou, každým rozhodnutím p r o d u k u j e m e určité m o ž n o s t i dalšího vývoje; která z nich se naplní, kdy a jak, to ovšem závisí na spoustě dalších faktorů, jež nelze najisto předvídat; ježto však podobné příčiny, ač nemusejí, jistě m o h o u mít podob-

né následky, je dobré, když si pro budoucnost uvědomíme, čím jsme si vlastně k tomu dnešnímu "nadělení" otevřeli cestu. Shledáme pak možná, že celkem není důvodu, abychom se cítili zaskočení: máme-li za to, že kodifikace pravopisu se dá provádět jen ve státní koncesi, pak ovšem musíme být připraveni na všelijaká překvapení.

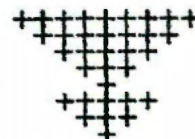
(Pokračování)

-pf-

c o n o v é h o

v s a m i z d a t u

?

FRANZEN, August: Malé církevní dějiny

(B.m., 1984, edice Duch a život, řada Theologica sv. 2; 192 ss. A4, brožováno v měkkých kartonových deskách; ze 7. vydání v nakl. Herder, Freiburg i.B. 1978, přeložil a kapitolami z českých církevních dějin doplnil Fr. Moravský /pseudonym dnes již zesnulého autora Čtení o světových dějinách/)

Tímto překladem se po dlouhých letech (snad vůbec poprvé od 2. světové války) dostává českému čtenáři do rukou soustavná, solidně zpracovaná příručka církevní historie. V přehledně učeněných kapitolách sleduje autor v hlavních historických a teologických liniích osudy křesťanského společenství od jeho počátků až do současnosti. Dílo je koncipováno ze stanoviska katolického, kdysi obvyklý zřetel apologetický ustupuje snaze o kritický pohled v duchu II. vatikánského koncilu (zejména pokud jde o známé "ožehavé problémy", jako je konstantinovský obrat, inkvizice, případ Jana Husa, Savonarola, reformace, postavení církve v německé Třetí říši ad.). Rozvrh látky trpí níméně jistými disproporcemi: význam a role Germánstva v dějinách církve se tu upřednostňuje na úkor Francouzů, Italů, Španělů a Angličanů (jakož i dějin novověkých misí v Americe, Asii a Africe), a především na úkor křesťanského Východu (Velkému východnímu schizmatu věnována pouhá jedna stránka). Mimo autorovu pozornost zůstaly rovněž církevní dějiny Slovanů (čemuž se pokusil odpomoci překladatel alespoň stručným přehledem, "vsunutým" na str. 181-188). Na druhé straně vyznívá nepřiliš přesvědčivě charakteristika soužití římské církve s Mussolinim a Hitlerem. - Tyto výhrady však neumenšují zásadní význam Franzenova díla, jež vrcholí zdařilými kapitolami o Janu XXIII., Pavlu VI., Druhém vatikánském koncilu a ekumenismu.

Jako doplněk ke studiu církevních dějin lze doporučit samizdatově vydané Církevní dějiny v tematických pohledech (A. Lápplé a kol., viz anotaci v KS 1/83).

PALOUŠ, Martin: Paralelní úvahy

(Praha 1984, edice Nové cesty myšlení, 140 ss. B5, modrá plátěná vazba)

Šest filosofických esejů, napsaných v rozmezí několika let z podnětů vesměs příležitostných, shromáždil autor ke knižnímu vydání jako svůj "osobní, byť jen fragmentární" příspěvek k reflexi neduhů současného světa, ohroženého zkázou snad ve všech svých dimenzích; je přesvědčen, že právě pod hrozbou totální katastrofy se dnes "jasněji než dříve ukazuje, co tento náš svět v jádře jest", a kde je tedy třeba hledat východisko z akutní krize současnosti: totiž že "svět, v němž žijeme, přirozený svět našeho života není 'objektivní realitou' ovládanou neosobními zákony, není prostým souhrnem věcí, které je potřeba jen správně řídit a ovládat", nýbrž že "je spíše místem, kde se lidské společenství shromažďuje, prostorem sdíleného smyslu, jenž váže lidi i přes jejich různost a osobitost dohromady". A právě starost o osud tohoto společného světa, vůle k odpovědné účasti na jeho vytváření jakožto vlastní základ občanské existence - totž perspektiva, kterou sdílí všechny úvahy zařazené do předkládaného souboru, i když - jak podtrhuje autor v úvodní poznámce - "mezi nimi neexistuje přímá spojující linie". A kromě jednoty náhledu a zaměření shledáváme v nich i jednotu inspirace: určující vliv tu má dílo J. Patočky a H. Arendtové; jejich podněty pak autor rozvíjí v konfrontaci s myšlenkovými obsahy křesťanství.

Jednotlivé texty nejsou datovány, patrně však vznikly všechny až v letech osmdesátých; některé z nich byly již publikovány v různých sbornících. Jsou řazeny takto: Obec otřesených - Věda a konečnost - Opuštění země - Přirozený svět a vita activa - Sv. Pavel na Areopagu - Věčnost a nesmrtelnost.

Souběžně vychází tento soubor esejů v edici Expedice (sv. 189).

e d i c e

e x p e d i c e

DVOŘÁK, Ladislav: Šavle meče (Prózy z padesátých let)

(sv. 167, Praha 1983, 222 ss. B5, jako frontispice foto autora, svazek uzavřen biografickou, bibliografickou a ediční poznámkou J.L.)

Základ textu tvoří povídkové sbírky Jak skákat panáka (1975) a Šavle meče (1980), vydané v edici Petlice. Mimo to jsou zde poprvé publikovány prózy Podnájem v Malém Berlíně a Coromoro (s básní Výheň). Původní rozvržení tohoto souhrnného svazku je autorovo.

Obraz světa i výrazová poloha autorových textů, jak je známe už z jeho předchozích knížek, se tu dále prohlubují a zvýrazňují. Zdánlivě drobné jevy z všedního života nabývají kontur, barev a hloubky pod autorovým pozorným a bolestně zaujatým pohledem. Výsledkem je osobitý a hluboce založený obraz mizejícího světa hodnot, integrity a smysluplnosti.

VERLAINE, Paul: Moudrost

(sv. 171, Praha 1983, 132 ss. A5, za titulním listem Verlainova dedikace "Památce mé matky" z května 1879 spolu s básníkovou předmluvou k 1. vydání z 30. července 1890)

V překladu Petra Kopty a s doslovem Václava Černého vychází zde Verlainova Sagesse z r. 1881 poprvé v úplném českém znění.

LOPATKA, Jan: Šifra

(sv. 172, Praha 1983, 135 ss. A5, jako frontispice kopie kresby Mikuláše Medka z 50. let)

S podtitulkem Předpoklady tvorby 2. Výběr ze studií, recenzí a odborných posudků z let 1969-1983 představuje tento svazek výběr textů vzniklých již výhradně bez oficiálních publikačních vazeb - formou lektorských posudků, dobrozdání, korespondence, příspěvků do rukopisných sborníků, osobních dedikací. Navazuje na soubor Předpoklady tvorby (EE 1978, sv. 67)

PALOUŠ, Radim: Dvě vánoční pohádky

(sv. 173, Praha 1983, 53 ss. A5, připsáno památce autora otce)

Obsahuje krátký autorův úvod, pohádku O Popelce-krasobruslařce a O perníkové klubovně. Obě pohádky - volné didaktické variace v linii aktualizovaných pohádkových vyprávění - jsou uzavřeny "náčrtem možných interpretačních východisek" určený "pouze pro zájemce" - vychovatele. Autorovým cílem je nastínit pro vypravěče možnosti, jak didakticky využít vyprávěného textu k jeho co nejhlubšímu pochopení.

MANDELŠTAM, Osip: Dopisy z let 1935-1938

(sv. 174, Praha 1983, 88 ss. A5, přeložila poznámkami opatřil D.J.)

Dopisy O.M. z období od počátku voroněžského vyhnanství až do jeho smrti. Přeloženo ze Sebraných spisů básníka (Sobranije sočiněnij) vydaných v New Yorku 1969 a z vydání pařížského (YMCA-PRESS, 1981)

FUČÍK, Bedřich: Oběšený harlekýn

... (sv. 175, Praha 1983, 119 ss. 21 x 21 cm)

Převzato beze změn z vydání v edici Kvart (1979). Svazek původně sestaven r. 1978. Obsahuje: Příklad Františka Tichého (rozšířený text studie z r. 1944), Oběšený harlekýn (medailon z r. 1978, tvarově navazující na texty Sedmera zastavení - viz EE, sv. 165), Malý epistolář F. T. (devět dopisů F. Tichého B. Fučíkovi z r. 1931, opatřených autorovým komentářem).

Úvodní studie rekonstruuje genezi umělce v návaznosti na určující osudy životní, aby pak na tomto podkladě zkoumala a vykládala jednotlivé motivické okruhy Tichého tvorby. Jejich společného jmenovatele vidí autor ve "fluktuaci mezi duchem a smysly", ve vstřícném zhmotňování ducha a spiritualizaci života smyslů. V závěru studie podává autor virtuózní interpretaci Tichého děl "Paganini, Milosrdný samaritán a Kouzelník s kartami. Medailon Oběšený harlekýn zpřítomňuje lidské rysy F.T., rekapituluje jeho spolupráci s Melantrichem a historii přátelství obou mužů, které dokumentují i malířovy dopisy.

LANDOVSKÝ, Pavel: Sanitární noc

(Divadelní podívaná o dvou částech, začátku, přestávce a konci; odehrává se v první polovině let osmdesátých)

(sv. 176, Praha 1983, 105 ss. A5)

Jako u předchozích autorových her má sémantika názvu velký význam pro dramatickou konstrukci. Častý jev v tzv. pohostinských zařízeních, známá tabulka "Zavřeno - sanitární den", vede autora k předběžné hravé úvaze, co se tam za zavřenými dveřmi může všechno semlít. A což teprve sanitární noc. Tento jevištně nosný nápad je autorovi - jako obvykle - východiskem pro poněkud groteskní, spádový a přitom obsažný dramatický tvar.

LOPATKA, Jan: Radiojournal v ko(s)mickém věku

(sv. 177, Praha 1984, 276 ss. A5, jako frontispice facsimile současného lékařského vysvědčení autora, prokazující mimo jiné, že dotyčný "umí číst a psát"; úvodní studie R. Grebeníčkové)

Ve dvou dílech (I. Hra o příběh, II. Příběh ve hře) autor analyzuje materiál rozhlasových seriálů a her z dramaturgie r. 1978. Přístup k látce je utřídňující, kromě primárního aspektu kritického zaměřený na souvislosti mravní, sociologické a antropologické. Úvodní studie zdůrazňuje především rozlišování, rozeznávání, tj. diakritičnost čtení a obecné souvislosti práce s mapováním celkového stavu doby.

ZAHRADNÍČEK, Jan: Dům strach

(sv. 178, Praha 1984, 113 ss. A5)

Přepis pořízen podle vydání v nakl. Sixty-Eight Publishers z r. 1981. V 39 básních představuje sbírka průřez autorovou lyrikou psanou ve vězení v padesátých letech.

STANKOVIČ, Andrej: Okradli chudého

(Příběh Josefa Floriana a jeho díla

(sv. 181, Praha 1983, 296 ss. B5, k vydání připravil Jiří Němec)

Vyšlo též v nakl. Opus bonum, Mnichov 1983, pod názvem Význam Josefa Floriana a s předmluvou Dominika Pecky; chybi zde údaj o editorovi. Definitivní vydání v EE má naproti tomu jako předlov básen Fr. Halase za Josefem Florianem, navíc je opatřeno jmenným rejstříkem; jako frontispice barevná reprodukce portrétu J.F., bez označení (soukromě se dovídáme, že jde o akvarel W. Wessela). Vlastní text se dělí do dvou oddílů a dále pak do četných kapitol a podkapitol, jejichž nadpisy jsou typograficky nedosti zřetelně hierarchizovány - popravdě zde v tomto ohledu vládne značný zmatek; a poněvadž publikace není vybavena obsahem (!), ztěžuje to ovšem nemalou měrou orientaci v textu. Přibližná rekonstrukce obsahu by vypadala asi takto:

Oddíl 1. Nevinnost

Úvod - Mládí. Počátky ediční činnosti (Škola a literární začátky; Knihy a Exegese) - Studium (Spolupracovníci Studia v jeho počátcích; První publikace Studia; Studium od smrti J. Poláka do svého zániku /červen 1911/) - Floriano vydavatelství za vydávání Nova et Vetera (Vznik Dobrého díla a Nova et Vetera; Nova et Vetera a Dobré dílo do odchodu A.L. Stráže)

Oddíl 2. Zkušenost

Staroříšské vyrovnání (do konce roku 1922) - Druhé zakládání (do prosince 1926) - První léta vydávání Archů - Ediční činnost ve 30. letech - Zánik Archů a vydavatelova smrt - Závěr.

Následuje ediční poznámka, Seznam použité literatury a jmenný rejstřík.

STANKOVIČ, Andrej: Variace. Kecybely. Elegie. Nikdycinky

(sv. 183, Praha 1984, 108 ss. A5)

Jako již v předchozích svých sbírkách i v této, pořadím čtvrté, autor pokračuje ve svých "výpravách za jazyk", totiž v osobitém lyrickém experimentování, soustředěném na sám jazyk jakožto instrument básnický, na jeho zvěcnění a ironizování. Tento přístup je zřejmě posilován vícejazyčným zázemím prvotní dětské zkušenosti autora.

GREBENÍČKOVÁ, Růžena: Máchové studie (1967-1983)

(sv. 184, Praha 1984, 246 ss. 21 x 21 cm)

Soubor pěti studií z máchovské problematiky, původně otištěných (v časovém rozmezí, jež se ohlašuje v titulu) v různých "oficiálně" vydávaných časopisech a sbornících.

STARÝ, Rudolf: Potíže s hlubinnou psychologií

(Esejistická studie o analytické psychologii C.G. Junga)

(sv. 185, Praha 1984, 385 ss. B5)

Zasvěcený a systematický úvod do jungovské psychologie, podávaný se zřetelem k aktuální situaci člověka v dnešní době, před níž stojí úkol "nalézt smysl, který by mu vůbec umožnil žít dál svůj život". Autor sám charakterizuje svou práci takto: "Sedmero dobových světonázorových předpokladů pod zorným úhlem Jungovy analytické psychologie: tak by také mohl znít podtitul této esejistické studie."

SKILLING, H. Gordon: Listy z Prahy 1937-1940

(sv. 187, Praha 1984, B5)

Viz recenzi v tomto svazku KS.

Přirozený svět jako politický problém

(Eseje o člověku pozdní doby)

(sv. 188, Praha 1984, 434 ss. B5; z textů Václava BĚLOHRADSKÉHO a dalších autorů sestavil Václav Havel)

.. Ve vzorné ediční i "typografické" úpravě přináší sborník především osm textů V. Bělohradského z let 1977-1984, doposud vesměs roztroušených v různých exilových časopisech a publikacích (a tedy pro domácí zájemce dosti těžko dostupných), s výjimkou centrální eseje Krize eschatologie neosobnosti, která vyšla knižně v exilu a doma již několik let koluje v samizdatu. Ve druhé části sborníku je pak shromážděno několik textů jiných českých autorů, které na Bělohradského hlavní esej buď přímo reagují, nebo s jeho tématem nějak korespondují (Rio Preisner, J. Vrána, Z. Neubauer, K. Žádný, M. Palouš, V. Havel). Místo předmluvy stojí v čele sborníku vzpomínková úvaha Zdenka Pince, přibližující atmosféru filosofické fakulty UK šedesátých let, v níž se Bělohradský spolu se svými druhy generačně formoval a která, jak on sám cítí, významně ovlivnila jeho pozdější přemýšlení v exilu. Jako doslov přímo pro tento sborník napsal V. Bělohradský závěrečnou stať Člověk bez skrupulí.

BLATNÝ, Ivan: Stará bydliště

Pomocná škola Bixley

(sv. 191, Praha 1984, 269 ss. A5)

Opis první sbírky pořízen z vydání nakl. Sixty-Eight Publishers, 1979. Doslov A. Brouska zde byl vypuštěn. Opis Pomocné školy z vydání edice Kde domov můj, 1982. Doslov z tohoto vydání, Útek do blázince od Jürgena Serkeho, zde rovněž nebyl použit, ponechána jen ediční poznámka, zaměřená na editorské otázky spojené se zvláštním charakterem textu a z něho plynoucích textologických úskalí.

JULIŠ, Emil: Jablko nevrátím květu

(Tři sbírky veršů z let sedmdesátých)

(sv. 192, Praha 1984, 213 ss. 21 x 21 cm)

Jak uvedeno v ediční poznámce, jde o opis ze samizdatového vydání, jež v r. 1981 u příležitosti autorových šedesátin připravil Petr Kabeš. Názvy sbírek: Caput mortuum, Mramor na pálení vápna, Tiché krátery. Autor zde navazuje především na meditativní, transcendentní polohy své předchozí tvorby.

HAUKOVÁ, Jiřina: Motýl a smrt

(sv. 193, Praha 1984, 120 ss. 21 x 21 cm)

Oddíly: Metamorfózy - Na co nezapomínám - Zření. Sbírka z r. 1975, převzata z vydání edice Petlice, 1983. Jemnost a přesnost rozpomínání, stále přítomné vědomí nedokonalosti slovního pojmenování, citlivost vůči tajemným záchvěvům mysli a paměti, tyto základní atributy autorčiny tvorby tu nacházíme v prohloubené a soustředěné podobě.

URBÁNEK, Zdeněk: Popaměti

(sv. 200, Praha 1984, 170 ss. A5; současně vyšlo v EP; vyznamenáno cenou Toma Stopparda)

Šest próz autobiografického charakteru, v nichž autor zpřítomňuje některé osobnosti, které pro něho něco znamenaly nebo ho v tom či onom směru zaujaly. Uvedeno poznámkou autora, z níž vyplývá, že jde o fragment rozsáhlejšího, dosud neukončeného díla Stvořitelé světa.

=====

P e r i o d i k a

I n f o r m a c e o c í r k v i (IOC)

Číslo 12/84 Z obsahu zaznamenáváme poznámku k událostem spojeným se zavražděním polského kněze J. Popielusz-
 ++ ka; zprávu o pražské návštěvě Matky Terezy z Kalkaty,
 ++ zakladatelky kongregace Misionářek blíženecké lásky
 (9.-11. listopadu), s připojeným přehledem jejího živo-
 ta a díla; další pokračování Instrukce Kongregace pro nauku
 víry o některých aspektech tzv. teologie osvobození. Dovídá-
 me se tu rovněž o dalším vývoji soudní pře Mikloško-Belás:
 Poté, co diecézní soud v Nitře zamítl žalobu na mons. Beláse,
 aniž ve věci provedl jakékoliv šetření, obrátil se dr. Mikloš-
 ko na apelační soud v Římě, zvaný Sacra Rota Romana, s rekur-
 sem, v němž žádá, aby "odvolací soud zamietnutie žaloby zrušil,
 žalobu prijal a nariadil súdu prvého stupňa - diecéznému súdu
 v Nitre - vo veci riadne konať, previesť dokazovanie a o ža-
 lobe rozhodnúť". Dr. Mikloško mj. uvádí, že lze pochybovat
 o tom, že by žalovaný z vnějších důvodů byl proti své vůli
 nucen otiskovat v Katolických novinách inkriminované materiály
 o Pacem in terris, neboť se sám účastní podniků zakázaného
 sdružení a je dokonce členem jeho federálního výboru. Podle
 žaloby se Msgr. Belás propagací PiT v Katolických novinách
 dopouští deliktu proti církevní vrchnosti a svobodě církve,
 totiž "povzbuzuje podřízené k neposlušnosti", a to tím, že
 "podporuje sdružení, které strojí úklady proti Církvi; za ta-
 kovéto delikty může být podle církevního zákoníku potrestán
 interdiktem.

Číslo 1/85 Značnou část obsahu tvoří jako obvykle krátké
 zprávy ze světa. Z dalších materiálů uvádíme zejmé-
 ++ na: výňatky z novoročního poselství Jana Pavla II., adre-
 ++ sovaného mládeži k 18. světovému dni míru; připomínku ne-
 dožitých osmdesáti básníka J. Zahradníčka (17.1.1905)
 a závěrečnou část Instrukce o některých aspektech tzv. teolo-
 gie osvobození, kterou vydala 6. srpna 1984 Kongregace pro
 nauku víry v čele s kardinálem Josefem Ratzingerem. Tento vý-
 znamný teologický dokument, čítající celkem 11 kapitol, otis-
 kovaly IOC na pokračování od října loňského roku.

Číslo 2/85 Únorové číslo IOC obráží výrazněji, než tomu bývá jindy, napjatou situací ve vztazích mezi katolickou církví a státem. Nikoli v ohledu dokumentárním: zpráva o jednotlivých případech diskriminace věřících, o soudních i mimosoudních represích, administrativních zásazích proti duchovním atd. najdeme téměř v každém čísle. Nyní však vystupuje důrazněji prvek reflexe této neutěšené situace církve a zároveň se počíná hlásit procitající sebevědomí věřících občanů. Právě v tomto smyslu na sebe strhuje pozornost dvoustránkový text publikovaný pod nenápadným názvem "Poznámka k novoročním blahopřáním 1985". Ve skutečnosti je to otevřená, občansky důstojná výzva ke společné obraně ústavně zaručených náboženských svobod. Autor, kryjící se značkou Christianus, vychází z toho, že při obvyklé výměně novoročních blahopřání mezi kardinálem Tomáškem a prezidentem republiky Husákem zazněla z úst hlavy státu opět ona oficiální fráze o "zaručování svobody náboženství", a staví otázku: "Proč nevzít jednou vážně slovo odpovědného činitele, a to nejvyšší úrovně?" Je třeba zbavit se pesimismu plynoucího ze špatných zkušeností. "... kdo se nehlásí o svá práva, a to důsledně, u všech instancí, /.../ ten dává najevo, že o svá práva nestojí. Kdo by mu je tedy nabízel? Jistě ne ti činitelé, pro které tato lidská a občanská práva tvoří nemilou překážku na cestě buď za osobní kariérou, nebo za sny o přetvoření lidstva. Proč by si neukrajovali z našich práv, když mají před sebou měkký tvaroh?" A tedy: "nemlčet". "Musíme začít hájit se všemi způsoby (s výjimkou lži a násilí, neboť jsme křesťané). Jistě v nových případech nebo pokusech, ale k celkovému obrazu patří také vyličení všech příkoří za uplynulá léta." "Nadmíru užitečné a docela v mezích zákonnosti je radit se s podobně postiženými o zkušenostech - kladných i záporných - a o způsobech, jak nejlépe pomáhat zákonným a přirozeným lidským právům k uplatnění, a to v úplnosti, netrvalo, ve prospěch všech věřících a tím i celého občanského společenství." Nuže: "Proč bychom to opravdu nezkusili? Dejme hlavě našeho státu a ostatním, jejichž jménem promluvil /.../, příležitost odstranit bariéry zla, které se stavějí mezi ně a nás. Jen my postihovaní můžeme podat pravdivé informace."

Neuralgickým bodem ve vztazích mezi církví a státem se v poslední době stala ne už jen činnost, ale samotná existence Sdružení katolických duchovních Pacem in terris. Kardinál Tomášek ve své zprávě o pracovním pobytu v Římě (zpráva bohužel není datována), rozeslané všem ordinářům ČSSR, klade zvláštní důraz na rozhovor, který v této věci měl s kard. A. Casarolim: opět zde bylo výslovně potvrzeno, že deklarace Kongregace pro klerus z 8. března 1982, jež zakazuje kněžím účast ve spolcích a sdruženích vyvíjejících politickou činnost, se vztahuje i na SKD Pacem in terris. - Číslo je uzavřeno zprávou o tvrdém postupu vietnamských státních orgánů proti biskupům, kteří se stavějí proti "Jednotnému sdružení vlasteneckých katolíků Vietnamu".

I n f o r m a c e o C h a r t ě 7 7 (INFOCH)

Prosinec 1984 (dok. Ch 77 č. 20-21/84; sdělení VONS č. 406-411)

††† Dva tématicky závažné dokumenty: první z nich - Právo na informace - se zabývá situací v oblasti sdělovacích prostředků a šíření informací vůbec; druhý, obsáhlejší, pojednává o situaci řeholí v ČSSR: text dokumentu byl vypracován skupinou věřících ze Slovenska (datováno říjen 1984, Bratislava), v preambuli podepsané mluvčími se praví mimo jiné: "Okolo málokteré společenské skupiny či problému se podařilo vytvořit takové informační vakuum a současně takový nános předsudků a desinformací jako okolo řeholních společností. Je proto užitečné, ač nezvyklé, že se námi vyžádaný materiál zabývá historií, rozčleněním, kulturním a společenským významem řádů a že se i příslušnou právní problematiku snaží postihnout v širších vývojových souvislostech."

Číslo 1/85 (23.12.1984 - 10.1.1985)

† (dok. č. 22/84, 1-2/85; sdělení VONS č. 412-415)

††† Upozorňujeme zvláště na dokument č. 2/85: obvyklý "výroční" dokument, publikovaný při nástupu nových mluvčích, se tentokrát vyznačuje neobvyklou šíří a hloubkou záběru; na osmi stránkách hustě psaného textu se důkladně zamýšlí nad smyslem a posláním Charty 77, nad její dosavadní historií a výsledky její činnosti a reaguje také na některé kritické hlasy, s nimiž se Charta setkává. Představuje tak nejen významný mezník v sebereflexi tohoto neformálního společenství, ale plní i důležité poslání informativní: neboť "každým rokem dospívají další mladí lidé, kteří vznik Charty 77 nepamatují a mají o ní často různé zkreslené představy". Jako příloha je k dokumentu připojeno úvodní prohlášení Charty 77 z 1.1.1977. - Z dalšího obsahu uveďme ještě příspěvek k diskusi o zdravotnictví a stanovisko brněnského historika R. Malého k dokumentu Právo na dějiny.

Číslo 2/85 (11. ledna - 10. února)

† (dok. č. 3/85; sdělení VONS č. 417-421)

††† Z obsahu vyjímáme: Dodatečnou poznámku k diskusi o "Právu na dějiny" od Jaroslava Šabaty; fejeton Václava Bendy Rok jdna po Orwellovi (k situaci J. Gruntoráda, na něhož byl - po propuštění z vězení - uvalen ochranný dohled).

Číslo 3/85 (11. února - 5. března)

† (dok. č. 4/85; sdělení VONS č. 422-425)

††† Autoři dokumentu Právo na dějiny vstupují do diskuse
obsáhlým vyjádřením, kde znovu vysvětlují intenci
a smysl původního textu a poté odpovídají na kritiku
dr. Mezníka; jejich příspěvek se nazývá Dějiny a dějepisectví
jako kulturní fenomény a do Infochu jej zaslali k zveřejnění
mluvčí Ch 77.